

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Антоније Б. Јојић

**НАДОЛАЗЕЋЕ ОДРАСЛО ДОБА У СРБИЈИ:
УЛОГА ИДЕНТИТЕТА, АУТОНОМИЈЕ И
ЛОКУСА КОНТРОЛЕ**

докторска дисертација

Београд, 2024

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY

Antonije B. Jojić

**EMERGING ADULTHOOD IN SERBIA: THE
ROLE OF IDENTITY, AUTONOMY AND LOCUS
OF CONTROL**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2024

Ментор:

Др Ксенија Крстић, ванредни професор, Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Чланови комисије:

Др Ивана Степановић Илић, ванредни професор, Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Др Ирена Стојковић, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

Др Никола Петровић, доцент, Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Датум одбране:

Изјава захвалности

Захваљујем својој менторки, проф. др Ксенији Крстић, на посвећеном вођству, знању и вештинама које ми је пренела.

Захваљујем својој породици, пријатељима и колегама на подршци коју су ми пружили током израде дисертације.

Овај рад посвећујем својим родитељима, Борису и Биљани.

Надолазеће одрасло доба у Србији: улога идентитета, аутономије и локуса контроле

Сажетак

Арнет је дефинисао надолазеће одрасло доба (НОД) као период смештен између адолесценције и одраслог доба. Истраживања указују да су карактеристике НОД присутне у различитим државама, уз извесна одступања која су одраз културолошких и социоекономских специфичности. Циљ нашег истраживања била је потврда присуства НОД на узорку испитаника у Србији провером валидности IDEА скале и поређењем група самопроцене узрасног периода (адолесценти, одрасли и "негде између") према индикаторима НОД и социо-демографским варијаблама. Уз то, размотрили смо разлике између група према димензијама идентитета, аутономије и локуса контроле, као и однос ових димензија са индикаторима НОД. Узорак је обухватио 365 испитаника узраста од 16 до 35 година. Забележене су разлике између група на свим социо-демографским варијаблама. Структура IDEА скале је у највећој мери потврђена. Анализа коваријансе указује на разлике између група на индикаторима НОД. НОД испитаници у већој мери од одраслих тренутно животно раздобље доживљавају као период нестабилности, конфузности и неодређености, док одрасли испољавају израженији доживљај ентузијазма и обиља могућности, уз већу окренутост другима. НОД испитаници показују мању опредељеност у погледу избора и планова за будућност, као и мању аутономију у управљању понашањем (у односу на одрасле). Адолесценти су се показали као мање самостални и фокусирани на друге у односу на одрасле, уз израженији доживљај нестабилности. Дискриминативна анализа на основу димензија НОД, идентитета, аутономије и локуса контроле указује на јасне разлике између група испитаника. Продискутоване су специфичности манифестације димензија НОД на узорку младих у Србији, као и њихових односа са аспектима развоја идентитета и доживљаја аутономије и контроле над животним околностима.

Кључне речи: надолазеће одрасло доба, Србија, идентитет, аутономија, локус контроле

Научна област: Психологија

Ужа научна област: Развојна психологија

Emerging adulthood in Serbia: the role of identity, autonomy and locus of control

Abstract

Jeffrey Arnett defines emerging adulthood (EA) as a period set between adolescence and adulthood. Research has confirmed the presence of EA dimensions in different countries, with certain discrepancies which are believed to reflect the cultural and socioeconomic differences between nations. The goal of our research was to confirm the presence of EA dimensions in Serbia by testing the validity of the IDEA scale and by comparing different age groups (adolescents, adults, and the “in-betweens”) on EA dimensions and multiple socio-demographic variables. Additionally, we have explored the differences between the age groups in relation to dimensions of identity, autonomy and locus of control. The participants were young people aged 16 to 35. Significant differences between age groups were observed on each socio-demographic variable. The proposed structure of the IDEA scale was mostly confirmed. Analysis of covariance registered several significant differences between the age groups on the dimensions of EA. Compared to adults, emerging adults have shown a greater sense of instability, confusion and feeling „in-between“. Adults have shown themselves to be more other-focused, while regarding the current phase of their lives as a period of enthusiasm and many possibilities. Emerging adults have reported a lesser sense of commitment and clarity regarding the goals for their future, as well as a lower sense of autonomy, compared to adults. Adolescents have reported a lower sense of independence and other-focus compared to adults, and a greater feeling of instability. Discriminant analysis suggests that the age groups can be differentiated via the dimensions of EA, identity, autonomy and locus of control. Discussion offers a view of the specific ways in which emerging adulthood manifests itself among the Serbian youth, while considering the relationship between the EA indicators and the dimensions of identity, autonomy and locus of control.

Keywords: emerging adulthood, Serbia, identity, autonomy, locus of control

Scientific field: Psychology

Scientific subfield: Developmental psychology

Садржај

Увод.....	1
Надолазеће одрасло доба – између адолесценције и одраслог доба.....	1
Идентитет.....	5
Аутономија.....	10
Локус контроле.....	14
Резиме увода.....	15
Предмет и циљ истраживања.....	16
Метод истраживања.....	17
Резултати.....	27
Разлике између група с обзиром на социо-демографске карактеристике.....	28
Разлике између група с обзиром на индикаторе НОД и димензије идентитета, аутономије и локуса контроле - мултиваријациона анализа коваријансе.....	29
Индикатори надолазећег одраслог доба.....	29
Димензије идентитета.....	30
Димензије аутономног функционисања.....	31
Локус контроле.....	32
Резиме резултата мултиваријационе анализе коваријансе.....	32
Профил испитаника различитих узрасних група - дискриминативна анализа.....	33
Однос индикатора НОД и димензија идентитета, аутономије и локуса контроле - мултипла регресија.....	35
Димензије идентитета.....	35
Димензије аутономије.....	36
Димензије локуса контроле.....	36
Дискусија.....	37
Карактеристике надолазећег одраслог доба.....	37
Разлике између НОД и одраслог доба.....	40
Однос индикатора НОД и димензија идентитета, аутономије и локуса контроле.....	44
Однос индикатора НОД и димензија идентитета.....	44
Однос индикатора НОД и димензија аутономије.....	46
Однос индикатора НОД и димензија локуса контроле.....	48
Адолесценти.....	49
Резиме дискусије.....	50
Ограничења и препоруке за будућа истраживања.....	52
Литература.....	55
Прилози.....	60
Биографија аутора.....	70
Изјава о ауторству.....	71
Изјава о истоветности штапане и електронске верзије докторског рада.....	72
Изјава о коришћењу.....	73

Увод

Надолазеће одрасло доба – између адолесценције и одраслог доба

Emerging adulthood, одн. надолазеће одрасло доба (НОД), представља период у развоју појединца који почиње након адолесценције (око 18. године) и траје до раног одраслог доба (око 29. године). Џефри Арнет је творац идеје о постојању раздобља које дели извесне карактеристике са адолесценцијом и одраслим добом, али садржи и аспекте који га чине квалитативно различитим од њих (Arnett, 2000). Арнет је инспирацију за постављање идеје о надолазећем одраслом добу пронашао у разматрању начина на који су се социоекономске промене које су се одвијале у САД од средине до завршетка прошлог века одразиле на развојни пут појединца. Транзиција која се одвила се могла опсервирати и на социо-демографском нивоу, кроз постепено рedefинисање норми за различита животна достигнућа и одлуке.

Наиме, током 1970-их година било је уобичајено да се млада особа венча, запосли и добије дете већ у раним 20-им годинама (Arnett, 2000, 2004). Факултетско образовање није било од пресудног значаја за добијање стабилног посла који омогућава појединцу да задовољи базичне потребе издржавања породице. Идентификација са улогом супружника, родитеља и посвећивање послу су пружали структуру, извесност и установљење у позицији одраслог.

Савремено доба прати дискретнија транзиција од адолесценције ка одраслом добу. Већи број младих људи наставља образовање на вишим школама или факултетима, просечне године ступања у брак су ближе 30-им, а одложена су и дугорочна опредељења у домену запослења (Arnett, 2000). Слобода, обиље могућности и прилика за експериментисање у модерном добу променили су значење одговорности коју брак и родитељство носе. Некадашња самосталност и стабилност које су омогућавале улоге супружника и родитеља пале су у други план у односу на стегу њихових ограничавајућих аспеката. Отворио се нови простор за развој који испред младе особе поставља изазов самооткривања и индивидуације на некадашњем месту познатог и утабаног пута традиције. Период надолазећег одраслог доба је окарактерисан неодређеношћу која истовремено носи конфузију и ентузијазам, као и постепеним прелазом од зависности ка све већој одговорности и самосталности. Индивидуација постаје комплексан и мање дефинисан процес који отвара низ питања у домену идентитета појединца. Такву слободу истовремено прате узбуђење и оптимизам, али и доживљај нестабилности и неизвесности (Arnett, 2004).

Арнет на основу истраживања са америчком омладином издваја пет карактеристика периода надолазећег одраслог доба (Arnett, 2004):

1. Експлорација идентитета - испитивање различитих могућности у домену односа, занимања, као и погледа на свет (путем религије, филозофије, идеологије, и сл).
2. Нестабилност – неретке промене радних места, партнера, пребивалишта, вољом појединца (као последица експериментисања) или услед спољашњих фактора (прекид везе, отказ, итд).
3. Фокусираност на себе – младе особе у надолазећем одраслом добу нису под утицајем и контролом родитеља као адолесценти, а немају ни одговорности према брачном партнеру и деци као одрасле особе. То им пружа могућност да се фокусирају најпре на себе, као и слободу да сами структуришу своје време.
4. Осећање неодређености – младе особе у периоду надолазећег одраслог доба себе не доживљавају као адолесценте, али ни као одрасле особе. Такву позицију често карактерише доживљај недефинисаности, што додатно указује да је прелаз из адолесценције у одрасло доба постепен.
5. Експериментисање и могућности (оптимизам) – надолазеће одрасло доба је период неодређености и неизвесности, али и изобиља могућности. Мноштво могућих избора,

истраживање и већа слобода су неретко праћени оптимистичним погледима на будућност.

Дакле, претпоставка коју Арнет износи јесте да су социоекономске промене претходиле појави новог животног раздобља у транзицији из адолесценције у одрасло доба. Да ли сличне промене можемо опсервирати и ван САД? Истраживања сугеришу да се индикатори надоласећег одраслог доба појављују у различитим поднебљима, са варијацијама које одражавају културолошке и социоекономске специфичности средине у којој су прикупљени подаци (Arnet & Eisenberg, 2007; Arnett et al., 2014). На пример, истраживање спроведено у Кини указује да су одређене карактеристике НОД које је дефинисао Арнет присутне међу омладином (доживљај изобиља могућности), али и да колективистичка природа друштва најчачава тежњу ка индивидуацији (Nelson & Chen, 2007). Аутори постављају хипотезу да ће урбанизација и даљи социоекономски развој бити праћени већом израженошћу димензија НОД, с обзиром на то да највећи број младих и даље функционише у сиромашнијим, руралним регијама Кине. Истраживања спроведена у Латинској Америци наводе сличне закључке – димензије НОД су регистроване, али код младих из урбаних средина и вишег социоекономског статуса. Понавља се и сугестија да су специфичности развоја младих људи условљене културом која нагласак ставља на породицу и заједницу, где индивидуација није у првом плану (Galambos & Martínez, 2007; Facio et al., 2007). Истраживања спроведена у Европи потврђују значај социоекономских и културолошких фактора. Специфичности поднебља које су се издвојиле указују да скандинавске земље подржавају раније осамостаљење омладине, док земље Медитерана и Источне Европе карактерише већа оријентисаност младих ка примарној породици и касније одвајање од родитеља (Douglass, 2007). Наведена истраживања доприносе утиску да су присуство и квалитет димензија НОД блиско повезани са социоекономским и културолошким факторима.

У сврху провере емпиријске валидности димензија НОД, Рифман, Арнет и Колвел су развили Инвентар димензија надоласећег одраслог доба (енг. *Inventory Of The Dimensions Of Emerging Adulthood – IDEA*; Reifman et al., 2007). Факторска анализа је потврдила пет димензија НОД (нестабилност, фокусираност на себе, експериментисање и могућности, осећање неодређености и истраживање идентитета), а издвојио се и шести фактор који су аутори окарактерисали као ”фокусираност на друге”. Аутори су потврдили хипотезу да ће димензије које је дефинисао Арнет бити израженије међу испитаницима у НОД (конкретно, узраста 18-23 године), у односу на друге узрасне категорије (Reifman et al., 2007).

Специфичности по питању манифестације димензија НОД између различитих држава могу се уочити и у факторима који се издвајају анализом IDEA упитника. Истраживања која су користила IDEA упитник су у највећој мери потврдила валидност инструмента, као и присуство НОД у различитим државама, са повременим одступањима од изворне факторске структуре. На пример, истраживање применом IDEA упитника у Холандији није потврдило субскалу неодређености, док је димензија истраживања идентитета подељена на две субскеале (истраживање садашњег и потенцијалног идентитета; Hill et al., 2015). Провера валидности IDEA скале у Кини је резултовала издвајањем четири фактора који се могу описати као: селф-експлорација, нестабилност, могућности и одговорност (највећим делом подударан димензији фокусираности на друге). Специфичност фактора одговорности аутори објашњавају као заоставштину колективистичких вредности и Конфучијанизма (Kuang et al., 2023).

Квалитативно истраживање спроведено у Србији пружило је увид у начин на који младе особе ($AS_{god} = 21.8$) у нашем друштву доживљавају животни период између адолесценције и одраслог доба (Крстић и Мркобрада, 2021). Аутори су утврдили да младе особе препознају дистинктивно раздобље између адолесценције и одраслог доба, те да га описују на начин који одговара одређеним карактеристикама које је дефинисао Арнет (2004). Као развојне задатке овог раздобља издвојили су постављање правца и планова за будућност, дефинисање најважнијих животних питања и достизање независности. Такође, НОД доживљавају као период конфузности и неодлучности, одн. несигурности и страховања по питању тога шта их

чека у будућности. Осим тога, извештавају о слободи која прати одсуство одговорности одраслог доба. Можемо уочити сличност наведених описа са димензијама НОД, као што су Осећање неодређености, Нестабилност, Фокусираност на себе и Експлорација идентитета. Такође, разматрајући специфичности одрастања у Србији, испитаници су известили о ограничавајућим околностима као што су претерано заштитнички приступ њихових родитеља, као и оскудне материјалне могућности, одн. недовољно прилика за финансијско осамостаљење. Могуће је да из тих разлога млади у нашем друштву у мањој мери доживљавају НОД као период обиља могућности, те испољавају мање оптимизма у односу на будућност.

Можемо резимирати да истраживања указују да је НОД животно раздобље које је присутно у различитим државама, да су поједине карактеристике присутне у различитим срединама (нпр. доживљај младих људи да су ”негде између”, одн. да још увек нису сасвим одрасли), али и да постоје варијације у манифестацији НОД које су повезане са културолошким и социоекономским факторима (Србија: Крстић и Мркобрада, 2021; Чешка: Macek et al., 2007; Аустрија: Sirsch et al., 2009; Шпанија и Мексико: Fierro Arias & Moreno Hernández, 2007; Латинска Америка: Galambos & Martínez, 2007; Италија и Јапан: Facio et al., 2007). У складу са тиме, наше истраживање ће испитати карактеристике НОД у Србији посредством IDEА упитника, уз разматрање специфичности манифестације димензија НОД на узорку младих из Србије.

Споменули смо Арнетове опсервације по питању економских, друштвених и демографских промена у САД током друге половине 20. века, уз сугестију о постепеном одлагању дугорочних опредељења и одлука, као што су ступање у брак или трајно запослење, одн. одабир професије или каријере (Arnett, 2000). Поред тога, Арнет (2000) наводи значајан пораст у броју младих људи који настављају образовање након средње школе. Да ли су се и у Србији одвиле сличне социо-демографске промене током претходних деценија? Ради боље контекстуализације нашег истраживања, у наставку ћемо размотрити податке из статистичких годишњака Републичког завода за статистику (1980, 2002, 2021). Осврнућемо се на промене у домену брачног статуса и образовања у Србији током претходних деценија.

Табела 1. *Закључени бракови према старости младожење и младе*

Узраст	Младожења		Млада	
	1971	2021	1971	2021
до 19	7,0%	0,6%	37,3%	3,5%
20-24	47,2%	9,3%	40,3%	18,9%
25-29	22,7%	28,7%	9,4%	33,2%
30-34	10,1%	27,1%	4,6%	20,1%
35-39	4,7%	13,9%	2,8%	9,6%
40-44	2,7%	7,3%	1,9%	5,2%
45-49	1,6%	4,2%	1,4%	3,5%
50-54	0,8%	2,8%	0,7%	2,1%
55+	3,1%	5,0%	1,5%	2,7%

Ако упоредимо податке из 2021. и 1971. године, уочићемо тренд ”одлагања” узраста ступања у брак. 1971. године је 54,2% мушкараца и чак 77,6% жена који су ступили у брак било млађе од 25 година. Статистика се значајно променила до 2021. године – 9,9% мушкараца и 22,4% жена који су ступили у брак је било млађе од 25. година. Још једна упадљива разлика се уочава код удаје девојака млађих од 20 година – са 37,3% (1971) на 3,5% (2021). У складу са тиме опажамо да се значајно повећала учесталост бракова склопљених међу појединцима старијим од 25 година. Табела 2 пружа податке о закљученим браковима према узрастним категоријама кроз различите деценије.

Табела 2. Закључени бракови у Србији према узрасту партнера

	Младожења							
	1953	1961	1971	1981	1991	2001	2011	2021
15-19	12.551	6.464	5.476	1.789	1.395	533	260	202
20-24	29.703	26.258	36.733	25.521	19.071	9.026	4.521	3.043
25-29	16.221	21.912	17.675	25.390	19.592	14.995	11.929	9.413
30-34	5.183	7.343	7.863	8.142	8.817	7.799	9.625	8.876
35-39	1.710	2.934	3.674	2.136	3.506	3.267	3.996	4.563
	Млада							
	1953	1961	1971	1981	1991	2001	2011	2021
15-19	22.228	19.735	29.016	17.740	12.921	4.881	2.104	1.133
20-24	31.998	29.521	31.359	29.022	23.301	15.017	8.935	6.182
25-29	9.616	11.391	7.305	12.689	11.619	11.450	12.152	10.886
30-34	3.231	4.200	3.619	4.086	4.135	4.460	6.490	6.577
35-39	964	2.240	2.209	1.399	1.984	1.858	2.545	3.160

Можемо уочити прогресиван пад од средине прошлог века у броју особа млађих од 25 година, а нарочито млађих од 20 година, које су ступале у брак. Поред тога, опсервира се и благи пораст у броју склопљених бракова међу популацијом старијом од 30 година. Према подацима Републичког завода за статистику, у 2021. години, просечан узраст при закључењу првог брака био је 31.5 година за мушкарце и 28.8 година за жене (Републички завод за статистику, 2021).

Још једна од Арнетових опсервација по питању пратилаца социоекономских промена у САД јесте да се повећао број младих који настављају школовање након средње школе. Сличан тренд се може уочити и у нашој популацији, што указују подаци о броју средње и високообразованих међу становништвом Србије 1971. и 2011. године.

Табела 3. Број становника средњег, вишег и високог образовања 1971. и 2011. године¹

	1971			2011		
	Мушко	Женско	Укупно	Мушко	Женско	Укупно
Квалификовани и висококвалификовани	450.847	122.368	573.215			
Средња школа и гимназија	239.688	217.222	456.910	1.613.356	1.401.736	3.015.092
Виша и висока школа	148.664	63.395	212.059	481.956	518.613	1.000.569

Најпре можемо уочити значајан пораст у броју образованог становништва. Процент неписмених је опао са 17,2% (1971) на 1,96% (2011). Поред тога, 70,5% неписмених 2011. је било старије од 65 година. Примећује се и упадљив пораст у броју високообразованих жена - 1971. године је било двоструко мање високообразованих жена у односу на мушкарце, док су 2011. године жене високог образовања бројније од високообразованих мушкараца. Постотак становништва са образовањем које прелази основни ниво је значајно већи 2011. године, узевши у обзир одсуство значајне разлике у броју становника у односу на 1971. годину – 7.202.898 (1971), 7.186.862 (2011), без Косова и Метохије. Захтеви за образовањем су у вези и са тржиштем рада. На пример, 1971. године је 46,8% бруто домаћег производа проистекло из прерађивачке индустрије и рударства, док је 2021. године тек 15,6% БДП-а потекао из тих делатности. У складу са тиме, број запослених у тим делатностима је опао са 36,6% (1971) на 23,5% (2021).

¹ Квалификовани радници одговарају трећем степену стручне спреме, а висококвалификовани петом степену стручне спреме (средња школа је четврти степен).

Наведени подаци указују да савремено доба прати све касније формирање брачних заједница и у нашем друштву. Наравно, треба узети у обзир да представљени подаци не обухватају дугорочне и стабилне ванбрачне заједнице. Уочавамо и значајан пораст у броју становништва средњег, вишег и високог образовања, као и значајан пад у домену неписмености. Налик Арнетовим сугестијама, такве промене можемо разматрати у контексту социоекономских фактора (Arnett, 2000). Касније ступање у брак и осамостаљивање могу рефлектовати финансијске изазове којима је изложена данашња омладина. Такође, већи број образованих може одсликавати потребе и захтеве савременог тржишта рада. Ови подаци су у најбољем случају сугестивни и не представљају потврду постојања НОД у Србији у складу са описима Цефрија Арнета, али могу послужити за разматрање социоекономских и демографских промена у Србији током претходних деценија. Наше истраживање ће се фокусирати на феноменологију раздобља између адолесценције и одраслог доба, одн. на начин на који млади у Србији доживљавају своје животне околности, са намером да забележимо потенцијално присуство димензија НОД. Другим речима, желимо да сазнамо да ли младе особе у Србији своје двадесете године доживљавају као период трагања, експериментисања и великог броја избора и могућности, као и да ли су осамостаљење и идентификација са улогом одраслог одложени, а ако јесу, да ли је то одлагање вољно и тенденциозно.

Једна од карактеристика НОД су слобода и маневарски простор у ком појединац може да проживи различита искуства у потрази за јаснијим одредницама свог идентитета (Arnett, 2004). Истраживање разноврсних могућности претходи доношењу одлука и избора који учвршћују доживљај личног идентитета (Marcia, 1966, 1967). Експлорација у процесу формирања идентитета коју тежимо да опсервирамо у овом истраживању одвија се на терену чије границе дефинишу различити фактори који питање слободе чине релативним. Специфичности међупростора на прелазу из адолесценције у одрасло доба подразумевају комбинацију слободе и зависности, "ничију земљу" по питању самосталности и аутономије. Одређена ограничења млађег узраста су напуштена, али најчешће није достигнута потпуна независност од родитеља, најпре у материјалном домену. Претходна истраживања указују да се као најважнији индикатори одраслости издвајају мере самосталности појединца: преузимање одговорности за последице властитих поступака, самостално доношење одлука, финансијска независност (Arnett, 2001). Стога, наше истраживање ће обухватити и питање аутономије, као и доживљај контроле над животним околностима. На крају, истражићемо и међусобну повезаност питања идентитета, аутономије и доживљаја контроле, испитујући претпоставку да НОД подразумева период интензивне експлорације и преиспитавања у потрази за јасним одговором на питање: "Ко сам ја?", уз прогресивно освајање контроле, самосталности и одговорности за сопствени живот. Епилог ове борбе проналазимо у успостављеним опредељењима и аутономији које карактеришу одрасло доба.

Идентитет

Период надолазећег одраслог доба подразумева експлорацију спољашњег, али и унутрашњег света, као и фокус појединца на себе самог у постепеној изградњи слике о себи. Стога, наше истраживање ће обухватити и питање односа идентитета и периода развоја од адолесценције до раног одраслог доба. Дефиниција идентитета и разумевање начина на који се развија је комплексан задатак праћен бројним питањима: Да ли је идентитет лични, релациони или колективни феномен? Да ли је идентитет стабилан или флуидан и променљив? Да ли се идентитет открива или га конструише сам појединац, или друштво? Да ли идентитет треба проучавати квалитативним или квантитативним методама (Schwartz et al., 2011)?

Начин на који ћемо дефинисати идентитет у овом истраживању припада моделима који су развијени из теорије Ерика Ериксона. Ериксон је развој идентитета посматрао као целоживотни процес са осам стадијума који су праћени кризама и сматрао је да свако

успешно разрешење кризе доводи до увећаног доживљаја унутрашњег јединства и стабилности идентитета, као и до веће самосталности и самосвесности (Erikson, 1959). Доживљај личног идентитета ослања се на две симултане опсервације: (1) на перцепцију сопствене истоветности и континуитета кроз време и простор; (2) на опажање да и окружење препознаје истоветност и континуитет појединца (Erikson, 1968). Процес изградње идентитета подразумева и установљавање појединца у изборима које је направио у домену струке, партнерских односа, идеологије, итд. Осећање личног идентитета подразумева доживљај континуитета између онога што је појединац некада био, онога што је данас, као и онога што замишља да ће тек бити.

Инспирисан идејама Ерика Ериксона, а у складу са посматрањем развоја идентитета као постепеног процеса који подразумева кумулацију искуства и, последично, све већу стабилност, Џејмс Марсија је развио теорију статуса идентитета (Marcia, 1966, 1967). Марсијина теорија посматра развој идентитета као интеракцију процеса експлорације и опредељења у оквиру значајних животних области (професија, партнерски односи, идеологија, и сл). Већи број стабилних опредељења и мањи степен активне експлорације прати јасније дефинисан идентитет. Укрштањем процеса експлорације и успостављања опредељења, Марсија је дефинисао четири статуса идентитета:

1. Формиран идентитет – након периода експлорације донесене су одлуке по питању властитог идентитета. Овај статус се сматра најзрелијим јер подразумева већи степен самосталности и самопоуздања, као и постојање развијеног система вредности и квалитетних интерперсоналних односа.
2. Мораторијум идентитета – период експлорације још увек траје, али га карактерише тежња ка самосталности у одлучивању и опредељењима. Овај статус карактерише анксиозност због одсуства стабилности и конкретних избора у различитим животним доменима (нпр. у одабиру каријере или романтичног партнера), али и аналитички приступ који одсликава тежњу ка достизању извесности путем експлорације.
3. Усвојени идентитет – вредности и опредељења су усвојене од родитеља, без периода експлорације. Код појединаца чији се идентитет може окарактерисати као усвојен постоји висок степен конформизма и конвенционалности, као и ригидности ставова.
4. Дифузан идентитет – не постоје оформљене вредности, нема опредељења, а нема ни експлорације. Овај статус карактерише одсуство структуре и усмерења. Појединци дифузног идентитета показују низак степен интегрисаности, тешкоће у адаптацији и несистематичност у доношењу одлука.

Марсијини статуси идентитета су инспирисали низ истраживања од њиховог дефинисања током 60-их година прошлог века. Ипак, поједини аутори су усмерили критике на рачун статуса идентитета, сугеришући да таква операционализација представља претерано поједностављење Ериконових идеја, те да нема адекватну емпиријску потврду као валидна мера идентитета (Côte & Levine, 1988; Van Hoof, 1999). Такве критике су наишле на одговор да комплексна проблематика развоја и димензија идентитета не може бити у потпуности обухваћена једним конструктом, те да су статуси идентитета адекватна репрезентација кључних Ериконових идеја (Waterman, 1999). Скептицизам је изражен и у односу на претпостављени развојни след статуса идентитета, од мање зрелих ка зрелијим формама: дифузни идентитет – усвојени идентитет – мораторијум идентитета – формиран идентитет (Van Hoof, 1999; Berzonsky & Adams, 1999). Наведене критике се односе управо на симплицистичко посматрање процеса ”експлорација-опредељење”. Претпостављена прогресија развоја идентитета се ослања на идеју да се истраживање окончава успостављањем дуготрајних опредељења у различитим животним областима. Мета-анализа истраживања статуса идентитета од адолесценције према одраслом добу сугерише да развој идентитета не прати нужно прогресију ка све већој зрелости и стабилности, већ да су честе флукуације, стагнације и регресије на мање зреле облике функционисања (Kroger et al., 2010). Треба додати и да је сам Марсија препознао статичан квалитет дефинисаних статуса,

наводећи да је саветније посматрати идентитет на димензионалан и динамичан начин (Marcia, 1976).

Настављајући трагом идеја о флуидној и динамичној природи идентитета, представимо модел два циклуса (енг. *dual-cycle model*; Luuskx et al., 2006). Аутори овог модела пружају осврт на претходну истраживачку праксу питања идентитета, тежећи интеграцији два међусобно комплементарна и интерактивна процеса – формирања опредељења и евалуације донесених избора. Први циклус подразумева експлорацију у ширину и успостављање опредељења, налик Марсијиној поставци. Други циклус подразумева експлорацију у дубину и идентификацију са опредељењима – одн. ревизију начињених избора у сврху процене да ли ће их појединац задржати, кориговати или мењати у потпуности. Процес евалуације донесених избора препознаје значај контекста у коме се одвија успостављање опредељења. Појединац је у сталној интеракцији са средином која пружа повратне информације које ће потврдити изборе које је начинио или створити конфликт путем сазнања која су у дискрепанци са постојећим уверењима (Vosma & Kunnen, 2001). Другим речима, успостављање опредељења не представља коначан и фиксиран производ експлорације, већ се процес истраживања и преиспитивања наставља и у оквиру начињених избора – они се валидирају или ревидирају. Аутори овог модела разликују три подврсте експлорације – експлорацију у ширину, експлорацију у дубину (адаптивни, рефлексивни процеси) и руминативну експлорацију (маладаптиван процес). Такође, разликују две фазе формирања опредељења – формирање избора, а затим и идентификацију са њима. Тиме модел два циклуса поставља пет димензија развоја идентитета:

1. Успостављање опредељења – у домену циљева, вредности и уверења.
2. Идентификација са опредељењима – прихватање начињених избора као дефинишућих карактеристика личности појединца.
3. Експлорација у ширину – налик Марсијиној експлорацији, испробавање различитих могућности у разним животним доменима.
4. Експлорација у дубину – размишљање о опредељењу које је већ успостављено и о степену у ком се појединац идентификује са њиме.
5. Руминативна експлорација – својеврсна ”блокада” развоја идентитета услед нереалистичних очекивања, маладаптивног перфекционизма или страха од прављења погрешног избора (Luuskx et al., 2008a).

Комбинацијом ових димензија разликујемо шест статуса идентитета, а њихова структура је приказана у табели 4.

Табела 4. Претпостављена израженост димензија према статусима идентитета (Luuskx et al., 2008a)

	Формирани идентитет	Усвојени идентитет	Мораторијум	Руминативни мораторијум	Безбрижна дифузност	Неодређена дифузност
Успостављање опредељења	+	+	Ниже до умереног	Ниже до умереног	-	-
Идентификација са опред.	+	+	Нижа до умерене	Нижа до умерене	-	-
Експлорација у ширину	+	-	+	+	Нижа до умерене	Нижа до умерене
Експлорација у дубину	+	-	Умерена до повишене	Умерена до повишене	Нижа до умерене	Нижа до умерене
Руминативна експлорација	-	-	Нижа до умерене	+	Нижа до умерене	+

Можемо приметити да су аутори поделили статусе мораторијума и дифузног идентитета на по две поткатегије. Категорију ”адаптивног” мораторијума која је приближна Марсијиној изворној формулацији карактерише активна експлорација без руминативних брига, док руминативни мораторијум подразумева експлорацију која је праћена нарушеном

психолошком добробити, анксиозношћу и депресивношћу. Безбрижна дифузност подразумева незаинтересованост и индиферентност према питањима идентитета, док неодређену дифузност карактерише заглављеност - покушај експлорације који брзо бива прекинут руминативним бригама. Кластер анализа у наведеном истраживању је потврдила све претпостављене вредности димензија према статусима идентитета, изузев општег статуса мораторијума (Luuskx et al., 2008a). Уместо њега, издвојио се недиференцирани статус, са умереном израженошћу свих димензија, изузев благог повишења на димензији експлорације у ширину.

Посматрајући процес формирања идентитета, можемо уочити сличности са описима димензија надолазећег одраслог доба – експлорација и експериментисање, неодређеност и неизвесност, мноштво могућности и промена. Такође, у осврту на фазе развоја идентитета које је дефинисао Ериксон проналазимо опсервације саобразне идејама које је предложио Арнет. Конкретно, пета фаза "идентитета насупрот конфузији улога" је описана као период преласка, лутања, несналажења, када адолесцент није „ни овде ни тамо“, није више дете, а није ни одрастао човек (Erikson, 1959). То је раздобље трагања за одговорима на питање: "Ко сам ја?" и подељености због истовременог присуства потребе за прихваћеношћу и тежње ка индивидуацији и аутентичности. Мноштво избора које су стављени пред појединца и притисак за доношење одлука могу резултовати кризом у домену животних опредељења. Младе особе често нису интелектуално и емоционално спремне да донесу велике одлуке и преузму одговорност за њих, што може резултовати конфузијом, заглављеношћу или избегавањем. Сличност са карактеристикама надолазећег одраслог доба можемо уочити и у шестој фази "интимности насупрот издвојености", када појединац трага за блиским односима који ће представљати његове трајне изборе. Дуготрајна посвећеност партнеру (и другим значајним односима) изискује јасан доживљај личног идентитета. Осећање неодређености онемогућава снажно и зрело везивање за другог јер се блискост (и/или сепарација) може доживети као угрожавајућа услед недефинисаних граница и несигурног доживљаја селфа. Чврсто формиран идентитет омогућава интимност са другима, док одсуство јасних одредница идентитета доводи до тешкоћа у јасној сепарацији од другог. Седми стадијум, "креативност насупрот застоју", подразумева стваралачку активност у различитим животним доменима уз формиран идентитет који омогућава окренутост према другима и старање о њима (нпр. стварање и подизање породице).

Коначно, не можемо превидети очигледну сличност између НОД и Ериксновог психосоцијалног мораторијума током којег млада одрасла особа експериментиса са различитим улогама како би пронашла своје место у друштву, истовремено јасно дефинисано и наизглед створено баш за њу (Erikson, 1968). Ериксон описује психосоцијални мораторијум као период између младости и одраслог доба, одн. као продужену адолесценцију и одлагање успостављања дугорочних опредељења. Даље сугерише да друштво препознаје потребу младих за мораторијумом, пружајући распоне могућности у оквиру којих могу да задовоље потребу за истраживањем и преиспитивањем. Психосоцијални мораторијум пружа прилику за искуства која ће довести до јаснијег дефинисања идентитета. Пролонгирање овог периода може исходovati конфузијом идентитета, оклевањем и неодлучношћу, док недовољна експлорација може довести до преурањеног укотвљења у позицију наметнуту од стране ауторитета или спољашњих околности - веома налик статусу усвојеног идентитета.

Неколико лонгитудалних истраживања је испитало однос узраста и развоја идентитета. Лонгитудално истраживање стабилности статуса идентитета од 25. до 33. године је указало на мању заступљеност Мораторијума идентитета и већу заступљеност Формираног идентитета у каснијим фазама мерења, одн. у раном одраслом добу (Eriksson et al., 2020). Такође, стабилни статуси идентитета (статуси са успостављеним опредељењима – Формирани и Усвојени идентитет) су били најзаступљенији у раном одраслом добу.

Други аутори су кроз лонгитудално истраживање статуса идентитета од 27. до 42. године живота указали да се развој идентитета одвија у претпостављеном смеру, од Дифузног ка Формираном идентитету, уз све већу стабилност одређења у различитим областима (Fadjukoff, 2005). Кроз три тачке мерења (27, 36. и 42. година), расла је заступљеност Формираног идентитета, док је Мораторијум идентитета показао најмању стабилност и прогресивно мању заступљеност.

Сличне закључке пружа и преглед низа лонгитудалних истраживања, указујући на два највероватнија смера развојног континуума идентитета: (1) Дифузни идентитет – Мораторијум идентитета – Усвојени идентитет – Формирани идентитет; (2) Дифузни идентитет – Усвојени идентитет – Формирани идентитет (Meeus, 2011). Статуси базирани на израженим одређењима показују већу стабилност од Дифузног идентитета и Мораторијума, те су у зрелијим годинама ова два статуса све мање заступљена. Између осталог, аутор овог прегледа истраживања нуди идеју да стабилност статуса Усвојеног идентитета може одсликавати његову функцију као завршне фазе процеса формирања идентитета.

Споменућемо и занимљиве налазе шведских аутора који сугеришу да се развој идентитета наставља и након успостављања зрелијих, стабилних статуса (Carlsson et al., 2015). У две тачке мерења, у 25. и 29. години, статуси идентитета су се показали као стабилни (изузев Мораторијума идентитета). Ипак, развој се наставља и у оквиру успостављеног статуса идентитета, након успостављених одређења, путем три процеса: одговора на животне промене, проналажења смисла и развоја личног животног правца. Аутори сугеришу да је континуираност процеса развоја значајна за флексибилност и адаптивност идентитета појединца.

Истраживања сугеришу да одрасло доба, одн. доживљај себе као одраслог, прате индикатори зрелијих статуса идентитета. Лук и сарадници су на узорку појединаца 18-25 година утврдили да са старијим узрастом постају израженији индикатори успостављених одређења, док експлорација (у ширину, у дубину и руминативна експлорација) постаје мање изражена. Доживљај себе као одрасле особе је позитивно корелирао са успостављањем одређења и идентификацијом са одређењима, а негативно са руминативном експлорацијом (Luuskx et al., 2008b). Поред тога, показало се да НОД појединци који раде испољавају и израженији доживљај одраслости у односу на НОД појединце који студирају. Аутори потенцијално објашњење проналазе у томе што је стално запослење повезано са дециднијим одређењима у домену идентитета, демонстрирајући начин на који спољашњи фактори могу утицати на процену себе као одраслог, а посредством успостављања одређења (у домену посла).

Нелсон и Мекнамара Бери (2005) су испитали разлике између појединаца узраста 18-25 година који доживљају себе као одрасле особе и оних који сматрају да још увек нису достигли тај статус. Између осталог, поредили су испитанике према критеријумима одраслости које је Арнет у раду са младим људима издвојио као најзначајније, а то су: (1) преузимање одговорности за последице својих поступака; (2) самостално доношење одлука; (3) финансијска независност (Arnett, 2004). Најпре, резултати су потврдили ове критеријуме као адекватну одредницу одраслости – њихове карактеристике су биле израженије међу појединцима који себе доживљавају као одрасле. Са друге стране, ови аутори сугеришу да експлорација повезана са раздобљем НОД имплицира отвореност питања идентитета младих особа овог узраста, те да овај период наликује статусу мораторијума идентитета (екстензивна експлорација и мањи број одређења). Показало се да испитаници који себе доживљавају као одрасле имају јаснију слику о томе ко су и каквог партнера желе, док су испитаници који себе сврставају у НОД и даље упуштени у процес експлорације различитих животних могућности. Преиспитивање и истраживање младих током НОД представљају кључни део развоја у смеру јасно дефинисаног идентитета, претходећи одређењима које појединац прихвата као смислена и своја.

Експлорација идентитета је једна од дефинишућих карактеристика НОД (Arnett, 2000, 2004). Импликација наведених истраживања јесте да је НОД због своје експлоративне природе и одсуства дугорочних опредељења најсличнији статусу мораторијума идентитета, те да успостављање одговорности и опредељења које одрасло доба доноси неретко бива праћено и већом стабилношћу у домену димензија идентитета. Процес истраживања током НОД ћемо покушати да опсервирамо путем димензија идентитета, пратећи смењивање, преплитање и укрштање процеса експлорације и успостављања опредељења. Претпоставка коју тежимо да проверимо јесте да НОД карактерише интензивно истраживање уз мање стабилна и фиксна опредељења, као и да ће приближавање одраслом добу подразумевати постепено јењавање експлорације у ширину, као и израженија фокусираност на успостављена опредељења и идентификацију са њима (Luuskx et al., 2008b). Процес истраживања и формирања идентитета ћемо покушати да региструјемо управо посредством димензија експлорације (путем димензија НОД, као и димензија експлорације модела два циклуса) за које претпостављамо да ће бити најизраженије управо током НОД, уз уважавање могућности регресије на мање зреле форме идентитета у служби преиспитивања донесених избора (Verzonsky & Adams, 1999). На овим размишљањима базирамо претпоставку да ће се НОД и одрасли испитаници разликовати према димензијама идентитета – НОД ће пратити израженија експлорација и мање стабилних опредељења, док ће одрасло доба пратити мањи степен експлорације и већа израженост успостављених опредељења и идентификације са њима.

На крају, узевши у обзир Арнетове критеријуме одраслости (одговорност за поступке, самосталност у доношењу одлука, финансијска независност), размотрићемо факторе који могу имати значајну улогу у процесу експлорације/опредељења, а не одсликавају нужно појединости надлазећег одраслог доба. На пример, одсуство дугорочних опредељења у току НОД може рефлектовати експлоративну природу овог периода, али може бити и последица одсуства прилике за опредељењем. Тако потреба за самосталним одлукама или заједничким животом са партнером може бити осујећена одсуством материјалне самосталности или невољном потчињеношћу родитељском утицају. Са друге стране, године живота нису гаранција психолошке зрелости, па треба узети у обзир и специфичности статуса усвојеног идентитета, који карактерише присуство ригидних опредељења уз истовремену зависност од других у доношењу одлука и присуство екстерног локуса контроле (Kroger, 2007). Овакво одсуство експлорације и присуство јасних опредељења не указује на Арнетову дефиницију одраслости јер избори нису довољно промишљени, већ су последица некритичког усвајања ставова и уверења значајних других (махом родитеља). Стасавање у смеру одраслости карактерише комплексна међуигра материјалних и психолошких фактора. Стога ћемо приступити испитивању НОД обухвативши различите социоекономске индикаторе, димензије идентитета, али и аутономије (операционализоване кроз степен интернализације бихевиоралне регулације), као и локуса контроле. Дакле, нећемо посматрати само успостављање опредељења као мерило одраслости, већ и функционисање које подразумева аутономију и доживљај контроле над животним околностима.

Аутономија

Постављање дефиниције аутономије представља вишеструки изазов који подразумева покушај јасног одређивања њене природе и опсега, али и довољно јасну диференцијацију од других, сличних концепата, налик независности или самосталности. Одреднице аутономије се постављају у оквиру делања самог појединца (нпр. поступци који су иницирани и регулисани од стране индивидуе), његових односа (нпр. ослобађање од родитељског утицаја и контроле) или слободе избора у тежњи ка остварењу циљева уз остварену саморегулацију (Zimmer-Gembeck & Collins, 2007). У овом раду ћемо се водити одредницама аутономије које су у оквиру теорије самодетерминације поставили Ричард Рајан и Едвард Деци. Ови аутори аутономију посматрају као вољно делање појединца, одн. као понашање које је у складу са

интегрисаним доживљајем селфа (Deci & Ryan, 2013). Другим речима, поступци појединца су вођени мотивима и вредностима које је интегрисао у свој систем вредности, са којима се идентификује и које не доживљава као наметнуте или одређене спољашњим утицајима. Супротност аутономије није зависност или несамосталност, већ хетерономија - контролисаност од стране унутрашњих или спољашњих сила (Ryan & Deci, 2018). Аутономија чини темељ самодетерминације, која се дефинише као степен у ком појединци осећају да имају слободу над својим одлукама, на супрот доживљају контролисаности од стране других (Deci & Ryan, 1985). Суштина самодетерминације се може посматрати као слободна воља, одн. као одлучивање и делање неоптерећено утицајима који се могу окарактерисати као туђи.

Аутори теорије самодетерминације сматрају да оптималан развој појединца изискује срединске услове који ће омогућити реализацију базичних психолошких потреба – за компетентношћу, повезаношћу са другима и аутономијом (Ryan & Deci, 2000). Појединац тежи овладавању својим окружењем, те кроз развој потребних вештина стиче доживљај компетентности. Потреба за повезаношћу и припадањем се гратификује кроз складне, реципроцитетне односе са другима. На крају, доживљај аутономије се достиже кроз уверење појединца да је његово делање последица вољне одлуке и личног избора, као и да је усклађено са његовим вредностима. Средина која не пружа могућност реализације наведених потреба омета развој појединца. Последице се огледају у знатним ограничењима у функционисању и конфликтима у домену мотивације, па на место природне проактивности и тежње ка развоју ступају индолентност, апатија и пасивност. Другим речима, за неометан развој појединца потребно је окружење које ће му пружити прилику да реализује своју инхерентну тежњу ка аутономији, компетентности и повезивању са другима.

Аутори теорије самодетерминације указују на блиску повезаност мотивације, регулације понашања и аутономије. У вођењу својих понашања и одлука, појединац може бити мотивисан екстерним подстицајима и покретачима унутар своје личности. Кроз процес интернализације индивидуа усваја вредности, уверења и механизме бихевиоралне регулације из спољашњих извора, а потом их трансформише у сопствене (Ryan, Connell, & Deci, 1985).

Посматрајући континуум који се протеже од хетерономије до аутономије, теорија самодетерминације наводи различите нивое регулације понашања (Ryan & Connell, 1989):

1. Екстерна регулација – утицај последица у спољашњем свету – понашање је вођено избегавањем казне или добијањем награде.
2. Интројектована регулација – појединац самостално регулише своје понашање, вођен избегавањем унутрашњих казни (нпр. осећање кривице).
3. Регулација базирана на идентификацији – појединац се идентификује са интројектованим правилима, смерницама и вредностима.
4. Интегрисана регулација – правила понашања су интегрисана у личност појединца и постају део његовог система вредности.

Екстерно мотивисана понашања могу бити праћена различитим степеном аутономије, у зависности од тога у којој су мери смернице, правила и контрола понашања интернализоване. Ниво екстерне регулације локус каузалности измешта у спољашњу реалност и поступци су мотивисани екстерним утицајима, одн. одговорима у спољашњој реалности. Мотивација је екстринзичка, а понашање је регулисано путем поткрепљења (награде или казне). Интројектовани ниво регулације подразумева нешто већи степен аутономије јер укључује интројекцију спољашњег подстицаја и контролу коју појединац самостално спроводи, али присвојене вредности и правила још увек нису интегрисане и асимилиране у личност појединца (нпр. мотив је неутралисање осећања кривице или гриже савести). Другим речима, "контролор понашања" се налази унутар индивидуе, али је мотивација још увек везана за избегавање непожељних последица (непријатних осећања самоосуде, анксиозности, и сл). Регулација базирана на идентификацији подразумева да се појединац упушта у понашање зато што га доживљава као смислено и исправно. Мотивација

се ослања на разумевање правила и вредности, што је праћено већом истрајношћу и аутономијом у бихевиоралној регулацији. На овом нивоу постоји идентификација са правилима, али не и њихова интеграција у личност појединца, јер, иако јесу прихваћена као смислена, она нису асимилована у оквире система вредности, већ постоје као мотивишући интројект подржан разумевањем. На нивоу интегрисане регулације понашања, усвојена правила и вредности су асимиловане у систем вредности и личност индивидуе, те представљају извор аутентичне мотивације и смисла. Како би се механизам регулације интегрисао у личност, потребно је да буде обрађен на начин који ће га учинити компатибилним са системом вредности појединца. Након успешне асимилације, мотивација за понашање доживљава се као потпуно аутентична и спонтана.

Споменућемо и могућност потпуног одсуства мотивације за упуштање у активност, које може бити последица доживљаја појединца да није компетентан да изведе одређену радњу или да изведено понашање неће довести до жељеног исхода, што у великој мери наликује екстерном локусу контроле или наученој беспомоћности (Rotter, 1966; Seligman, 1972). Такође, одсуство мотивације може бити пратилац незаинтересованости за активност или уверења да активност не завређује труд који захтева (Ryan & Deci, 2018).

Процес интернализације вредности, правила и знања, подразумева да појединац у све већој мери прихвата и асимилије представљене смернице у оквире властитог система вредности, што је праћено већом саморегулацијом и перзистентношћу у спровођењу понашања (Ryan & Deci, 2000). У повољним околностима, окружење током развоја појединцу пружа услове за постепену интернализацију регулације понашања, што је у директној вези са могућношћу гратификације базичних психолошких потреба (компетентност, повезаност, аутономија). У разматрању најзначајних развојних фактора, теорија самодетерминације издваја три кључна аспекта родитељства: подршку аутономији, пружање структуре и укљученост (Grolnick & Ryan, 1989; Ryan & Deci, 2018). Подршка аутономији подразумева подстицање дететових капацитета за саморегулацију кроз уважавање његове перспективе, иницијативности и потребе за експресијом. Пружање структуре омогућава уређен и предвидив контекст у коме се дете осећа сигурно да истражује и развија своје вештине. Укљученост родитеља подразумева присутност и ненаметљиво праћење детета које ће му пружити доживљај повезаности и подршке. Фактори који нарушавају доживљај аутономије и компетентности (нпр. интрузивност, контрола и надзор) или повезаности са другима (нпр. одсуство стабилних, подржавајућих односа) делују веома реметеће на процес интернализације (Ryan et al., 1997).

Материјална зависност од родитеља не мора нужно нарушавати доживљај аутономије адолесцената или младих одраслих, узевши у обзир начин на који појединац интерпретира своје животне околности. Независност и зависност које су вољно одабране од стране појединца праћене су већом добробити и адаптираношћу, док су независност и зависност које су доживљене као наметнуте праћене проблематичним понашањем и мањом психолошком добробити (Van Petegem et al., 2012; Beyers et al., 2012). На пример, становање код родитеља не ремети добробит младих одраслих особа, ако се такав аранжман доживљава као вољна одлука (Kins et al., 2009). Другим речима, аспекти практичне самосталности могу (али не морају) нарушавати доживљај аутономије појединца. Важнији фактор јесте утисак индивидуе да не функционише под присилом и притиском, да су њене вредности и уверења засноване на разумевању, да су циљеви којима тежи подржани аутентичном мотивацијом, и да су њене одлуке и поступци одраз њене личности и слободне воље.

Споменули смо да је надлазеће одрасло доба развојни период окарактерисан већом слободом и самосталношћу у односу на адолесценцију, али и мањим степеном одговорности у односу на одрасло доба (Arnett, 2000). Поред тога, НОД доноси изобиље могућности, експлорацију и честе промене, примарну фокусираност на себе у процесу трагања за чврстим одредницама личног идентитета и система вредности, уз доживљај појединца да више није адолесцент, али да није у потпуности ни одрастао. Специфична комбинација карактеристика

животних раздобља између којих је НОД смештено (адолесценција и одрасло доба) подразумева сложену међуигру између активне тежње ка аутономији и процеса сепарације од родитеља, оријентисане око питања одрастања и шта оно подразумева. Шта значи бити одрасла особа? Споменули смо да за појединце у НОД бити одрастао обухвата: (1) преузимање одговорности за последице својих поступака; (2) самостално доношење одлука; (3) финансијску независност (Arnett, 2004). Овакав опис "одраслости" може бити схваћен као комбинација већег степена аутономије и материјалне независности. Напредовање на свакој од наведених ставки је постепено, доприносећи доживљају појединца да је "негде између" адолесценције и одраслог доба. Важно је држати у виду да аутономију не поистовећујемо са практичним аспектима самосталности, нарочито не са материјалном независношћу, већ је опсервирамо посредством нивоа регулације понашања. Оваква диференцијација је важна како би се избегло преклапање или преплитање појмова као што су независност, самосталност и аутономија.

Дакле, посматрањем нивоа регулације понашања желимо да опсервирамо претпостављени развој ка већој аутономији од адолесценције ка одраслом добу. Једно лонгитудално истраживање пратило је развој аутономије младих особа (у транзицији од НОД ка одраслом добу) од некритичке зависности од екстерних утицаја ка успостављању "интерног ауторитета" (Baxter Magolda & Taylor, 2014). Аутори сугеришу да одлуке које се доносе пуким праћењем екстерних смерница уобичајено не успевају да задовоље захтеве одраслог живота. Друго истраживање је указало да је родитељска подршка психолошким потребама (за повезаношћу и аутономијом) праћена већим степеном аутономне саморегулације студената, што је даље повезано са већом психолошком добробити (Niemiec et al., 2006). Истраживање тежњи појединаца различитим циљевима током годину дана након завршетка студија, указало је на значај порекла мотивације за психолошко здравље индивидуе (Niemiec et al., 2009). Аутори су сугерисали да период након факултета подразумева транзицију у одрасло доба коју карактерише имплементација циљева које је појединац усвојио до тада. Показало се да је достизање интринзички мотивисаних циљева било праћено већом психолошком добробити, а посредством задовољења базичних психолошких потреба.

Рајан и Деци (2018) сугеришу да је питање задовољења базичних психолошких потреба од кључног значаја за процес интернализације, а тиме и за развој идентитета. Даље елаборирају да појединац може развити одређена опредељења у домену идентитета и под притиском окружења (нпр. одабир факултета усмерен очекивањима родитеља), при чему ће остварење релевантних циљева бити од пресудног значаја за његово самопоштовање. Таква опредељења могу бити снажни мотиватори. Ипак, да би се успостављена опредељења могла окарактерисати као аутентична и аутономна, потребан је виши степен интернализације, одн. интеграција идентитета у остатак личности. Степен интернализације прави значајну разлику у домену саморегулације, јер указује да ли је понашање мотивисано екстерним притисцима, осећањем кривице, разумевањем његове сврхе, или аутентичним тежњама личности. У складу са тим размишљањима, теорија самодетерминације указује на значај посматрања мотивације у залеђини опредељења која појединац прави у домену идентитета.

Истраживања односа мотивације и идентитета указују да интернализована и интегрисана опредељења (мотивација која је аутономна, а не контролисана) прате већа психолошка добробит и боља адаптираност (Soenens et al., 2011). Такође, показало се да је аутономна мотивација праћена снажнијим опредељењима идентитета и већом родитељском подршком аутономији (Smits et al., 2010). Са друге стране, контролисана мотивација је показала повезаност са мање снажним опредељењима и контролишућим приступом родитељству.

Истраживања указују да задовољење базичних психолошких потреба фацитира процес развоја идентитета, независно од правца актуелних тежњи (Audet et al., 2021). Другим речима, подршка аутономији од стране породице и пријатеља у тренуцима кризе праћена је израженијом експлорацијом идентитета. Са друге стране, породична подршка аутономији у

активној тежњи остваривању циљева је била праћена израженијим опредељењима у домену идентитета.

На сличном трагу, Лук и сарадници су испитали однос задовољења базичних психолошких потреба и димензија статуса идентитета (Luuyckx et al., 2009). Задовољење базичних потреба је показало позитивну корелацију са димензијама експлорације у ширину и дубину, успостављеним опредељењима и идентификацијом са опредељењима, а негативну корелацију са руминативном експлорацијом. Самим тим, статус Формираног идентитета је показао највише вредности на мерама задовољења свих базичних потреба. Са друге стране статус Дифузног идентитета (у комбинацији са руминативном експлорацијом) је испољио најниже вредности на мерама реализованих потреба. Можемо деривирати сугестију да је задовољење базичних психолошких потреба повезано са зрелијим формама идентитета.

Импликација наведених истраживања јесте да су задовољење базичних психолошких потреба и прогресивна интернализација саморегулације праћене адаптивнијим исходима у развоју појединца. Наше истраживање ће се фокусирати на процену мотива у залеђини одлука и понашања, уз претпоставку да ће приближавање одраслом добу пратити већи степен интерне регулације понашања као мере аутономије. У том смислу НОД посматрамо као период активног трагања, преиспитивања и интеграције усвојених вредности у личност појединца уз постепено освајање аутономије, одн. развој интерних облика саморегулације. Осим процене мотивације у залеђини поступака узећемо у обзир и доживљај контроле, уз претпоставку да развој у смеру стабилнијих опредељења у домену идентитета и интерних форми регулације понашања прати и већи доживљај контроле над животним околностима.

Локус контроле

Џулијан Ротер, у оквиру теорије социјалног учења, дефинише локус контроле као степен у ком индивидуа перципира догађаје као исход властитог делања или као последицу неког спољашњег узрочника, одн. околности независних од утицаја индивидуе (Rotter, 1954, 1966). Другим речима, локус контроле представља начин тумачења узрока догађаја, а разликујемо унутрашњи (интерни) и спољашњи (екстерни) локус контроле. Теорија социјалног учења наводи да поновљена поткрепљења установљују очекивање да ће одређено понашање или околност довести до сличног исхода у будућности (Rotter, 1966). Ипак, устаљена очекивања нису имуна на утицај неантиципираних исхода што их чини подложним промени у сусрету са другачијим искуством. Стога, можемо рећи да је локус контроле дериват кумулисаних искустава перцепције каузалних следова (Lefcourt, 1991).

Када појединац исход повезује са својим понашањем, вољним напором или личном карактеристиком (вештином, знањем, особином), говоримо о унутрашњем локусу контроле. Такве индивидуе перципирају да је исход зависан од количине труда уложеног у понашање, па су самим тиме склони већем ангажману у активностима које процењују као значајне.

Спољашњи локус контроле карактерише уверење појединца да одређени исход није изродила његова активност, већ страни утицај, налик делању других особа или непредвидивих околности попут "више силе" (судбина, вероватноћа). Такви појединци не очекују да ће активно залагање довести до жељеног исхода, већ успех тумаче као последицу среће или туђе интервенције, што доприноси њиховој пасивности.

Истраживања нам указују да зрелији узраст прати и већи доживљај личне ефикасности - док екстерни локус контроле карактерише млађе особе, одрасло доба подразумева већу заступљеност интерног локуса контроле који остаје стабилан и кроз средње и позније године живота (Lao, 1974; Ruckman & Malikiosi, 1975). Потенцијално објашњење за овакав налаз аутори проналазе у већој сигурности и стабилности које живот одраслих доноси посредством запослења и заснивања породице. Други аутори су потврдили повезаност зрелијег узраста и интерног локуса контроле, указујући да је унутрашњи локус контроле заступљенији међу појединцима са високим образовањем, сталним запослењем (у односу на незапослене,

студенте и ученике виших школа) и стабилном партнерском везом (Virmozelova Angelova, 2016). Налази да старији узраст прати већа израженост интерног локуса контроле могу одсликавати и сугестију да је локус контроле подложен ревизији у складу са искуством које одудара од успостављених очекивања каузалности (Rotter, 1966). Самим тиме, већа аутономија у одлучивању и независност у односу на екстерне утицаје (фигуре ауторитета, образовни систем) које доноси одрасло доба могу допринети и снажнијем осећају контроле над догађајима у животу појединца.

Истраживања указују на повезаност карактеристика НОД и доживљаја контроле над догађајима у животу појединца. Тако су Рифман, Арнет и Колвел (2007) пронашли негативну корелацију између димензије нестабилности и доживљаја контроле, док Хил и сарадници (2005) указују на позитивну корелацију између димензије фокусираности на себе и интерног локуса контроле.

У претходном делу рада смо указали на реметећи утицај екстерне контроле на развој аутономије, уз виђење аутора теорије самодетерминације да је антоним аутономије хетерономија, одн. контролисаност од стране других (Ryan & Deci, 2018). Истраживања указују да претерано контролишуће родитељство негативно корелира индикаторима интерног локуса контроле студената (Kwon et al., 2015, Ballash et al., 2006). Аутори сугеришу да претерана родитељска контрола доводи до развоја когнитивног стила базираног на уверењу да су животни догађаји одређени утицајем екстерних фактора. Овакво тумачење реалности може бити последица недовољне слободе појединца да стекне потребна искуства и развије неопходне вештине (Spokas & Heimberg, 2008). Другим речима, претерана директивна укљученост родитеља и недовољна подршка аутономији појединца током НОД осујећује развој доживљаја контроле младе особе на путу ка одраслости.

Поред тога, истраживања указују да зрелије форме идентитета прати већа израженост интерног локуса контроле: Формирани идентитет је показао позитивну корелацију са интерним локусом контроле, док су Дифузни и Усвојени идентитет показали позитивну корелацију са екстерним локусом контроле (Lillevoll et al., 2013). Иста метаанализа је указала на позитивну корелацију статуса мораторијума и екстерног локуса контроле. Аутори нуде потенцијално објашњење да је иницијална фаза експлорације најчешће мотивисана спољашњим подстицајима, те да се кроз даље истраживање, током мораторијума, установљује већи доживљај контроле.

Из представљених налаза и разматрања у претходним деловима рада деривираћемо импликацију да одрасло доба прати израженије присуство интерног локуса контроле (индикатори одраслости су праћени већим доживљајем појединца да има контролу над својим животним околностима). Наше истраживање ће проверити хипотезу да је НОД окарактерисано израженијим екстерним локусом контроле у односу на одрасло доба (одн. да ће одрасло доба пратити израженији интерни локус контроле у односу на НОД). Дакле, очекујемо да развој од НОД ка одраслом добу, поред индикатора интерних форми регулације понашања и зрелијих статуса идентитета, прате и израженији индикатори интерног локуса контроле.

Резиме увода

У претходном делу рада смо се осврнули на идеју о постојању развојног периода смештеност између адолесценције и одраслог доба који је Џефри Арнет назвао надолазеће одрасло доба (Arnett, 2000). Присуство димензија НОД је потврђено у различитим срединама, са одступањима која одсликавају културолошке и социоекономске специфичности окружења (Nelson & Chen, 2007; Galambos & Martínez, 2007; Facio et al., 2007; Macek et al., 2007; Sirsch et al., 2009). Ова фаза је окарактерисана експериментисањем и потрагом за одредницама идентитета у обиљу доступних могућности које може деловати стимулативно, али и

преплављујуће. Већа слобода у односу на адолесценцију, као и мање одговорности у односу на одрасло доба, омогућавају појединцу да се фокусира на себе самог пре успостављања дугорочних опредељења. Успостављена опредељења у различитим животним доменима постају стабилнија кроз приближавање одраслом добу, што повезујемо са "зрелијим" формама идентитета (Luuckx et al., 2008b; Eriksson et al., 2020; Fadjukoff, 2005). Прогресивно преузимање одговорности и развој психолошке и материјалне самосталности даље доприносе доживљају одраслости појединца (Nelson & McNamara Barry, 2005). Даља интеграција опредељења и интернализованих вредности у остатак личности доприноси већој аутономији, одн. саморегулацији појединца, што је праћено и већом психолошком добробити (Ryan & Deci, 2017; Baxter Magolda & Taylor, 2014). Остајемо са сугестијом да НОД подразумева период активне експлорације на путу ка изборима који ће се усталити као чврсте одреднице идентитета појединца. Поред тога, кроз опробавање и експериментисање, али и постепено преузимање одговорности и освајање самосталности, искуство доприноси развоју мотивације која се базира на разумевању усвојених смерница и њиховој интеграцији у систем вредности и остатак личности индивидуе. Производ овог процеса јесте већа аутономија и доживљај контроле над властитим животом.

Предмет и циљ истраживања

У последње време се и у нашој литератури све чешће користи појам надлазећег одраслог доба, често као синоним за младе, иако немамо емпиријску потврду постојања тог периода или његових карактеристика у Србији. Управо због тога, предмет овог истраживања јесте да се добије емпиријска потврда постојања НОД, као раздобља између адолесценције и одраслог доба, као и да се утврде психолошки и социоекономски индикатори тог раздобља, на узорку младих узраста 19-28 година у Србији. У сврху идентификовања НОД као засебног развојног периода узорак ће укључити испитанике од 16 до 35 година, како бисмо обухватили и адолесценте и младе одрасле, уз претпоставку да се испитаници узраста 19-28 година могу сврстати у засебан животни период, одн. надлазеће одрасло доба. Поред тога, испитаћемо однос Арнетових димензија НОД, социоекономских индикатора овог периода, као и димензија идентитета, аутономије и локуса контроле.

Истраживања указују да се развојна фаза између адолесценције и одраслог доба, коју Арнет назива надлазеће одрасло доба, појављује у различитим поднебљима (САД, Јапан, Европа), са варијацијама које одражавају културолошке и социоекономске специфичности државе у којој су прикупљени подаци (Arnett et al., 2014). Стога, први циљ овог истраживања јесте идентификовање надлазећег одраслог доба као засебног периода између адолесценције и одраслог доба, на узорку испитаника из Србије. Уколико претпостављени период постоји, додатни циљ биће утврђивање профила особа у надлазећем одраслом добу на основу димензија које је дефинисао Арнет, као и социоекономских индикатора, тј. утврђивање која комбинација Арнетових димензија и социоекономских индикатора најбоље описује особе у надлазећем одраслом добу у Србији. Претпостављамо да ће утврђени индикатори надлазећег одраслог доба бити најизраженији у раздобљу између 19. и 28. године живота, одн. да ће бити мање изражени и у адолесценцији и у одраслом добу.

Други циљ овог истраживања јесте испитивање повезаности Арнетових димензија, социоекономских индикатора надлазећег одраслог доба и димензија идентитета, аутономије и локуса контроле. Претпоставка је да варијабле идентитета, аутономије у доношењу одлука и локуса контроле обухватају значајне психолошке аспекте надлазећег одраслог доба, па да у комбинацији са социоекономским индикаторима диференцирају испитанике који себе доживљавају као одрасле особе од испитаника који се могу сврстати у период надлазећег одраслог доба.

Претпостављамо да је приближавање одраслом добу праћено мањом израженошћу димензија које је описао Арнет, као и мањом израженошћу социоекономских индикатора надоласећег одраслог доба. Другим речима, кроз приближавање одраслом добу експлорација идентитета се приводи крају, достиже се већа стабилност у погледу одабира посла и партнера, фокус се проширује са себе самог и на окружење, доживљај себе као одрасле особе постаје израженији, избори се конкретизују и експериментисање се окончава. Поред тога, приближавање одраслом добу подразумева и промене у домену социоекономских индикатора – све већа стопа стабилног запослења и финансијске независности, напуштања родитељског дома, постојање дуготрајне везе или брака.

Дакле, претпостављамо да је приближавање одраслом добу, операционализовано кроз мању израженост индикатора НОД (Арнетових димензија и социоекономских индикатора), праћено зрелијим идентитетом (израженија опредељеност, мање изражена експлорација), већом аутономијом у доношењу одлука (интерном мотивацијом у доношењу одлука), као и интерним локусом контроле.

Са друге стране, претпостављамо да ће израженији индикатори НОД бити праћени мање зрелим статусима идентитета (израженија експлорација, нижи степен опредељености у домену избора), мањом аутономијом у доношењу одлука (екстерна мотивација у доношењу одлука), као и екстерним локусом контроле.

Хипотезе

X1.С обзиром на експлоративну природу истраживања, претпоставка је да се може говорити о постојању надоласећег одраслог доба као периода који се разликује од адолесценције и одраслог доба. Још специфичније, претпостављамо да се путем Арнетових димензија надоласећег одраслог доба може описати период између адолесценције и одраслог доба и на узорку младих особа у Србији, узраста од 19 до 28 година (Arnett et al., 2014)

X2.Арнетове димензије биће кључне за разликовање адолесценције од периода надоласећег одраслог доба, док ће, уз ове димензије, одређени социоекономски индикатори (академски/радни статус, партнерска веза/брачни статус, број деце, финансијска независност, стамбено питање - самосталан живот/живот са родитељима) бити значајни за диференцијацију надоласећег одраслог доба и одраслог доба (Arnett, 2004)

X3.Мања израженост индикатора надоласећег одраслог доба је предиктор зрелијег идентитета (израженија опредељеност, нижи степен експлорације), вишег степена аутономије (интерна мотивација у доношењу одлука), као и унутрашњег локуса контроле (Geldhof et al., 2017; Waterman, 1999; Lefcourt, 1984).

X4.Већа израженост индикатора надоласећег одраслог доба је предиктор мање зрелог идентитета (израженија експлорација, нижи степен опредељености), нижег степена аутономије (екстерна мотивација у доношењу одлука), као и спољашњег локуса контроле (Nelson & McNamaraBarry, 2005; Lefcourt, 1984).

Метод истраживања

Наше истраживање има експлоративни, неекспериментални дизајн. Подаци су прикупљени путем упитника који се састоји од скала Ликертовог типа. Узорак је погодан и састављен од младих људи из Србије, а упитник је дистрибуиран путем интернета, одн. преко друштвених мрежа, методом снежне грудве.

Узорак

Одабрани узорак за ово истраживање био је пригодан. Узорак је обухватио 365 испитаника (71.2% женског и 28.8% мушког пола), узраста од 16 до 35 година, махом из великих градова у Србији (преко 90%). Просечна оцена социоекономског статуса (према самопроцени испитаника на скали од 1 до 10) износи 7.06.

С обзиром на циљ истраживања, узорак је обухватио испитанике који се разликују према социоекономским индикаторима релевантним за истраживање – образовање, радни статус, партнерски/брачни статус, број деце, финансијска независност, стамбено питање. Карактеристике узорка су приказане у табели 5.

Табела 5

Социо-демографске карактеристике узорка испитаника

Варијабла	n	%
Пол		
Женско	260	71.2
Мушко	105	28.8
Место становања		
Београд	287	78.6
Остала места преко 50.000 становника	53	14.5
Остала места испод 50.000 становника	31	8.5
Узраст		
Адолесценти (16-18)	30	8.2
НОД (19-28)	229	62.7
Одрасли (29-35)	105	28.8
Остварени степен образовања		
Основна школа	22	6
Средња школа	122	33.4
Виша школа	16	4.4
Основне студије	134	36.7
Постдипломске студије	71	19.5
Тренутно школовање		
Средња школа	28	7.7
Основне студије/виша школа	105	28.8
Мастер студије	40	11
Докторске студије	26	7.1
Не школујем се тренутно	114	31.2
Радни статус		
Пуно радно време	202	55.3
Хонорарни или привремени послови	49	13.4
Незапослен/а	114	31.2
Статус везе		
Нисам у вези	127	34.8
Необавезујућа/отворена веза	17	4.7
У сталној вези, живимо одвојено	94	25.8
У сталној вези, живимо заједно	81	22.2
У браку	46	12.6
Број деце		
Без деце	334	91.5
Једно дете	24	6.6
Двоје или више деце	7	1.9

Финансијска независност

Потпуна независност	151	41.4
У највећој мери независан/независна	52	14.2
Повремено ми је потребна помоћ других	38	10.4
Често потребна помоћ других	24	6.6
Изддржавају ме други (родитељи)	100	27.4

Околности становања

Са родитељима/рођацима/пријатељима	151	41.4
Сам/а, у свом стану	39	10.7
Са партнером, у нашем стану	79	21.6
Сам/а, у изнајмљеном стану	29	7.9
Са партнером/пријатељима, у изнајмљеном стану	51	14
Нешто друго	16	4.4

Варијабле:

1. **Пол:** категоричка, номинална варијабла.
2. **Хронолошки узраст:** као континуирана, нумеричка и категоричка, номинална варијабла.

Регистрован је узраст - године живота испитаника, а на основу узраста испитаници су подељени у три узрасне групе: од 16 до 18 година (адолесценти), од 19 до 28 година (надлазеће одрасло доба) и од 29 до 35 година (млади одрасли).

3. **Самопроцена узрасног периода** (дживљај припадања узрасној групи): категоричка, номинална варијабла.

Испитаници су давали одговор на питање да ли себе доживљавају као адолесцента, одраслу особу или као "нешто између". Ова варијабла пружа увид у субјективни доживљај испитаника, одн. самопроцену припадања одређеној узрасној категорији.

4. **Надолазеће одрасло доба:** нумеричка, интервална варијабла.

Према Арнетовом одређењу, надолазеће одрасло доба представља период између адолесценције и одраслог доба (19-28 година). Психолошки индикатори надолазећег одраслог доба су: експлорација идентитета, доживљај нестабилности, фокусираност на себе, осећање неодређености, доживљај великог броја могућности и прилика за експериментисање. Димензије надолазећег одраслог доба мерили смо прилагођеном верзијом IDEА упитника који, поред наведених димензија НОД, укључује и димензију фокусираности на друге (енг. *Inventory Of The Dimensions Of Emerging Adulthood*; Reifman et al., 2007).

5. **Социоекономске варијабле:** категоричке, номиналне варијабле.

Полазећи од теоријских и емпиријских критеријума који се најчешће користе као индикатори одраслог доба, у ово истраживање смо укључили: академски/радни статус, партнерски/брачни статус, број деце, финансијску независност, стамбено питање (самосталан живот, живот са родитељима).

6. **Идентитет:** нумеричка, интервална варијабла.

Варијабла идентитета укључује пет димензија – успостављање опредељења, идентификацију са опредељењима, експлорацију у ширину, експлорацију у дубину и руминативну експлорацију. За мерење димензија идентитета ћемо употребити Скалу димензија развоја идентитета (енг. *Dimensions of Identity Development Scale*; Luyckx et al., 2008a).

7. **Аутономија:** нумеричка, интервална варијабла.

Аутономију ћемо дефинисати као степен идентификације са властитим понашањем и одлукама, као понашање које није мотивисано осећањем примораности и притиска, и као заинтересованост за мотиве у залеђини властитих поступака. За мерење димензија аутономије ћемо употребити Индекс аутономног функционисања (енг. *The Index of Autonomous Functioning*; Weinstein et al., 2012).

8. **Локус контроле:** нумеричка, интервална варијабла.

Локус контроле представља степен у ком индивидуа перципира догађаје као последицу властитог деловања (интерни локус контроле), односно као последицу неког спољашњег узрочника или околности независних од учешћа индивидуе (екстерни локус контроле). Локус контроле ћемо мерити Скалом интерног локуса контроле, моћних других и вероватноће (енг. *Internality, Powerful Others, and Chance Scales*; Levenson, 1981), која се састоји из три субскеале – једна субскеала која мери интерни локус контроле, две субскеале које мере екстерни локус контроле ("моћни други", "вероватноћа").

Инструменти:

Сви инструменти су преведени и адаптирани за коришћење на нашем узорку, уз одобрење аутора оригиналних верзија.

1. Упитник социоекономских индикатора

За мерење социоекономских индикатора надолазећег одраслог доба конструисали смо упитник са ајтемима који се односе на ниво образовања, тренутни академски и радни статус, финансијску самосталност, околности становања, статус везе и број деце.

Поред тога, испитаници су одговарали на питања о полу и узрасту, као и на питање да ли себе перципирају као одрасле особе, као адолесценте или као "нешто између". Према томе, постоје две узрасне одреднице за сваког испитаника: (1) хронолошки узраст - с категоријама адолесценција (16-18 год), надолазеће одрасло доба (19-28 год) и одрасло доба (29-35 год); (2) субјективни доживљај развојног периода - са категоријама адолесценција, одрасло доба и "нешто између".

2. Инвентар димензија надолазећег одраслог доба (Inventory Of The Dimensions Of Emerging Adulthood – IDEA) – (Reifman et al., 2007; Macek et al., 2007)

Упитник се састоји од 31 ајтема, окупљених око шест димензија које је дефинисао Џефри Арнет. Димензије су: Експлорација идентитета (7 ајтема), Експериментисање и могућности (5 ајтема), Нестабилност (7 ајтема), Неодређеност (3 ајтема), Фокусираност на друге (3 ајтема) и Фокусираност на себе (6 ајтема). На ајтеме се одговара заокруживањем броја који одсликава степен слагања са тврдњом (четворостепена скала Ликертовог типа: 1 - уопште се не слажем; 2 - донекле се не слажем; 3 - донекле се слажем; 4 - потпуно се слажем). Вредности димензија се добијају сумирањем одговора на ајтемима тих димензија. Виши скорови указују на већу израженост димензија надолазећег одраслог доба, изузев субскеале Фокусираности на друге чије више вредности указују на мању израженост индикатора надолазећег одраслог доба. Димензија Фокусираности на друге представља контратежу димензији Фокусираности на себе, а састоји се од ајтема који описују посвећеност другима и блиским односима.

Провером поузданости субскеала инструмента добијене су следеће вредности Кронбахових алфа коефицијената: Експлорација идентитета = .758; Експериментисање и могућности = .806; Нестабилност = .818; Неодређеност = .766; Фокусираност на друге = .660; Фокусираност на себе = .565. Уочавамо ниже вредности Кронбаховог алфа коефицијента за субскеале Фокусираности на друге и Фокусираности на себе. У случају Фокусираности на друге, такав налаз можемо разумети узевши у обзир мали број ајтема који ова субскеала укључује (три ставке). Субскеала Фокусираности на себе је показала најслабију поузданост, а факторска анализа је указала да се њени ајтеми распоређују на два фактора, чему ћемо посветити пажњу у наредном делу текста. Нижу поузданост ове субскеале ћемо имати у виду приликом тумачења резултата и дискусије налаза истраживања.

По узору на претходна истраживања која су испитивала присуство димензија НОД, спроведена је експлораторна факторска анализа Инвентара димензија надолазећег одраслог доба (Чешка - Масек et al., 2007; Турска - Atak & Çok, 2008; Холандија - Hill, et al., 2015;

Шпанија и Мексико - Fierro Arias & Moreno Hernández, 2007). Резултати факторске анализе у највећој мери потврђују изворну структуру димензија, уз извесна одступања. Користили смо косоугаону ротацију (*direct oblimin*). КМО вредност је износила 0.836, док је Бартлетов тест сферицитета био значајан на нивоу 0.000, те су остварени услови за анализу. Коefицијенти корелације између фактора нису прелазили вредност од 0.3. Резултати факторске анализе IDEA скале су приказани у табели 6.

Табела 6
Факторска анализа IDEA скале - матрица склона

Период...	1	2	3	4	5	6	7
Фактор 1: Експлорација							
идентитета							
...у ком доносим одлуке која су моја уверења и вредности	.688						
...у коме дефинишем ко сам	.653					.338	
...трагања за смислом	.639						
...у ком учим да размишљам својом главом	.537				-.457		
...у ком проналазим себе	.446			.351			
Фактор 2: Нестабилност							
...стреса		-.825					
...великог притиска		-.773					
...испуњен многим бригаама		-.772					
...нестабилности		-.728					
...у коме се осећам спутано		-.634					
...збуњености		-.481					
...који је непредвидив		-.377					.362
Фактор 3: Фокусираност на друге							
...у ком сам посвећен другима			.775				
...преузимања одговорности за друге			.727				
...у коме је време да се скрасим			.498			.381	
Фактор 4: Експериментисање и могућности							
...истраживања				.859			
...експериментисања				.734			
...разних могућности				.734			
...испробавања многих ствари				.611			
...у коме имам много избора				.575			
...оптимизма		.373		.519			
Фактор 5: Осећање неодређености							
...у коме се на неки начин осећам одраслим, а на неки начин још увек не					-.875		
...у коме постепено постајем одрастао/ла					-.759		
...у коме нисам сигуран/на да сам потпуно одрастао/ла					-.756		
Фактор 6:							

Осамостаљивање/независност							
...одвајања од родитеља							.688
...планирања будућности							.629
...преузимања одговорности за себе	-0.446						.493
...независности					.325		.405
Фактор 7: Фокусираност на себе							
...у коме сам сам/а себи довољан/на							.675
...у коме сам усредсређен/а на себе					-0.335		.502
...личне слободе		.326					.493
Објашњена варијанса (%)	18.1	15.6	8.1	5.9	4.5	3.9	3.4
Кронбахов алфа коефицијент	.799	.818	.660	.806	.766	.503	.526

Боје ајтема према припадности оригиналним димензијама: **Експлорација идентитета**, **Нестабилност**, **Фокусираност на друге**, **Експериментисање и могућности**, **Осећање неодређености**, **Фокусираност на себе**

Пет фактора је хомогено, одн. сваки од њих је засићен ајтемима који потичу са једне од оригиналних димензија НОД: Експлорација идентитета (фактор 1), Нестабилност (фактор 2), Фокусираност на друге (фактор 3), Осећање неодређености (фактор 5) и Фокусираност на себе (фактор 7).

Први фактор се састоји од ајтема димензије Експлорације идентитета, али примећујемо да су се две ставке које изворно припадају овој димензији прераспоредиле на фактор 6.

Фактори 2, 3 и 5 у потпуности одговарају димензијама Нестабилности, Фокусираности на друге и Осећања неодређености.

Четврти фактор се састоји од ајтема димензије Експериментисања и могућности и једне ставке која припада димензији Фокусираности на себе ("период оптимизма"). Присуство овог ајтема не нарушава значење фактора 4, те смо се да одлучили да га опишемо у складу са доминантним присуством ставки димензије Експериментисања и могућности.

Фактор 6 се састоји од две ставке које припадају димензији Експлорације идентитета ("период одвајања од родитеља", "период планирања будућности") и од две ставке које припадају димензији Фокусираности на себе ("преузимање одговорности за себе", "период независности"). С обзиром на садржај ајтема који сачињавају фактор 6, одлучили смо се да га опишемо као "Осамостаљивање/независност".

Фактор 7 се састоји од три ајтема који припадају димензији Фокусираности на себе и именован је у складу са својом структуром. Ајтеми које садржи се тичу индивидуалности и окренутости себи ("период у коме сам/а сам себи довољан/на", "период у коме сам усредсређен/а на себе", "период личне слободе").

Дакле, коначну факторску структуру IDEA скале, утврђену на нашем узорку чине:

- Експлорација идентитета
- Нестабилност
- Фокусираност на друге
- Експериментисање и могућности
- Осећање неодређености
- Осамостаљивање/независност*
- Фокусираност на себе

3. Скала димензија развоја идентитета (Dimensions of Identity Development Scale – DIDS) – (Luycx et al., 2008a)

Инструмент чини 25 ајтема, одн. пет субскала са по пет ајтема за сваку од димензија идентитета: Успостављање опредељења, Идентификација са опредељењима, Експлорација у ширину, Експлорација у дубину, Руминативна експлорација. На ајтеме се одговара заокруживањем броја који представља степен слагања са тврдњом (петостепена скала Ликертовог типа: 1 - уопште се не слажем; 2 - делимично се не слажем; 3 - нити се слажем, нити се не слажем; 4 - делимично се слажем; 5 - потпуно се слажем). Збир скорова ајтема сваке димензије идентитета указује на њихову израженост.

Провером поузданости субскала инструмента добијене су следеће вредности Кронбахових алфа коефицијената: Успостављање опредељења = .905; Идентификација са опредељењима = .849; Експлорација у ширину = .765; Експлорација у дубину = .553; Руминативна експлорација = .848. Опсервирамо слабију, али прихватљиву поузданост субскале Експлорације у дубину.

У сврху провере факторске структуре Скале димензија развоја идентитета спроведена је експлораторна факторска анализа. Користили смо косоугаону ротацију (*direct oblimin*). КМО вредност је износила 0.932, док је Бартлетов тест сферицитета био значајан на нивоу 0.000, те су остварени услови за анализу. Резултати факторске анализе Скале димензија развоја идентитета су приказани у табели 7.

Табела 7

Факторска анализа Скале димензија развоја идентитета - матрица склопа

	1	2	3
Фактор 1: Опредељеност			
Имам планове за то чиме ћу се бавити у будућности	.837		
Имам слику о томе шта ћу радити у будућности	.836		
Знам који ћу правац пратити у свом животу	.824		
Моји планови за будућност ми дају самопоуздање	.813		
Направио/ла сам избор чиме ћу се бавити у животу	.808		
Сигуран/на сам да су моји планови за будућност прави избор за мене	.793		
Одабрао/ла сам правац који ћу пратити у свом животу	.726		
Због мојих планова за будућност, осећам се сигурним/ом у себе	.723		
Осећам да ће ми "лежати" правац којим желим да пођем у животу	.659		
Моји планови за будућност су у складу са мојим правим интересовањима и вредностима	.654		
Нисам сигуран/на шта заиста желим да остварим у животу	-.603		
Размишљам о плановима за будућност које сам већ направио/ла	.585		
Још увек трагам за правцем којим желим да пођем у свом животу	-.556	.447	
Фактор 2: Експлорација			
Активно размишљам о различитим правцима којима могу да кренем у свом животу		.747	
Размишљам о различитим животним стилевима који би могли да буду добри за мене		.725	
Размишљам о различитим циљевима којима бих могао/ла да тежим		.683	
Размишљам о различитим стварима које бих могао/ла да урадим у будућности		.676	
Разматрам неколико различитих животних стилова који би могли да ми одговарају		.660	
Размишљам да ли ми циљеви које сам већ поставио/ла за свој живот заиста одговарају		.519	.324
Често се питам којим правцем мој живот треба да крене	-.458	.473	
Фактор 3: Преиспитивање			
Тешко ми је да престанем да размишљам о томе који правац желим да		.452	.400

пратим у свом животу			
Размишљам о томе да ли се моји планови за будућност поклапају са оним што заиста желим		.370	.355
Покушавам да сазнам шта други људи мисле о конкретном правцу којим сам одлучио/ла да кренем у свом животу			.804
Разговарам са другим људима о својим плановима за будућност	.361		.438
Бринем се поводом тога шта желим да урадим са својом будућношћу			.364
Објашњена варијанса (%)	33.9	16.9	4.7
Кронбахов алфа коефицијент	.769	.870	.589

Фактор 1 је засићен ајтемима димензија Успостављања одређења и Идентификације са одређењима. Поред тога, уочавамо и присуство два ајтема димензије Руминативне експлорације ("Нисам сигуран/на шта заиста желим да остварим у животу"; "Још увек трагам за правцем којим желим да кренем у свом животу"). Негативна корелација наведених тврдњи са фактором 1 даље говори у прилог томе да овај фактор описује увереност у донесене изборе и снажну идентификацију са њима. Опсервирамо и присуство једног ајтема димензије Експлорације у дубину ("Размишљам о плановима за будућност које сам већ направио/ла"). Могуће је да испитаници ову тврдњу нису доживели као преиспитивање својих животних планова, већ као посвећеност истим и њихову даљу разраду.

Фактор 2 у највећој мери сачињавају ајтеми димензије Експлорације у ширину који описују разматрање и истраживање различитих животних праваца и могућности.

"Прелаз" између фактора 2 и 3 описује доживљај клецавости и неопредељености, што уочавамо у ајтемима који у готово истој мери засићују оба фактора ("Тешко ми је да престанем да размишљам о томе који правац желим да пратим у свом животу"; "Размишљам о томе да ли се моји планови поклапају са оним што заиста желим"). Корелација између фактора 2 и 3 износи 0.313. Овакав налаз је очекиван с обзиром на то да ајтеми ова два фактора припадају димензијама експлорације идентитета.

На крају, фактор 3 сачињавају тврдње које указују на преиспитивање, неодлучност и несигурност.

Можемо уочити да најмању хомогеност показује димензија Руминативне експлорације, с обзиром на то да су се ајтеми ове димензије распоредили на сва 3 фактора издвојена анализом. Напоменућемо да је димензија Руминативне експлорације придодата првобитној четворофакторској структури како би регистровала маладаптиван облик рефлексије и разматрања животних одлука (Luusk et al., 2008a). Могуће је да је предвиђено значење "изгубљено у преводу", а можемо резимирати да валидност ове димензије није потврђена у нашем истраживању.

У даљим анализама ћемо користити три описана фактора, именујући их редом као Опредељеност, Експлорацију и Преиспитивање.

4. Индекс аутономног функционисања (The index of autonomous functioning) - (Weinstein et al., 2012)

Овај упитник обухвата 15 ајтема организованих у три субскеале које мере управљање властитим понашањем, заинтересованост за мотиве у залеђини сопствених поступака, као и степен контролисаности осећањима кривице и притиска. На ајтеме се одговара заокруживањем броја који одсликава степен слагања са тврдњом (петостепена скала Ликертовог типа: 1 - уопште се не слажем; 2 - делимично се не слажем; 3 - нити се слажем, нити се не слажем; 4 - делимично се слажем; 5 - потпуно се слажем). Укупни скор субскеала се рачуна сабирањем појединачних оцена. Високе вредности на субскеалама Управљање властитим понашањем и Заинтересованост за мотиве указују на виши степен аутономије, као и ниже вредности на субскеали Подложност контроли.

Провером поузданости субскала инструмента добијене су задовољавајуће вредности Кронбахових алфа коефицијената: Управљање властитим понашањем = .708; Подложност контроли = .712; Заинтересованост за личне мотиве = .794.

У сврху провере факторске структуре Индекса аутономног функционисања спроведена је експлораторна факторска анализа. Користили смо косоугаону ротацију (*direct oblimin*). КМО вредност је износила 0.801, док је Бартлетов тест сферицитета био значајан на нивоу 0.000, те су остварени услови за анализу. Резултати факторске анализе Индекса аутономног функционисања су приказани у табели 8.

Табела 8

Факторска анализа Индекса аутономног функционисања – матрица склопа

	1	2	3
Фактор 1: Заинтересованост за мотиве			
Често размишљам о томе зашто реагујем на начине на које реагујем	.856		
Заинтересован/на сам да сазнам зашто се понашам на начин на који се понашам	.839		
Заинтересован/на сам да разумем разлоге својих поступака	.737		
Веома сам радозна/ла зашто на неке животне догађаје реагујем са страхом или анксиозношћу	.663		
Волим да анализирам/истражујем своја осећања	.521	.301	
Често вршим притисак на себе самог/саму	.417		.265
Фактор 2: Управљање властитим понашањем			
Цела моја личност стоји иза важних одлука које доносим		.726	
Снажно се идентификујем са стварима које радим		.696	
Моји поступци су усклађени са тиме ко сам ја		.692	
Моје одлуке рефлектују моје најважније вредности и осећања		.658	
На моје одлуке у великој мери утиче оно што желим и до чега ми је стало		.588	
Фактор 3: Подложност контроли			
У неке ствари верујем само да бих се свидео/ла другима			.748
Многе ствари радим како бих избегао/ла осећања срама			.742
Радим ствари како бих избегао/ла да се осећам лоше поводом себе			.721
Покушавам да изманипулишем себе самог/у како бих урадио/ла одређене ствари			.664
Објашњена варијанса (%)	24	19.7	9.1
Кронбахов алфа коефицијент	.787	.708	.725

Факторска анализа ставки Индекса аутономног функционисања је готово у потпуности потврдила валидност овог инструмента. Једино одступање тиче се ајтема "Често вршим притисак на себе самог/саму" који је "залутао" са димензије Подложности контроли на димензију Заинтересованости за мотиве. С обзиром на то да је факторска анализа готово у потпуности потврдила оригиналну структуру скале и на нашем узорку, за даље анализе ћемо користити димензије: Заинтересованост за мотиве у залеђини властитих поступака, Управљање властитим понашањем и Подложност контроли.

5. Скала интерног локуса контроле, моћних других и вероватноће (Internality, Powerful Others, and Chance Scales – IPC scale) - (Levenson, 1981)

Субскеале које обухвата IPC скала су: "Унутрашњи локус контроле", "Моћни други", "Вероватноћа". Спољашњи локус контроле је рашчлањен на две димензије, при чему се једна односи на ставове о утицају других на живот појединца, а друга на ставове о утицају среће (вероватноће, насумичности) на исходе догађаја. Свака од субскала садржи 8 ајтема (укупно

24), а на сваки се одговара заокруживањем броја који одсликава степен слагања са тврдњом (петостепена скала Ликертовог типа: 1 - уопште се не слажем; 2 - делимично се не слажем; 3 - нити се слажем, нити се не слажем; 4 - делимично се слажем; 5 - потпуно се слажем). Свака од димензија локуса контроле може имати скор од 8 до 40 који се израчунава сабирањем скорова на ајтемима који им припадају, чиме се добија степен изражености димензија локуса контроле испитаника.

Провером поузданости субскала инструмента добијене су следеће вредности Кронбахових алфа коефицијената: Интерни локус контроле = .596; Моћни други = .851; Вероватноћа = .799. Опсервирамо слабију, али прихватљиву поузданост димензије Интерног локуса контроле.

У сврху провере факторске структуре ИРС скале спроведена је експлораторна факторска анализа. Користили смо косоугаону ротацију (*direct oblimin*). КМО вредност је износила 0.881, док је Бартлетов тест сферицитета био значајан на нивоу 0.000, те су остварени услови за анализу. Издвојено је шест фактора са својственом вредношћу већом од 1 (*Eigenvalue* > 1), али је анализа *scree plot*-а указала на већу заснованост трофакторског решења. Стога смо поновили факторску анализу са унапред дефинисаним бројем фактора за екстракцију (3), а резултати су представљени у табели 9.

Табела 9

Факторска анализа ИРС скале - матрица склопа

	1	2	3
Фактор 1: Моћни други			
Оно што се догађа у мом животу у највећој мери одређују моћни људи	.807		
Мој живот је у највећој мери под контролом моћних особа	.780		
Да бих добио/ла оно што желим морам да задовољим људе изнад себе	.768		
Да би моји планови функционисали они треба да се подударају са жељама људи који имају моћ нада мном	.763		
Људи као што сам ја тешко могу заштити себе и свој интерес ако се не слажу са снажним и утицајним групама	.649		
Ако би значајни људи одлучили да им се не свиђам, вероватно не бих стекао/ла много пријатеља	.574		
Иако имам потребне вештине, нећу добити позицију вође осим ако се не свидим особама на позицијама моћи	.546		
Да ли ћу бити вођа зависи од тога да ли ћу имати довољно среће да будем на правом месту у правом тренутку	.494		
Када добијем оно што желим, то уобичајено значи да ми се посрећило	.463		.357
Да ли ћу доживети саобраћајну несрећу у највећој мери зависи од тога какав сам возач	.426		
Фактор 2: Интерни локус контроле			
Мој живот је одређен мојим поступцима	.653		
Шта ће се одвијати у мом животу највише зависи од мене	.640		
Хоћу ли бити вођа зависи најпре од мојих способности	.595		
Најчешће успевам да одбраним своје личне интересе	.563		
Када нешто испланирам, сигуран/на сам да ћу то остварити	.561		
Када добијем оно што желим, то је обично зато што сам напорно радио/ла за то	.457		
Колико пријатеља имам зависи од тога колико сам добра особа	.401		
Фактор 3: Вероватноћа			
Није мудро да планирам превише унапред јер је већина ствари у животу питање среће			.725
Ако нешто треба да се деси – десиће се			.696

Да ли ћу доживети саобраћајну несрећу је у највећој мери питање среће			.582
Мој живот је у великој мери под контролом случајних догађаја			.457
Најпре је питање судбине да ли ћу имати много пријатеља	.316		.453
Често се деси да нема шансе да заштитим своје личне интересе од случајних несрећних догађаја	.328		.422
Да ли ћу доживети саобраћајну несрећу у највећој мери зависи од другог возача			.367
Објашњена варијанса (%)	27.2	9.9	6.3
Кронбахов алфа коефицијент	.858	.611	.759

Фактори који су се издвојили у великој мери одговарају оригиналним димензијама ИРС скале, уз одступања на три означена ајтема који су искључени из даљих анализа. Издвојени фактори редом одговарају димензијама Моћни други, Унутрашњи локус контроле и Вероватноћа. Ставка "Када добијем оно што желим, то обично значи да ми се посрећило" засићује два фактора, а у даљим анализама ће бити распоређена на своју изворну димензију (Вероватноћа).

Поступак задавања упитника:

Истраживање је одобрено од стране Комисије за оцену етичности истраживања Одељења за психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду (број протокола #2021-67, датум одобрења 20.10.2021. године). Испитаници су регрутовани путем друштвених мрежа, методом снежне грудве, одн. путем директних контаката. Подаци су прикупљени у периоду од марта 2022. године до маја 2023. године.

Попуњавање упитника је било анонимно, одн. нису прикупљани лични подаци о испитаницима. Испитаници нису добили компензацију за учешће у истраживању. Пре попуњавања упитника, испитаници су били информисани о предмету и циљевима истраживања, на основу чега су дали сагласност за учешће у истраживању.

Попуњавање упитника је трајало између 20 и 30 минута, а њихов редослед је био следећи: упитник социоекономских индикатора; Инвентар димензија надлазећег одраслог доба; искомбиновани ајтеми димензија идентитета, аутономије и локуса контроле.

Анализа података:

Анализа прикупљених података је подразумевала проверу метријских карактеристика скала и дескриптивну статистику узорка. Након утврђивања факторске структуре коришћених скала, у даљим анализама коришћени су факторски скорови идентификованих димензија. Разлике између група самопроцене узрасног периода према социо-демографским варијаблама су проверене путем хи-квадрат теста. За емпиријску проверу постојања надлазећег одраслог доба, као и валидацију Арнетових димензија карактеристичних за овај период, спроведена је мултиваријациона анализа коваријансе за утврђивање разлика између три групе самопроцене узрасног периода (хронолошки узраст испитаника је третиран као коваријат), а затим дискриминативна анализа у сврху провере склопова димензија који диференцирају групе самопроцене узрасног периода (адоlescенције, НОД и одраслог доба). Однос индикатора надлазећег одраслог доба, димензија идентитета, аутономије и локуса контроле испитан је поступком корелационе и мултипле регресионе анализе.

Резултати

Као што смо поменули, узорак чини 365 испитаника, узраста од 16 до 35 година ($AS_{\text{год}} = 26.01$, $SD = 4.509$). С обзиром на године живота, испитаници су подељени у три категорије: адолесценти (16-18 година; 8.2% испитаника), испитаници у надлазећем одраслом периоду

(19-28 година; 62.7% испитаника), и одрасли (29-35 година; 28.8% испитаника). Поред хронолошког узраста, утврдили смо развојни период коме испитаници припадају према својој субјективној процени.

С обзиром на самопроцену узрасне категорије у који испитаници себе сврставају добили смо следеће податке: 38 адолесцената (10.4%, $AS_{god} = 20.16$, $Min = 16$, $Max = 28$, $SD = 3.404$), 135 испитаника који су сврстали себе "негде између" адолесценције и одраслог доба (37%, $AS_{god} = 24.86$, $Min = 16$, $Max = 35$, $SD = 4.054$), 178 одраслих (48.8%, $AS_{god} = 28.18$, $Min = 17$, $Max = 35$, $SD = 3.494$) и 14 испитаника који се нису сврстали ни у једну од претходно наведених категорија² (3.8%, $AS_{god} = 25.07$, $SD = 4.859$). Једносмерна анализа варијансе указује да постоје значајне разлике између група према просечном узрасту: $F(3, 360) = 54.129$, $p < 0.01$, $\eta^2 = 0.311$. Post-hoc анализа (Tamhane T2) је показала да је разлика у узрасту значајна између све три групе: они које себе доживљавају као адолесценте су млађи од "НОД испитаника" ($AS_{dif} = -4.70$, $p < .001$, 95% C.I. = [-6.48, -2.91]), као и да су "НОД испитаници" млађи од оних који себе доживљавају као одрасле ($M_{dif} = -3.32$, $p < .001$, 95% C.I. = [-4.48, -2.16]).

Табела 10.

Пресек категорија самопроцене узрасног периода и хронолошког узраста

	16-18	19-28	29-35	Укупно
Адолесценти	15	22	0	37
Нешто између	10	102	23	135
Одрасли	3	94	81	178
Укупно	28	218	104	350

Анализа социо-демографских карактеристика испитаника који су се сврстали у период између адолесценције и одраслог доба указује да су то углавном млади људи из Београда (87%), студенти факултета или више школе (40%). Приближно трећина НОД испитаника нема партнера (36%), већи број је у стабилном партнерском односу (58%), а готово сви испитаници из ове узрасне категорије извештавају да немају потомство (98%). Половина НОД испитаника је запослена (50%), а оквирно трећина је потпуно финансијски независна (30%). Половина НОД испитаника живи са родитељима (49%), а трећину њих финансијски издржавају родитељи (35%). Детаљан приказ дескриптивне статистике према категоријама субјективног узраста (adolесценти, НОД, одрасли) је представљен у табели у прилогу 6.

Разлике између група с обзиром на социо-демографске карактеристике

Разматрање заступљености испитаника на категоријама социо-демографских варијабли указује да се највећи број адолесцената (55.3%) и НОД испитаника (40%) актуелно школује на вишој школи или факултету, док већи део одраслих извештава да се у овом тренутку не школује (44.9%) ($\chi^2 (15, n = 365) = 118.551$, $p = .000$). Највећи број адолесцената је незапослен (71.1%), док је половина НОД испитаника у сталном радном односу (50.4%), као и више од две трећине одраслих (70.8%) ($\chi^2 (6, n = 365) = 62.508$, $p = .000$). Већи број одраслих испитаника је потпуно финансијски независан (60.1%), у односу на трећину НОД испитаника који су остварили тај статус (29.6%), а највећи број адолесцената наводи да их издржавају родитељи (60.5%) ($\chi^2 (12, n = 365) = 75.551$, $p = .000$).

Више од половине адолесцената извештава да тренутно нису у партнерској вези (55.3%), док је више од половине НОД испитаника и више од две трећине одраслих у сталном партнерском односу ($\chi^2 (12, n = 365) = 61.176$, $p = .000$). Највећи број адолесцената (68.4%) и НОД испитаника (48.9%) живи са родитељима, док оквирно половина одраслих живи за

² Ова група испитаника је искључена из даљих анализа.

партнером ($\chi^2 (15, n = 365) = 57.653, p = .000$). Сви адолесценти и готово сви НОД испитаници извештавају да немају деце, као и 84% одраслих ($\chi^2 (6, n = 365) = 25.188, p = .000$). На овом месту осврнућемо се на податак да је чак 91.5% узорка без потомства, 6.6% извештава да има има једно дете, а тек 1.9% двоје или више деце.

Разлике између група с обзиром на индикаторе НОД и димензије идентитета, аутономије и локуса контроле - мултиваријациона анализа коваријансе

У сврху поређења разлика међу вредностима група самопроцене узрасног периода на димензијама НОД, идентитета, аутономије и локуса контроле, спроведена је једносмерна мултиваријациона анализа коваријансе (MANCOVA). Разлог одабира ове процедуре (уместо MANOVA-е) јесте контролисање потенцијалног доприноса хронолошког узраста на регистроване разлике између група. Стога, у анализама које следе, континуирана варијабла година живота била је третирана као коваријат.

Индикатори надлазећег одраслог доба

Анализа разлика између група самопроцене узрасног периода на индикаторима НОД је обухватила седам фактора: Експлорација идентитета, Нестабилност, Фокусираност на друге, Експериментисање и могућности, Осећање неодређености, Самосталност и Фокусираност на себе. Контролишући утицај коваријата (хронолошког узраста), MANCOVA је указала на значајне разлике између адолесцената, НОД испитаника и одраслих у односу на комбиноване зависне варијабле: $F(21, 1065) = 5.577, p = 0.000, \eta^2 = 0.099, V = 0.297$.

Анализа коваријансе је указала на значајне разлике између група самопроцене субјективног узраста у односу на следеће варијабле: Нестабилност: $F(3, 359) = 3.414, p = .018, \eta^2 = .028$; Фокусираност на друге: $F(3, 359) = 10.086, p = .000, \eta^2 = .078$; Експериментисање и могућности: $F(3, 359) = 3.829, p = .010, \eta^2 = .031$; Осећање неодређености: $F(3, 359) = 19.716, p = .000, \eta^2 = .141$; Самосталност: $F(3, 359) = 3.117, p = .026, \eta^2 = .025$. У наставку текста представимо резултате post-hoc тестова (Bonferroni).

Забележене разлике између група на фактору Нестабилности биле су у претпостављеном смеру: одрасли испитаници су показали ниже вредности у односу на НОД испитанике ($p = .058$) и адолесценате ($p = .062$). Нису забележене значајне разлике између НОД испитаника и адолесцената.

На фактору Фокусираности на друге такође бележимо разлике у складу са нашим претпоставкама: одрасли испитаници су показали више вредности у односу на НОД испитанике и адолесценате. Поново, нисмо забележили значајне разлике између НОД испитаника и адолесцената.

На фактору Експериментисања и могућности региструјемо једну статистички значајну разлику - одрасли су показали више вредности од НОД испитаника, супротно нашим очекивањима.

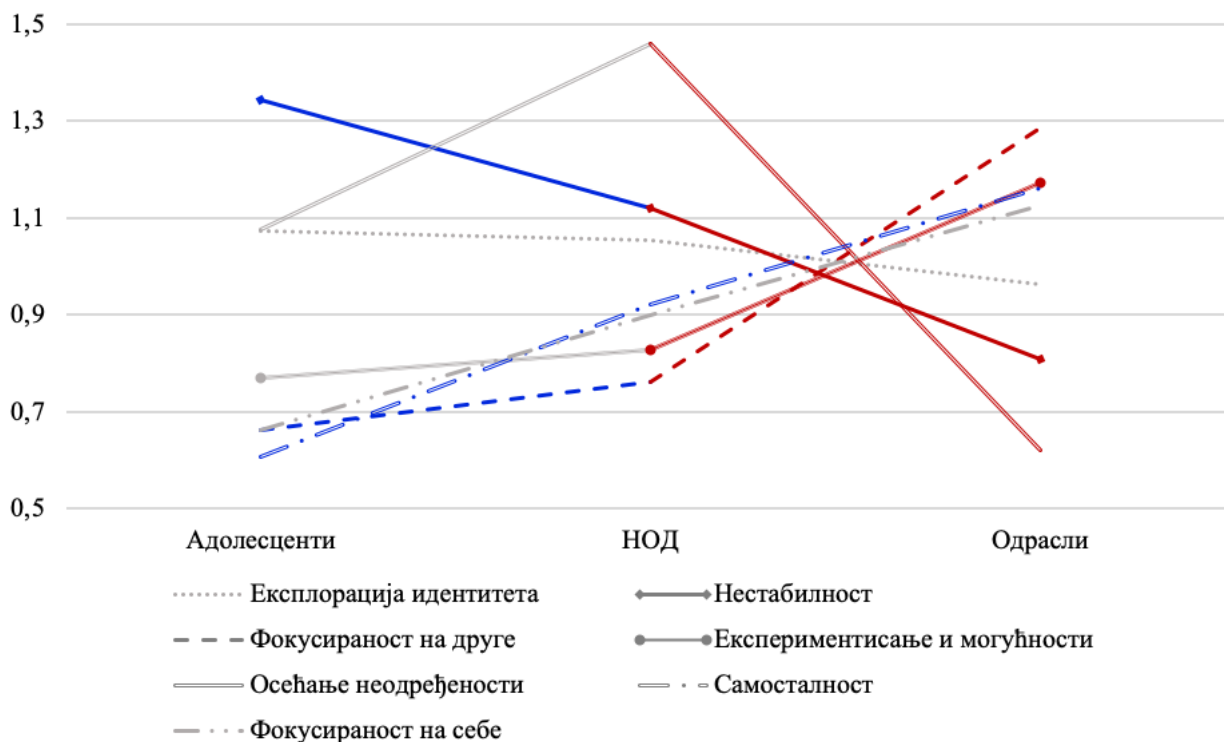
На фактору Осећања неодређености региструјемо једну статистички значајну разлику, поново између вредности одраслих и НОД испитаника. На овој димензији групе се разликују у претпостављеном смеру – НОД испитаници су показали више вредности од одраслих.

На крају, на фактору Самосталности бележимо једну статистички значајну разлику – одрасли су показали више вредности од адолесцената.

На факторима Експлорације идентитета и Фокусираности на себе нису забележене значајне разлике између група самопроцене узрасног периода.

Слика 1.

Графички приказ разлика између вредности група самопроцене узрасног периода на индикаторима НОД

*црвеном бојом линија су обележене значајне разлике између НОД испитаника и одраслих; плавом бојом линија су обележене значајне разлике између адолесцената и одраслих.

Димензије идентитета

Анализа разлика између група самопроцене узрасног периода на димензијама идентитета је обухватила три фактора: Опредељеност, Експлорација и Преиспитивање. Контролишући утицај коваријата (хронолошког узраста), MANCOVA је указала на значајне разлике између адолесцената, НОД испитаника и одраслих у односу на комбиноване зависне варијабле: $F(9, 868.995) = 2.627, p = 0.005, \eta^2 = 0.022, \Lambda = 0.937$.

Контролишући допринос коваријата (хронолошког узраста), анализа коваријансе указује на значајне разлике између вредности група на једној од три димензије идентитета, одн. на фактору Опредељености: $F(3, 359) = 6.292, p = .000, \eta^2 = .050$. Поред тога, региструјемо гранично значајне разлике између група на фактору Експлорације: $F(3, 359) = 2.361, p = .071, \eta^2 = .019$. У пасусима који следе осврнућемо се на резултате post-hoc тестова (Bonferroni).

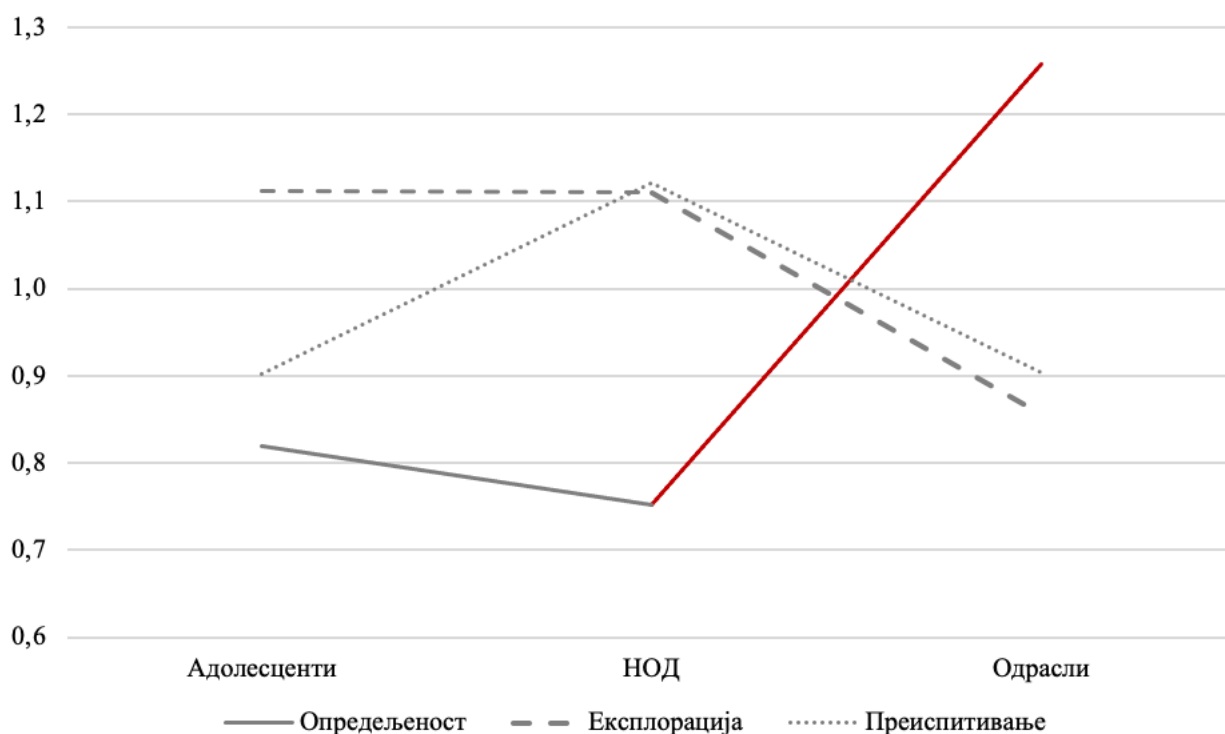
Статистички значајна разлика између група коју смо забележили на фактору Опредељености била је у претпостављеном смеру: одрасли су показали више вредности од НОД испитаника. Нисмо забележили статистички значајне разлике између вредности одраслих и адолесцената, нити између вредности НОД испитаника и адолесцената.

Споменули смо и гранично значајне разлике између вредности група на фактору Експлорације, али post-hoc тестови (Bonferroni) не достижу ни гранично значајне нивое ($p =$

.119 - .205). Вредности група су показале градацију у претпостављеном смеру (одрасли су имали ниже вредности од млађих узрасних група), али те разлике нису достигле статистички значајне нивое.

Слика 2.

Графички приказ разлика између вредности група самопроцене узрасног периода на димензијама идентитета

*црвеном бојом линија су обележене значајне разлике између НОД испитаника и одраслих

Димензије аутономног функционисања

Анализа разлика између група самопроцене узрасног периода према вредностима на димензијама аутономног функционисања је укључила три фактора: Управљање властитим понашањем, Подложност контроли и Заинтересованост за мотиве у залеђини понашања. Контролишући утицај коваријата (хронолошког узраста), MANCOVA је указала на значајне разлике између адолесцената, НОД испитаника и одраслих у односу на комбиноване зависне варијабле: $F(9, 868.995) = 2.627, p = 0.033, \eta^2 = 0.017, \Lambda = 0.950$.

Контролишући допринос коваријата (хронолошког узраста), анализа коваријансе указује на значајне разлике између вредности група на једној од три димензије аутономије, одн. на фактору Управљања властитим понашањем: $F(3, 359) = 3.544, p = .015, \eta^2 = .029$. Поред тога, региструјемо гранично значајне разлике између група на фактору Подложности контроли: $F(3, 359) = 2.603, p = .052, \eta^2 = .021$. У сврху даље провере статистички значајних разлика између група самопроцене узрасног периода у односу на вредности на факторима аутономног функционисања, спроведени су post-hoc тестови (Bonferroni).

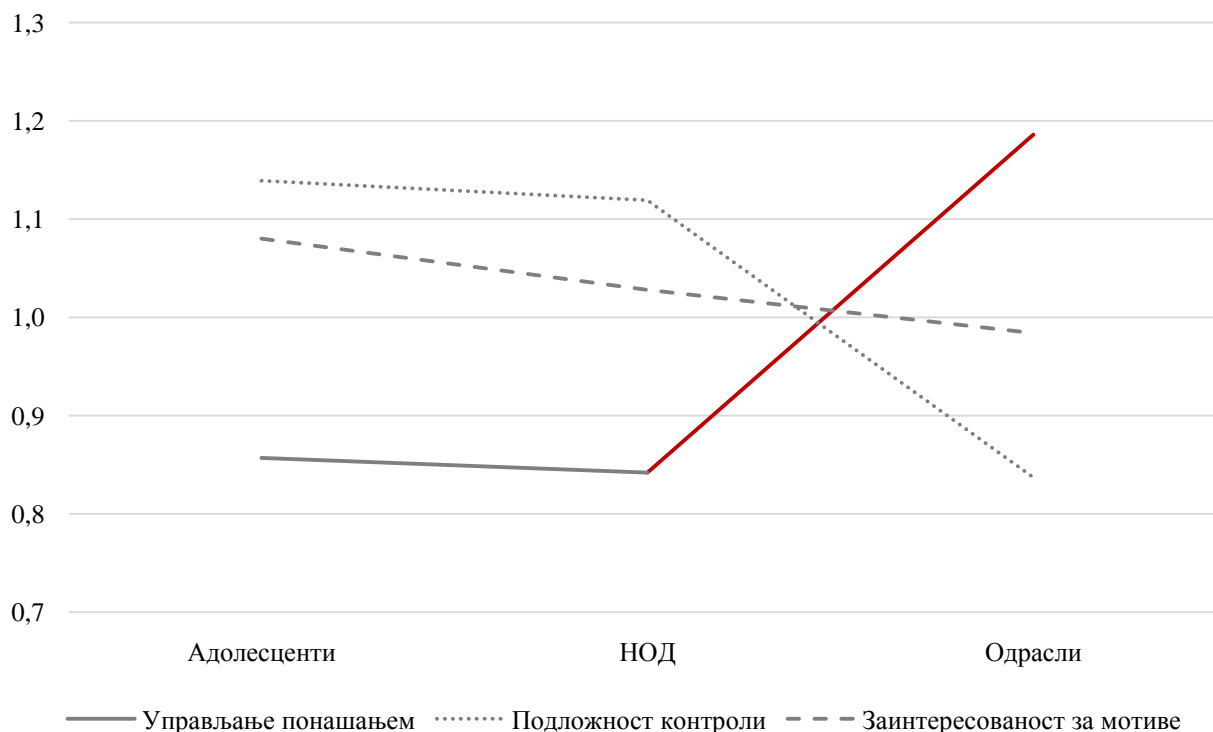
На фактору Управљања властитим понашањем региструјемо статистички значајну разлику у претпостављеном смеру: одрасли су показали више вредности од НОД испитаника. Нису забележене значајне разлике између одраслих и адолесцената или између НОД испитаника и адолесцената.

Иако варијабла Подложности контроли указује на гранично значајне разлике између вредности група самопроцене узрасног периода, *post-hoc* тестови (Bonferroni) не указују да између група постоје значајне разлике.

На варијабли Заинтересованости за мотиве у залеђини понашања не бележимо статистички значајне разлике између вредности одраслих, НОД испитаника и адолесцената.

Слика 3.

Графички приказ разлика између вредности група самопроцене узрасног периода на димензијама аутономије

* црвеном бојом линија су обележене значајне разлике између НОД испитаника и одраслих

Локус контроле

Анализа разлика између група самопроцене узрасног периода на димензијама локуса контроле је обухватила три фактора: Интерни локус контроле, Моћни други и Вероватноћа. Мултиваријациона анализа коваријансе није регистровала значајне разлике између група у односу на комбиноване зависне варијабле (димензије локуса контроле): $F(9, 868.995) = 0.968$, $p = 0.465$, $\eta^2 = 0.008$, $\Lambda = 0.976$. Коваријат (хронолошки узраст) није значајно допринео одсуству разлика између група самопроцене узрасног периода, што нам потврђују резултати MANOVA-е: $F(9, 873.862) = 0.975$, $p = 0.459$, $\eta^2 = 0.008$, $\Lambda = 0.976$.

Другим речима, не региструјемо значајне разлике између група самопроцене узрасног периода (одрасли, НОД испитаници, адолесценти) према вредностима на димензијама локуса контроле (Интерни локус контроле, Моћни други, Вероватноћа), независно од доприноса континуиране варијабле хронолошког узраста.

Резиме резултата мултиваријационе анализе коваријансе

Контролишући допринос варијабле хронолошког узраста, анализа коваријансе је указала на неколико значајних разлика између вредности група самопроцене узрасног периода на

индикаторима НОД, одн. на димензијама аутономије и идентитета. На димензијама локуса контроле нису забележене значајне разлике између вредности група самопроцене узрасног периода.

НОД испитаници су показали ниже вредности у односу на одрасле на димензијама Фокусираности на друге и Експериментисања и могућности (индикатори НОД), Опредељености (идентитет) и Управљања властитим понашањем (аутономија). Са друге стране, НОД испитаници су показали више вредности у односу на одрасле на димензијама Нестабилности и Осећања неодређености (индикатори НОД).

Адолесценти су показали ниже вредности у односу на одрасле на димензијама Фокусираности на друге и Самосталности, а више вредности на димензији Нестабилности (индикатор НОД).

Нису забележене значајне разлике између НОД испитаника и адолесцената на индикаторима НОД, нити на димензијама идентитета, аутономије или локуса контроле.

Профил испитаника различитих узрасних група - дискриминативна анализа

У сврху провере прецизности предикторског модела састављеног од индикатора НОД и варијабли идентитета, аутономије и локуса контроле, у разврставању испитаника према групама самопроцене узрасног периода, спроведена је дискриминативна анализа. Кроз спровођење дискриминативне анализе желели смо да утврдимо која комбинација испитиваних димензија најбоље диференцира групе самопроцене узрасног периода, као и да проверимо са коликом тачношћу се може предвидети припадност испитаника одређеној групи, а на основу вредности на варијаблама предикторског модела, одн. дискриминативне функције (димензије НОД, идентитета, аутономије и локуса контроле).

Предикторски модел (одн. дискриминативна функција) је обухватио 16 варијабли: 7 индикатора НОД (Експлорација идентитета, Нестабилност, Фокусираност на друге, Експериментисање и могућности, Осећање неодређености, Самосталност, Фокусираност на себе), 3 димензије идентитета (Опредељеност, Експлорација, Преиспитивање), 3 димензије аутономије (Управљање властитим понашањем, Подложност контроли, Заинтересованост за мотиве у залеђини понашања) и 3 димензије локуса контроле (Интерни локус контроле, Моћни други, Вероватноћа).

Дискриминативна анализа је издвојила две статистички значајне дискриминативне функције. Функција 1 објашњава 85% варијансе (сопствена вредност = .536; канонична корелација = .591, објашњава 34.9% варијансе на зависној варијабли), док функција 2 објашњава 15% варијансе (сопствена вредност = .094; канонична корелација = .294, објашњава 8.6% варијансе на зависној варијабли). Структура издвојених функција је приказана у Табели 11.

Табела 11.

Матрица склопа дискриминативних функција

	Функција	
	1	2
Осећање неодређености (НОД)	-.670*	-.383
Фокусираност на друге (НОД)	.603*	-.197
Опредељеност (идентитет)	.337*	.115
Експлорација (идентитет)	-.317*	.144
Нестабилност (НОД)	-.314*	.244

Експлорација идентитета (НОД)	-.255*	.238
Подложност контроли (аутономија)	-.237*	.061
Преиспитивање (идентитет)	-.175*	-.149
Управљање властитим понашањем (аутономија)	.171*	.136
Самосталност (НОД)	.319	-.354*
Експериментисање и могућности (НОД)	-.023	.262*
Интерни локус контроле	.134	.169*
Моћни други (локус контроле)	-.029	.152*
Вероватноћа (локус контроле)	-.044	.113*
Заинтересованост за мотиве (аутономија)	-.022	.039*
Фокусираност на себе (НОД)	.033	.037*

* највиша апсолутна корелација између варијабле и дискриминативне функције

У табели 12 су приказани доприноси независних варијабли дискриминативној моћи функција.

Табела 12.

Матрица стандардизованих коефицијената каноничке корелације

	Функција	
	1	2
Експлорација идентитета (НОД)	-.058	.504
Нестабилност (НОД)	-.096	.359
Фокусираност на друге (НОД)	.587	-.229
Експериментисање и могућности (НОД)	-.068	.349
Осећање неодређености (НОД)	-.661	-.715
Самосталност (НОД)	.214	-.433
Фокусираност на себе (НОД)	.207	-.192
Опредељеност (идентитет)	.099	.063
Експлорација (идентитет)	-.105	.251
Преиспитивање (идентитет)	.092	-.594
Моћни други (локус контроле)	.096	.334
Интерни локус контроле	.020	.219
Вероватноћа (локус контроле)	.061	.091
Управљање властитим понашањем (аутономија)	-.101	.010
Подложност контроли (аутономија)	-.230	.041
Заинтересованост за мотиве (аутономија)	.157	.033

Варијабле које у највећој мери доприносе дискриминативности функције 1 су Осећање неодређености (НОД) и Фокусираност на друге (НОД). Варијабле које у највећој мери доприносе дискриминативности функције 2 су: Осећање неодређености (НОД), Преиспитивање (идентитет), Експлорација идентитета (идентитет), Самосталност (НОД), Нестабилност (НОД), Експериментисање и могућности (НОД) и Моћни други (локус контроле).

Средње вредности група самопроцене узрадног периода на дискриминативним функцијама су приказане у табели 13.

Табела 13.

Просечни дискриминативни скорови група самопроцене узрадног периода

	Функција	
	1	2

Адолесценти	-.922	.788
НОД испитаници	-.684	-.259
Одрасли	.716	.029

Узевши у разматрање обе функције издвојене дискриминативном анализом, долазимо до закључка да путем њих можемо да опишемо све три групе самопроцене узрасног периода - прва функција диференцира млађе узрасне групе од одраслих, а друга функција разликује адолесценте од одраслих и НОД испитаника.

Табела 14.

Резултати класификације испитаника према групама самопроцене узрасног периода

	Адолесцент	НОД	Одрасли	Укупно
N				
Адолесцент	10	24	4	38
НОД	6	98	31	135
Одрасли	2	38	138	178
Несврстани	1	10	3	14
%				
Адолесцент	26.3	63.2	10.5	100
НОД	4.4	72.6	23.0	100
Одрасли	1.1	21.3	77.5	100
Несврстани	7.1	71.4	21.4	100

Вредности приказане у табели 14 указују да прецизност предикторског модела у разврставању испитаника према групама самопроцене узрасног периода износи 70.1%. Другим речима, на основу комбинације вредности предикторских варијабли, 70.1% испитаника је распоређено у складу са својом групом порекла. 72.6% НОД испитаника је прецизно распоређено, као и 77.5% одраслих. Предикторски модел се показао као најмање прецизан за групу испитаника који себе описују као адолесценте – само 26.3% испитаника је исправно разврстано.

Однос индикатора НОД и димензија идентитета, аутономије и локуса контроле - мултипла регресија

Хипотезе 3, 4 и 5 у нашем истраживању се тичу односа између индикатора НОД и варијабли идентитета, аутономије и локуса контроле. Однос између ових варијабли смо проверили путем мултипле регресионе анализе, третирајући индикаторе НОД као предикторске варијабле, а димензије идентитета, аутономије и локуса контроле као критеријумске варијабле. Текст који следи представља приказ резултата тих анализа.

Предикторски модел је обухватио следеће димензије НОД: Експлорација идентитета, Нестабилност, Фокусираност на друге, Експериментисање и могућности, Осећање неодређености, Самосталност и Фокусираност на себе.

Димензије идентитета

Опредељеност

Предикторски модел је статистички значајан и објашњава 29% варијансе на димензији Опредељености ($R^2 = .290$, $F(7,357) = 20.870$, $p = .000$).

Експлорација

Предикторски модел је статистички значајан и објашњава 36.6% варијансе на димензији Експлорације ($R^2 = .366$, $F(7,357) = 29.498$, $p = .000$).

Преиспитивање

Предикторски модел је статистички значајан и објашњава 24.2% варијансе на димензији Преиспитивања ($R^2 = .242$, $F(7,357) = 16.301$, $p = .000$).

Табела 15.

Појединачни доприноси варијабли у оквиру предикторског модела у односу на вредности димензија идентитета (бета коефицијенти)

	Експлорација идентитета	Нестабилност	Фокус на друге	Експериментисање и могућности	Неодређеност	Самосталност	Фокус на себе
Опређеност	-.011	-.266**	.148**	.298**	-.127*	.138**	.000
Експлорација	.266**	.312**	-.046	.120*	.136**	-.038	.099
Преиспитивање	.257**	.245**	.092	-.037	.136*	-.035	-.007

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Димензије аутономије

Управљање властитим понашањем

Предикторски модел је статистички значајан и објашњава 21% варијансе на димензији Управљање властитим понашањем ($R^2 = .210$, $F(7,357) = 13.551$, $p = .000$).

Подложност контроли

Предикторски модел је статистички значајан и објашњава 23.9% варијансе на димензији Подложности контроли ($R^2 = .239$, $F(7,357) = 16.053$, $p = .000$).

Заинтересованост за мотиве у залеђини понашања

Предикторски модел је статистички значајан и објашњава 18.8% варијансе на димензији Заинтересованости за мотиве у залеђини понашања ($R^2 = .188$, $F(7,357) = 11.827$, $p = .000$).

Табела 16.

Појединачни доприноси варијабли у оквиру предикторског модела у односу на вредности димензија аутономије (бета коефицијенти)

	Експлорација идентитета	Нестабилност	Фокус на друге	Експериментисање и могућности	Неодређеност	Самосталност	Фокус на себе
Управљање понашањем	.042	-.156**	.122*	.297**	-.088	.096	.067
Подложност контроли	.124*	.352**	.049	-.173**	.104	-.012	.069
Заинтересованост за мотиве	.286**	.123*	.085	-.013	.059	.060	.118*

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Димензије локуса контроле

Интерни локус контроле

Предикторски модел је статистички значајан и објашњава 18.8% варијансе на димензији Интерног локуса контроле ($R^2 = .188$, $F(7,357) = 11.791$, $p = .000$).

Моћни други

Предикторски модел је статистички значајан и објашњава 22.9% варијансе на димензији Моћних других ($R^2 = .229$, $F(7,357) = 15.106$, $p = .000$).

Вероватноћа

Предикторски модел је статистички значајан и објашњава 17.7% варијансе на димензији Вероватноће ($R^2 = .177$, $F(7,357) = 10.963$, $p = .000$).

Табела 17.

Појединачни доприноси варијабли у оквиру предикторског модела у односу на вредности димензија локуса контроле (бета коефицијенти)

	Експлорација идентитета	Нестабилност	Фокус на друге	Експериментисање и могућности	Неодређеност	Самосталност	Фокус на себе
Интерни л.к.	.013	-.195**	.117*	.265**	-.032	.030	.119*
Моћни други	.072	.254**	.282**	-.175**	.140*	-.103*	.123*
Вероватноћа	.004	.261**	.250**	-.060	.144*	-.131*	.080

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Дискусија

Циљ нашег истраживања била је провера присуства надолазећег одраслог доба (НОД) као засебног развојног раздобља смештеног између адолесценције и одраслог доба на узорку испитаника у Србији. Вођени идејама Цефрија Арнета (Arnett, 2000, 2004), тежили смо да испитамо склоп индикатора НОД и социо-демографских варијабли који карактерише испитанике који себе сврставају ”негде између” адолесценције и одраслог доба, а на основу којих можемо разликовати ово раздобље од других развојних периода. Претпоставка коју смо поставили јесте да ће испитаници који себе сврставају ”негде између” адолесценције и одраслог доба показати израженије индикаторе НОД у односу на друге две узрасне групе. Такође, поставили смо хипотезу да ће се НОД испитаници јасно разликовати од одраслих и адолесцената према неколико социо-демографских варијабли (радни статус, финансијска самосталност, околности становања, статус везе и потомство). Даље, желели смо да проверимо претпоставку да ће се НОД испитаници, одрасли и адолесценти разликовати према вредностима на димензијама идентитета, аутономије и локуса контроле. Конкретније, поставили смо хипотезу да ће већа израженост индикатора НОД бити праћена мање зрелим идентитетом (мања опредељеност, већа експлорација), мањим степеном аутономије и екстерним локусом контроле. У складу са тиме, прогнозирали смо и да ће мања израженост индикатора НОД бити праћена зрелијим идентитетом (већа опредељеност, мања експлорација), већим степеном аутономије и интерним локусом контроле.

Карактеристике надолазећег одраслог доба

Поставили смо хипотезу да ће индикатори НОД на нашем узорку бити најизраженији међу испитаницима од 19. до 28. године живота, али и да ће се испитаници који себе смештају ”негде између” адолесценције и одраслости разликовати од узрасних категорија са којима се граниче према одређеним социо-демографским карактеристикама (академски/радни статус, партнерска веза/брачни статус, потомство, финансијска независност, околности становања). Најпре ћемо се подсетити налаза да постоји повезаност између хронолошког узраста и субјективног доживљаја припадности одређеној узрасној категорији. Одрасли испитаници ($AS_{\text{god}} = 28.18$) су нешто старији од НОД испитаника ($AS_{\text{god}} = 24.86$), а НОД испитаници су нешто старији од адолесцената ($AS_{\text{god}} = 20.16$). Такође, показало се да највећи број испитаника који себе смешта ”негде између” адолесценције и одраслог доба припада управо узрасном распону од 19 до 28 година (75.5%). Важно је напоменути да субјективни доживљај

и узрасна припадност одређеној категорији нису увек подударни. Тако, према самопроцени испитаника, у категорији адолесцената уочавамо појединце од 16, али и од 28 година. На сличан начин, међу испитаницима који су себе окарактерисали као одрасле проналазимо појединце од 35, али и од 17 година. Даље, на нашем узорку можемо уочити да је у оквиру узрасног распона 19-28 година 43.1% испитаника себе окарактерисало као одрасле, а 46.7% као "нешто између". Како можемо разумети овај налаз? Фокус нашег истраживања је било управо разматрање разлога због којих одређени испитаници себе сматрају одраслим, док други верују да још увек нису остварили тај статус, иако између њих не мора да постоји значајна разлика према самим годинама живота. Због тога смо у даљим анализама поредили групе самопроцене узрасног периода контролишући допринос хронолошког узраста, са циљем да проценимо допринос индикатора НОД и димензија идентитета, аутономије и локуса контроле самопроцени припадности одређеној узрасној категорији. У пасусима који следе размотрићемо импликације резултата нашег истраживања у покушају да разумемо факторе који доприносе доживљају младе особе да се налази "негде између" адолесценције и одраслог доба.

Почнимо од осврта на факторску анализу IDEA скале чија је сврха била емпиријска провера структуре упитника, а тиме и стицање увида у начин на који се димензије НОД манифестују на узорку младих људи у Србији. IDEA упитник представља операционализацију индикатора НОД које је дефинисао Арнет и обухвата следеће димензије: Експлорација идентитета, Нестабилност, Фокусираност на себе, Фокусираност на друге, Осећање неодређености, Експериментисање и могућности (Reifman et al., 2007). Као што смо споменули у уводном делу рада, низ истраживања је потврдио присуство карактеристика НОД у различитим срединама, уз извесне варијације у манифестацији димензија IDEA скале које одсликавају социоекономске прилике и културолошке специфичности окружења у којима су вршене опсервације (Чешка: Macek et al., 2007; Аустрија: Sirsch et al., 2009; Шпанија и Мексико: Fierro Arias & Moreno Hernández, 2007; Латинска Америка: Galambos & Martínez, 2007; Италија и Јапан: Facio et al., 2007). Такође, осврнули смо се и на квалитативно истраживање које је указало да младе особе у Србији доживљавају период између адолесценције и одраслог доба на начин који је саобразан одређеним карактеристикама НОД које је описао Арнет - као период конфузности и неизвесности, али и раздобље трагања за одговорима на важна животна питања и дефинисања циљева за будућност (Крстић и Мркобрада, 2021).

Факторска анализа података добијених у нашем истраживању је у највећој мери потврдила оригиналну структуру скале. Могуће је да забележене варијације у односу на оригиналне димензије IDEA скале одсликавају управо специфичности нашег поднебља, а потенцијална тумачења ћемо представити у тексту који следи.

Димензије које су потврдиле своју оригиналну структуру у највећој мери или у потпуности су: Нестабилност, Фокусираност на друге, Експериментисање и могућности и Осећање неодређености. Издвојени фактор Експлорације идентитета је сачињен од ајтема истоимене оригиналне димензије, а одступање од изворне поставке опсервирамо у виду непотпуности ове субскеале – две ставке су мигрирале на други фактор. Такође, ајтеми димензије Фокусираности на себе су се организовали на начин који одступа од оригиналне поставке. Зашто је ова димензија направила пометњу у нашем узорку? Фактори који су се издвојили, одн. начин на који су се ајтеми удружили, указује нам на могућност другачијег значења које ставке ове димензије могу имати за наше испитанике. Значење које би ајтеми ове скале иницијално требало да пренесу тиче се доживљаја актуелног животног периода као раздобља у коме појединац осећа да је слободан, фокусиран најпре на лични развој и усредсређен на себе. Овакав опис ствара слику оптимистичне младе особе која почиње да осећа све већу аутономију и која је усмерена на активно истраживање своје индивидуалности.

Ајтеми димензије Фокусираности на себе су се раздвојили на нашем узорку, описујући два различита аспекта осамостаљења и сепарације од родитеља. Такође, ставка која описује доживљај оптимизма преместила се на фактор Експериментисања и могућности.

Фактор који смо назвали Самосталност чине ајтеми Фокусираности на себе и Експлорације идентитета (два горенаведена ајтема који су се издвојили из оригиналног фактора). Чини се да ставке у оквиру фактора Самосталности описују аспекте надолазеће независности који се тичу одвајања од родитеља, осамостаљивања и прављења планова за будућности (*"период одвајања од родитеља"*, *"период независности"*, *"период преузимања одговорности за себе"*). Овако интерпретиран садржај фактора се односи на питање сепарације од примарне породице и описује припрему за ступање у позицију одраслог. Подсетићемо се да смо забележили значајну разлику између вредности одраслих и адолесцената на димензији Самосталности – адолесценти су се показали као *"мање самостални"*. Овај резултат говори у прилог претпоставке да се фактор Самосталности односи на практичније аспекте независности, одсликавајући значајан јаз у материјалном статусу и независности између ове две узрасне групе, одн. знатно већу (финансијску) зависност адолесцената.

Други фактор који се издвојио из димензије Фокусираности на себе се састоји од три ајтема који припадају оригиналној димензији, те смо задржали његово изворно име. Фактор Фокусираности на себе садржи ставке које описују доживљај слободе, самодовољности и усмерености на себе (*"период у коме сам сам/а себи довољан/на"*, *"период у ком сам усредсређен/а на себе"*, *"период личне слободе"*). Чини се да је овај фактор задржао значење оригиналне димензије, а у прилог томе говоре и позитивне корелације са димензијама Експлорације идентитета и Експериментисања и могућности, али и са фактором Експлорације деривираним из Скале димензија развоја идентитета. Такав однос димензија нам може указивати да фактор Фокусираности на себе описује експлорацију сопствене личности и усмереност на лични развој који карактеришу НОД. Са друге стране, корелације Самосталности са наведеним димензијама су знатно ниже или нису статистички значајне.

Касније анализе су указале да не постоје значајне разлике између вредности НОД испитаника и одраслих на димензијама Фокусираности на себе или Самосталности. Као што смо споменули, једина значајна разлика коју смо открили указује да одрасли испитаници имају већи доживљај самосталности у односу на адолесценте. Део објашњења за специфичан начин на који се димензија Фокусираност на себе испољила на нашем узорку можемо потражити у оквирима практичних аспеката питања независности, тј. разматрањем социоекономских фактора. Другим речима, могуће је да је за америчку омладину питање селф-експлорације у већој мери ослобођено од одређених логистичких компликација и финансијских ограничења које могу бити присутне на нашим просторима. На пример, у САД оквир у коме се одвија такво трагање за собом обезбеђен је сепарацијом од родитеља одласком на факултет, као и пресељењем које уводи ситуацију *"полу-аутономије"* – довољне независности да би појединац био слободан, али и заштићености од материјалних брига и одговорности које доноси потпуна аутономија одраслог доба (Arnett, 2000). Са друге стране, могуће је да тржиште рада у САД младим особама пружа више могућности за зараду кроз привремене послове који ће им пружити већи степен слободе и доживљај ефикасности и самодовољности. Млади у Србији можда једноставно имају мање могућности да истраже своју самосталност, постепено освајајући аутономију пре коначне транзиције у улогу одраслог (Крстић и Мркобрада, 2021). Такође, не можемо искључити ни могућност да се значење ове димензије *"изгубило у преводу"*, одн. да се Фокусираност на себе није испољила на претпостављен начин на нашем узорку због културолошки специфичног тумачења ове димензије. Могуће је да су испитаници приписали негативну конотацију тврдњама ове димензије, а најпре ајтему са највећим засићењем (*"период у коме сам сам/а себи довољан/на"*). Можда је оваква тврдња имала негативно значење за испитанике у нашем истраживању, сугеришући себичност, егоцентричност или изолованост. Термин *"self-sufficiency"* из оригиналне формулације нема директан пандан у нашем језику којим би се у

потпуности пренело предвиђено значење. Бити ”самодовољан” или ”сам себи довољан” не представља на адекватан начин способност и спремност појединца да се стара о себи, а формулација као што је ”самодрживост” залази у практичне аспекте независности, те постаје теже направити фину диференцијацију између доживљаја аутономије и конкретнијих питања самосталности. Самим тим, могуће је да су испитаници у нашем истраживању схватили ставке димензије Фокусираности на себе као описе функционисања окарактерисаног себичношћу, па су били мање склони да изразе слагање са таквим тврдњама.

Разлике између НОД и одраслог доба

Друга хипотеза коју смо поставили наводи да ће се НОД испитаници разликовати од одраслих према различитим социоекономским индикаторима, као и према индикаторима НОД. Резултати нам пружају интересантан увид у специфичности животних околности узрасних група, указујући да између њих можемо уочити значајне разлике. Можемо приметити да највећи број НОД испитаника и даље живи са родитељима (48.9%), око трећине је незапослено и финансијски зависно од других (од родитеља), док је половина стално запослена, а трећина потпуно финансијски независна. Са друге стране, одрасли испитаници су махом запослени (82.7%) и потпуно финансијски независни (60.1%), а највећи број њих је у стабилној вези и живи са партнером. Значајан број НОД испитаника је такође у стабилном партнерском односу, али међу тим испитаницима већи број појединаца живи одвојено од свог партнера. Разлике између НОД испитаника и одраслих које смо навели можемо дефинисати као питање материјалне самосталности, одн. независности и одвојености од примарне породице, али и установљености у сталном запослењу и стабилном партнерском односу (Arnett, 2000, 2001, 2007; Luycx et al., 2008b; Shulman & Connolly, 2013). У складу са наведеним резултатима, споменућемо да је квалитативно истраживање НОД у Србији указало да младе особе смештене ”негде између” адолесценције и одраслог доба као показатеље одраслости наводе преузимање одговорности за себе и друге, финансијску независност и посвећеност стабилној вези (Крстић и Мркобрада, 2021).

Овакви налази су саобразни разликама које смо утврдили између група самопроцене узрасног периода према димензијама НОД. Резултати указују да НОД испитаници остварују више скорове од одраслих на факторима Нестабилности и Доживљаја неодређености. НОД испитаници у већој мери свој тренутни животни период доживљавају као нестабилно и стресно раздобље, испуњено бригама и ограничењима. Узевши у обзир споменуто економску несамосталност ових испитаника, можемо уочити да је део тих ограничења, барем у практичном смислу, веома реалан. Димензија Доживљаја неодређености нам указује да НОД испитаници у већој мери процењују своју актуелну животну позицију као недовољно дефинисану, посматрајући себе као одрасле на неки начин, али не у потпуности. Резултати нам указују и да су НОД испитаници у мањој мери фокусирани на друге, у односу на одрасле. Другим речима, НОД испитаници показују мању спремност да се скрасе и посвете другим људима. У складу са тим, можемо уочити већу заступљеност бракова и кохабитације са партнером међу одраслим испитаницима, као и податак да највећи број НОД испитаника још увек нема децу. Можда управо комбинација финансијске несамосталности, доживљаја нестабилности и недовољне одраслости чини НОД испитанике мање спремним да преузму одговорност за друге. Са друге стране, та неспремност не мора бити питање одсуства жеље, већ могућности. Такође, могуће је да преузимање одговорности одраслог доба и успостављање веће стабилности подржане дугорочном посвећеношћу одређеној каријери и партнеру прати мањи доживљај неодређености и нестабилности (Arnett, 2004; Crocetti et al., 2015). За разматрање ове идеје, биће нам користан осврт на утврђене разлике према димензијама идентитета и аутономије.

У уводном делу рада смо дефинисали аутономију у терминима саморегулације понашања, одн. степена у ком појединац доживљава да је он тај који има контролу над својим одлукама и поступцима, насупрот утиску да је контролисан од стране екстерних утицаја (Ryan & Deci, 2018). Наше истраживање нам указује управо да појединци који доживљавају себе као одрасле показују израженије вредности на фактору Управљања властитим понашањем (димензија аутономије) у односу на НОД испитанике. Подсетимо се да ова димензија подразумева доживљај појединца да су његове одлуке и поступци вођени уверењима са којима се снажно идентификује, одн. да потезе повлачи из позиције решености подржане аутентичном мотивацијом (Weinstein et al., 2012). Другим речима – појединац поступа вођен сопственим уверењима, а не доживљајем притиска. Овај налаз ствара потпунију слику када га посматрамо са другом значајном разликом коју смо открили – одрасли постижу више вредности од НОД испитаника на фактору Опредељености (димензија идентитета). Овај фактор је сачињен од ајтема који потичу са димензија успостављања и идентификације са опредељењима, уз две ставке које су ”мигрирале” са димензија експлорације. Разматрање садржаја ове димензије ствара слику уверености појединца у изборе које је направио, као и јасне представе о циљевима и плановима за будућност. Одлуке одсликавају личност појединца, а постављени циљеви делују охрабрујуће и мотивишуће.

Ови сажети описи нам могу помоћи да уочимо сличност између димензија Управљања властитим понашањем и Опредељености, а позитивна (умерена) корелација између њих потврђује њихову повезаност. На сличан начин, неће нас изненадити ни негативна корелација између ових фактора и Нестабилности на којој су НОД испитаници постигли више вредности од одраслих. Што је појединац сигурнији у своје изборе, то је мањи доживљај конфузије и непредвидивости. Успостављена опредељења и утисак њихове интегрисаности у личност појединца прати осећај веће стабилности и равнотеже. Могуће је да установљеност у изборима и јасноћа будућних циљева и планова које доноси одрасло доба ослобађа ове појединце од непријатних доживљаја неодређености, конфузије и непредвидивости које осећа млада особа током НОД. Спољашњи фактори као што су стабилна партнерска веза и сталан посао додатно могу оснажити појединца и пружити му осећање сигурности и структуре (Galambos et al., 2006). Подсетимо се истраживања које је сугерисало да НОД испитаници који раде испољавају и израженији доживљај одраслости у односу на НОД појединце који студирају (Luusk et al., 2008b). Ипак, стална опредељења као што су стабилно запослење и партнерска веза не карактеришу већину појединаца у НОД. Напротив, резултати нам указују да је процес сепарације од примарне породице за НОД испитанике још увек у току, одн. да још увек није достигнута независност која карактерише испитанике који себе доживљавају као одрасле.

Резултати дискриминативне анализе нам указују да димензије Осећања неодређености и Фокусираности на друге у највећој мери доприносе диференцијацији НОД испитаника и одраслих. Дакле, нејасно дефинисан статус индивидуе који се манифестује кроз израженији доживљај да је на прагу одраслости, али да још увек није одрасла, уз мањи степен преузимања одговорности и посвећености другима, прати већа вероватноћа да ће себе сврстати у период НОД. Другим речима, већа неодређеност и мања окренутост другима су значајни критеријуми за разликовање испитаника који себе доживљавају као одрасле, одн. као ”негде између”. Већа посвећеност другима је праћена мањим доживљајем неодређености. Подсетимо се сада резултата истраживања у коме су испитаници као најважније индикаторе одраслости проценили преузимање одговорности за последице властитих поступака, самостално доношење одлука, као и финансијску независност (Arnett, 2001). Када узмемо у обзир ове налазе, добијамо заокружену слику периода НОД као раздобља недовољно јасно дефинисаних опредељења, а тиме и ”кледавости” у самопроцени испитаника – нисам адолесцент, али нисам још увек ни одрастао. Приближавање статусу одрасле особе подразумева установљење у одлукама и изборима које је појединац направио, уз доживљај уверености у своје поступке. Паралелно са тим променама, појединац у спољашњој реалности успоставља све јаснију структуру која га одваја од примарне породице и

подразумева већи степен материјалне независности. Посвећеност сталном послу и стабилној партнерској вези подразумева и већу усмереност на друге, снажнији осећај одговорности и спремност појединца да се скраси (Reifman et al., 2007; Negru et al., 2011). У том смислу, пролазак од НОД ка одраслом добу прати сложена међугира све веће сепарације, али и посвећености другима. То може значити да појединац осваја позицију равноправности у односу на своје родитеље која омогућава већи реципроцитет. Такође, решеност значајних животних питања и већа самосталност омогућавају му да преузме одговорност и да се стара о другим људима. Таква позиција је стабилно упориште за заснивање породице и стварање потомства, што су подухвати који ће додатно допринети доживљају дугорочне посвећености одлукама и изборима које је појединац направио. Као што смо имали прилику да видимо у уводном делу рада, у 21. веку су то достигнућа за које није вероватно да ће бити остварена током 20-их година живота (Републички завод за статистику, 1980, 2002, 2021). Управо у овој тачки можемо потражити део објашњења за налаз да су се димензије Фокусираности на друге и Осећања неодређености показале као најдискриминативније за категорије НОД испитаника и одраслих.

Тиме се враћамо на идеје од којих смо почели – одлагање развојних достигнућа као што су брак и заснивање породице, као и већи број младих особа које теже вишем образовању, створило је међупростор са мање јасним одредницама статуса појединаца који се налазе у њему (Arnett, 2000, 2004). Можемо хипотезирати да су фактори као што су традиционалне вредности, конформизам (очекивањима средине или уходаним обрасцима и нормама), одсуство привлачнијих алтернатива и могућности или културе трагања за собом и својом суштином, наводили младе особе да раније успоставе одређена опредељења и преузму одговорности које одрасло доба подразумева. Наравно, подаци о просечном узрасту ступања у брак и заснивања породице осветљавају само манифестне аспекте питања одраслости и не говоре нам о начину на који је омладина у прошлости размишљала о свом развоју. Шта су биле главне одреднице одраслости за младе људе у Србији 70-их година прошлог века? Да ли су и тада мислили да је одрасла особа финансијски самостална и аутономна у одлучивању и поступању? Такође, ако су изазови и околности данашњице другачије, да ли можемо задржати иста очекивања? Оно што је некада било адаптивно, данас може бити непрактично. Самим тим, раније преузимање одговорности одрасле особе не значи нужно бољи квалитет живота, иако подразумева мање преиспитивања. Можемо размишљати и о доприносу расположивих могућности, као и очекивања и норми. Шта је мотивисало омладину прошлости? Која искуства су највише вредновали и које циљеве су постављали за своју будућност? Могуће је да омладина данашњице има на располагању шири распон могућности, али и већу слободу да истражи ту разноврсност искустава, као и другачије тежње и вредности. Социоекономске и културолошке промене су ослободиле младе људе стега традиције и пратећих норми, али су увеле и низ адаптивних изазова, уз већи степен слободе у осмишљавању индивидуалног развојног пута. Друга страна такве слободе јесте неизвесност, па у складу са тиме у оквиру Арнетових карактеристика НОД проналазимо истовремено доживљаје ентузијазма и оптимизма, али и страха и конфузности.

Један део резултата које смо утврдили на нашем узорку одступа од карактеристика НОД које је описао Арнет: одрасли испитаници су показали више вредности од НОД испитаника на димензији Експериментисања и могућности. Ови налази нам указују да одрасли у већој мери доживљавају садашње животно раздобље као период истраживања, испробавања различитих могућности из мноштва доступних избора, уз осећање ентузијазма и разноврсности. Теорија из које полазимо овакве описе везује за раздобље НОД (Arnett, 2004). Зашто су на нашем узорку ови доживљаји заступљенији код испитаника који себе описују као одрасле? Упориште у материјалној независности и слобода стечена кроз осамостаљење можда пружају више прилика за експериментисање и истраживање, уз осећања ентузијазма и оптимизма која прате доживљај обиља могућности. Могуће је да се такве димензије искуства освајају

упоредо са финансијским напретком који се не одвија уједначеним темпом за различите појединце. Подсетимо се истраживања која указују да социоекономски фактори модерирају манифестацију димензија НОД (Galambos & Martínez, 2007; Fazio et al., 2007). Другим речима, поједине димензије НОД су израженије код појединаца вишег социоекономског статуса у односу на њихове вршњаке оскуднијих ресурса. Дакле, могуће је да боља материјална ситуација омогућава или фацитира манифестацију појединих искустава које приписујемо НОД, као што је доживљај изобиља могућности и прилика за експериментисање (Hill et al., 2015). Ти аспекти НОД су израженији међу појединцима са већом финансијском самосталношћу и могућностима, а у нашем друштву појединци који су остварили такву позицију ће вероватније себе посматрати као одрасле. Тако, поједина истраживања указују да мањи степен финансијске подршке од стране родитеља током НОД може подстаћи појединца да раније преузме одговорност за своју материјалну самосталност, што доприноси израженијем доживљају себе као одрасле особе (Padilla-Walker et al., 2011). Другим речима, појединац која према годинама живота припада раздобљу НОД може доживљавати себе као одраслу особу, истовремено испољавајући одређене карактеристике НОД.

Можемо резимирати да су прве две хипотезе нашег истраживања у највећој мери потврђене. Факторска анализа је углавном потврдила валидност IDEА скале и присуство дефинисаних индикатора НОД на нашем узорку. Такође, уочили смо и извесна одступања од структуре IDEА скале, чије порекло можемо разматрати као манифестацију социоекономских и културолошких специфичности нашег друштва. Главна одступања од оригиналних описа опсервирамо на димензији Фокусираности на себе, чија структура се није показала као хомогена. Иако смо уочили прогресију у очекиваном смеру у домену просечног узраста адолесцената, НОД испитаника и одраслих, године живота се нису показале као пресудан фактор у самопроцени узраста испитаника. Резултати нам указују да на основу одређених социо-демографских индикатора и димензија НОД можемо опсервирати дистинктиван развојни период између адолесценције и одраслог доба. НОД испитанике можемо описати као самосталније од адолесцената, али и као мање независне од одраслих. У односу на одрасле, мањи број НОД испитаника показује стабилна опредељења у виду сталног запослења и партнерског односа, као и одвојеност од примарне породице и финансијску независност. НОД испитаници у већој мери од одраслих актуелно животну раздобље доживљавају као период конфузности, нестабилности и ограничења, уз утисак да је њихова тренутна животна позиција недовољно јасно дефинисана. У складу са тиме, можемо уочити да показују мању сигурност и опредељеност по питању планова за будућност у односу на одрасле испитанике, као и нижи степен аутономије у управљању властитим понашањем. Одређени резултати су одступили од наших очекивања – одрасли су показали више вредности на димензији Експериментисања и могућности у односу на НОД испитанике. Такође, на димензијама Самосталности и Фокусираности на себе нисмо забележили значајне разлике између НОД испитаника и одраслих.

Узевши у обзир однос димензија које доприносе диференцијацији одраслих од НОД испитаника и адолесцената, стиче се утисак да периоде који претходе одраслом добу можемо описати као раздобља израженијег доживљаја неодређености, нестабилности и конфузије, трагања за животним усмерењем и одредницама властите личности, као и преиспитивања и вагања расположивих могућности и потенцијалних опредељења. Са друге стране, одрасло доба прати израженији доживљај аутономије и аутентичне мотивисаности у поступању. Такође, у односу на млађе узрасне групе, одрасли испољавају израженији степен уверености у успостављене изборе и опредељења, као и већу посвећеност и доживљај одговорности према другима.

Однос индикатора НОД и димензија идентитета, аутономије и локуса контроле

Сада ћемо се осврнути на трећу и четврту хипотезу нашег истраживања које се тичу односа индикатора НОД и димензија идентитета, аутономије и локуса контроле. Индикаторе НОД смо третирали као предикторски модел у оквиру мултипле регресије која је указала да је овај модел статистички значајан за све димензије критеријумских варијабли. Предикторски модел највећи проценат варијансе објашњава на варијаблама идентитета: Експлорација (36.6%) и Опредељеност (29%). Као што ћемо видети, део наших претпоставки о односу индикатора НОД и димензија идентитета, аутономије и локуса контроле је потврђен, али нису утврђене све очекиване везе између споменутих димензија.

Однос индикатора НОД и димензија идентитета

Пре даљег разматрања односа димензија идентитета и индикатора НОД, осврнућемо се на проверу валидности Скале димензија развоја идентитета (Luuskx et al., 2008a). У уводу смо споменули да су замерке упућене моделу Џејмса Марсије биле оријентисане око претерано поједностављеног виђења процеса развоја идентитета као интеракције експлорације и успостављања опредељења (Marcia, 1966, 1967; Côte & Levine, 1988; Van Hoof, 1999). Затим, Лук и сарадници су се осврнули на проблематичну валидност постојећих операционализација статуса идентитета, указујући да су одређена истраживања бележила негативну корелацију између димензија експлорације и успостављања опредељења, док би друга истраживања регистровала позитивну корелацију између ових димензија (Luuskx et al., 2006). Такве контрадикторности су навеле Лука и сараднике да идентификују и рашчлане дискретније елементе процеса експлорације и успостављања опредељења, како би унапредили претерано симплификоване операционализације статуса идентитета. Дакле, циљ је био анализирати, дорадити и објединити претходне методе у истраживању статуса идентитета, указујући да оне региструју исти процес, али у различитим фазама. Понудили су модел која уважава динамичну и континуирану природу процеса изградње идентитета – први циклус који укључује експлорацију у ширину и успостављање опредељења; други циклус који обухвата даље разматрање донесених избора (експлорација у дубину), као и њихово прихватање, ревизију или одбацивање (идентификација са опредељењима) (Luuskx et al., 2006). Накнадно је модел два циклуса проширен инкорпорацијом димензије Руминативне експлорације чија је намена била да забележи дисфункционални облик експлорације која подразумева заглављеност у песимистичним контемплацијама и страховању поводом неизвесности коју доноси будућност (Luuskx et al., 2008a).

Факторска анализа Скале димензија развоја идентитета није потврдила претпостављену структуру инструмента на нашем узорку. Није реплицирано разграновање димензија опредељености и експлорације које је представљено у моделу два циклуса - уместо пет оригиналних димензија (Luuskx et al., 2008a), на нашем узорку су се издвојила три фактора. Доживљаји испитаника по питању процеса развоја идентитета су се разврстали на димензије које рефлектују: (1) јасну опредељеност и посвећеност донесеним изборима (2) истраживање и разматрање потенцијалних животних праваца и (3) несигурност и премишљања поводом планова за будућност. Део објашњења за одступање од оригиналне структуре инструмента можемо потражити у високој корелацији између димензија Успостављања опредељења и Идентификације са опредељењима на коју су и сами аутори модела два циклуса скренули пажњу (Luuskx et al., 2008a), а која је потврђена и у нашем истраживању ($r = .79, p < .01$). У складу са тим, факторска анализа није потврдила претпостављену дискретну разлику између две димензије опредељења, па су се њихови ајтеми распоредили унутар једног фактора.

Такође, можемо уочити високу корелацију између фактора Експлорације и Преиспитивања, која указује да је разлика између ових димензија дискретна. Ајтеми ових фактора описују различите облике експлорације идентитета, а њихова диференцијација,

између осталог, може рефлектовати допринос оригиналне димензије Руминативне експлорације која подразумева маладаптивни облик контемплације потенцијалних избора. Дакле, јесмо забележили разлику између различитих форми експлорације, али не у складу са поставком модела два циклуса. Једноставно речено, димензија Експлорације бележи процес "вагања" и разматрања различитих могућности, док Премишљање региструје подељеност, преиспитивање и неодлучност.

Наше истраживање није потврдило присуство пет димензија, а самим тим ни јасну диференцијацију две фазе у процесу формирања идентитета коју су предложили аутори модела два циклуса (Luuckx et al., 2006). На основу издвојених димензија не можемо опсервирати процес експлорације у ширину и формирања опредељења, а затим фазу разраде, ревизије и последичног прихватања или одбацивања донесених избора. Димензије опредељења су се објединиле у нашем истраживању, формирајући фактор који описује постојање јасних одлука и планова за будућност. Са друге стране, у домену експлорације смо утврдили разлику између разматрања различитих потенцијалних животних праваца и неодлучности и премишљања по питању потенцијалних избора. Димензије које су се издвојиле у нашем истраживању налазе се "на пола пута" између модела Џејмса Марсије (Marcia, 1966, 1967) и Лука и сарадника (Luuckx et al., 2006). Нисмо реплицирали мултифазну и мултипроцесну природу развоја идентитета коју су описали Лук и сарадници, али можемо опсервирати аспект експлорације који подразумева премишљање и преиспитивање потенцијалних животних праваца, што проширује виђење изградње идентитета као експлорације која води ка успостављању опредељења. Другим речима, остаје импликација да се истраживање наставља и након установљених избора, у виду преиспитивања одлука које може бити у већој или мањој мери адаптивно (Luuckx et al., 2011).

Подсетићемо се да предикторски модел састављен од индикатора НОД објашњава 36.6% варијансе на димензији Експлорације, 29% варијансе на димензији Опредељености и 24.2% варијансе на димензији Преиспитивања. Разматрањем односа димензија идентитета и НОД уочавамо да је већа Нестабилност (НОД) повезана са мањом Опредељеношћу, а већим степеном Експлорације и Преиспитивања. Непредвидивост, конфузност, стрес и бриге које доноси раздобље НОД прате мањи доживљај стабилности и сигурности поводом планова за будућност. Такође, оваква неизвесност чини изгледнијом активну експлорацију потенцијалних и доступних могућности, одн. даљу потрагу, али и преиспитивање већ донесених одлука. Проширимо ово виђење освртом на значајан однос фактора Експлорације и Преиспитивања и индикатора Експлорације идентитета (НОД). Изузев сличности које имплицира сам назив ових димензија, њихов однос нам указује да један од аспеката НОД обухвата управо процес самооткрића и дефинисања јаснијих одредница идентитета младе особе. Када размотримо ове налазе у целисти, можемо се осврнути на концепт психосоцијалног мораторијума Ерика Ериксона који смо споменули у уводу (Erikson, 1968). Нестабилност која карактерише НОД и пратећи процес експлорације и преиспитивања могу се разрешити јаснијим дефинисањем идентитета, или пролонгирати водећи појединца у доживљај конфузије и неодређености (Luuckx et al., 2011).

Димензије експлорације у нашем истраживању описују процес трагања и разматрања различитих потенцијалних праваца, али вагања и преиспитивања могућих избора, а споменули смо да њихова претпостављена диференцијација није потврђена на нашем узорку (Luuckx et al., 2006; Luuckx et al., 2008a). Однос Експлорације и Преиспитивања са осталим варијаблама у нашем истраживању може допринети разумевању начина на који су испитаници доживели питање експлорације идентитета. Можемо приметити да су димензије Експлорације и Преиспитивања идентитета показале позитивне корелације са димензијама екстерног локуса контроле, као и Заинтересованости за мотиве у залеђини понашања и Подложности контроли у оквиру варијабле аутономије. Повезаност ових димензија може указивати на истовремено присуство мањег доживљаја контроле над животним околностима

и веће зависности од околине, али и активне експлорације и тежње појединца да сазна зашто се понаша и осећа на одређени начин – својеврсна клацкалица између хетерономије и аутономије чије кретање одсликава међуигру сепарације и отискивања у експлорацију са једне стране, и несигурности и регресије на зависност од ”моћних других” са друге стране, у складу са претпостављеном динамичном и флуидном природом идентитета (Kroger et al., 2010; Masek et al., 2007). У оквиру овакве, шире перспективе, можемо размотрити могућност да наши испитаници експлорацију идентитета доживљавају као процес постепене сепарације, уз симултану тежњу ка осмишљавању властите будућности и доживљај несигурности услед неизвесности и недовољно јасно дефинисаних планова. Диференцијацију у оквиру самог процеса експлорације можемо уочити у раздвајању димензија Експлорације и Преиспитивања као различитих (али блиско повезаних) аспеката истраживања питања идентитета, одн. као: (1) разматрање расположивих опција и потенцијалних избора и (2) премишљање, преиспитивање и поновну евалуацију постојећих планова и могућих животних праваца. На крају, с обзиром на то да на димензијама експлорације нисмо утврдили значајне разлике између група самопроцене узрасног периода, чини се да ови аспекти искуства младих особа у Србији у већој мери рефлектују факторе повезане са контекстом развоја, а не са одређеним развојним периодом. Другим речима, можда је у нашем друштву потрага за одредницама властитог идентитета путем експлорације различитих могућности обликована ограничењима контекста у коме се одвија (Крстић и Мркобрада, 2021).

Треба споменути и налаз који одступа од наших претпоставки, а то је да је већа израженост Експериментисања и могућности (НОД) повезана са израженијом Опредељеношћу у домену идентитета. Понудили смо тумачење да је у нашем узорку димензија као што је Експериментисање и могућности израженија у позицији која пружа већи степен аутономије, што везујемо за статус одрасле особе. Са друге стране, у тој тачки развоја успостављање стабилне структуре и опредељења у виду трајног запослења и стабилних односа прате и јасније дефинисане одреднице личности појединца (Luuskx et al., 2008b), што можемо опсервирати у израженијим вредностима димензије Опредељености међу одраслим испитаницима. Поред тога, могуће је да димензија Експериментисања и могућности обухвата и ”прилагођен” вид експлорације идентитета, усклађен са социоекономским приликама у нашем друштву. Можда се потрага одвија оквиру доступних могућности, вођена практичним аспектима реалности, а не у складу са тежњом ка самоактуализацији и самооткрићу. Можда димензија Експериментисања и могућности представља управо компромис између материјалне реалности и инхерентне потребе за експлорацијом – тежња ка експериментисању и испробавању различитих могућности се манифестује у оквирима позиције која пружа више прилика за то, али коју карактеришу јасније дефинисане одреднице селфа – одн. одговорности и опредељења која обликују живот одрасле особе. Оваква, готово парадоксална ситуација може одсликавати управо контрадикторност на коју су указали Лук и сарадници, а то је да су различита истраживања указивала на позитивне и на негативне корелације између димензија експлорације и успостављања опредељења (Luuskx et al., 2006). На крају, могуће је да у позицији јасније дефинисаног доживљаја личног идентитета, потреба за експлорацијом губи своју формативну функцију – истраживање није вођено тежњом ка самооткрићу, већ радозналешћу и потребом за експериментисањем.

Однос индикатора НОД и димензија аутономије

Предикторски модел сачињен од индикатора НОД се показао као статистички значајан, а објашњава мали проценат варијансе на димензијама аутономије: 21% на димензији Управљање властитим понашањем, 23.9% на димензији Подложности контроли и 18.8% варијансе на димензији Заинтересованости за мотиве у залеђини понашања. Нестабилност и Експериментисање и могућности остају фактори предикторског модела са највећим доприносом критеријумским варијаблама и у односу на димензије аутономије.

Процена актуелног животног раздобља као нестабилног и неизвесног је показала повезаност са екстерном регулацијом понашања. Након овог налаза, неће нас изненадити значајна позитивна корелација између димензија Подложности контроли и екстерног локуса контроле, што нас подсећа на сугестију аутора теорије самодетерминације да је супротност аутономије хетерономија - доживљај контролисаности од стране других (Ryan & Deci, 2018). Дакле, перцепција актуелног животног раздобља као непредвидивог и конфузног праћена је мањим доживљајем аутономије и контроле над властитим животом (Reifman et al., 2007). Одсуство јасно успостављених улога и одговорности одраслог доба пружа доживљај слободе за младе особе током НОД, али такве околности могу допринети и доживљају несигурности, конфузности и неизвесности услед недовољне структуре (Arnett, 2004). У претходном делу дискусије смо се осврнули на налаз да НОД испитанике карактерише и мањи степен опредељености у јасно дефинисаним планова за будућност у поређењу са одраслима, као и мања финансијска самосталност и установљеност у стабилним позицијама у домену запослења и партнерских односа . Могуће је да околности које пружају већи доживљај самосталности, одговорности и структуре прати и израженији доживљај контроле над властитим животом (Atak & Taştan, 2012; Virmozelova Angelova, 2016). У складу са тиме, резултати дискриминативне анализе указују да димензије аутономије доприносе разликовању одраслих испитаника од млађих узрасних група, сугеришући да одрасло доба прати већи степен аутономије. Чини се да поједине карактеристике НОД (као што је доживљај неодређености, конфузности и ограничења) рефлектују околности које не пружају довољно стабилан ослонац за доживљај аутономије и контроле над властитим животом. Са друге стране, оскуднији ресурси и мања финансијска подршка од стране родитеља могу мотивисати појединца да стреми ранијем осамостаљењу, што доприноси израженијем доживљају себе као одрасле особе (Padilla-Walker et al., 2011). Поред тога, преузимање одговорности и савладавање изазова које обављање посла подразумева доприносе израженијем доживљају аутономије НОД испитаника у односу на њихове вршњаке који не раде (Atak & Taştan, 2012). На овом месту поново можемо опсервирати допринос финансијских фактора субјективном доживљају испитаника, уз импликацију да оскуднији ресурси могу деловати и мотивишуће. Неодређеност и ограничења НОД се могу превазићи тежњом ка успостављању контроле преузимањем веће одговорности, што неретко прати израженији доживљај аутономије. Са друге стране, чини се да такви кораци представљају део иницијације у свет одраслих, па је вероватније да ће млада особа која је освојила већи степен самосталности у односу на окружење себе дефинисати управо као одраслог.

Већа израженост димензије Експериментисања и могућности праћена је мањом Подложношћу контроли, али и израженијим вредностима на димензији Управљања понашањем, што додатно указује да је у нашем узорку споменути индикатор НОД мера која указује на доживљај аутономије и независности који није типичан за НОД. У складу са тим, показало се димензија Управљања понашањем у већој мери одговара искуству одраслих испитаника, доприносећи њиховој диференцијацији од млађих узрасних група. Ако се водимо садржајем фактора, негативна корелација између димензија Експериментисања и могућности и Подложности контроли нас не изненађује - доживљај оптимизма, изобиља могућности и прилика за истраживање не иде руку под руку са осећајем контролисаности и тежње ка неутралисању осећања кривице и негативне реакције околине. Димензија Подложности контроли такође доприноси диференцијацији одраслих испитаника од млађих група самопроцене узрасног периода и показује повезаност са доживљајем нестабилности и спутаности, смештањем узрочника догађаја у спољашњи свет, али и са тежњом ка самоспознаји. Самим тим, Подложност контроли можемо сврстати међу димензије чије значење у већој мери одговара искуству испитаника који себе сврставају у неку од млађих узрасних категорија.

Чини се да димензија Заинтересованости за мотиве у залеђини понашања одсликава аспекте растуће аутономије у надлазећем одраслом добу. Резултати указују да су израженија експлорација идентитета и доживљај нестабилности актуелног животног раздобља праћени израженијом заинтересованошћу појединца да истражи и упозна своју личност, одн. да покуша да открије и да разуме разлоге зашто се понаша и осећа на одређени начин. Такође, ова димензија је показала значајну позитивну корелацију са димензијама екстерног локуса контроле, Експлорације и Преиспитивања идентитета, али и Подложности контроли. Могуће је да димензија Заинтересованости за мотиве региструје међуфазу на путу кроз НОД ка већој аутономији коју доноси одрасло доба. Позитивна корелација са димензијама екстерног локуса контроле би у том случају одсликавала и даље присутну несигурност и зависност од других, док би израженије димензије које се тичу експлорације идентитета указивале на тежњу да се кроз истраживање (споља и изнутра) и сазнање оствари већи степен аутономије. Уз споменуте индикаторе НОД, ствара се слика нестабилности и недовољног доживљаја контроле, али и активне тежње ка већој самоспознаји и аутономији која се налази на крају тог пута.

Укратко, хипотеза да израженије индикаторе НОД прати мањи доживљај аутономије је делимично потврђена. Неизвесност, нестабилност и ограничења која карактеришу НОД чине доживљај аутономије и контроле мање вероватним. Такође, резултати дискриминативне анализе указују да димензије аутономије доприносе разликовању одраслих испитаника од млађих узрасних група, сугеришући да одрасло доба прати већи степен аутономије. Доживљаји да мотивација у залеђини понашања рефлектује уверења појединца, те да поступци одражавају његову аутономију, у већој мери одговарају искуствима испитаника који себе доживљавају као одрасле. Са друге стране, израженија подложност контроли као индикатор екстерне регулације понашања, у већој мери одсликава функционисање испитаника који су се идентификовали као адолесценти или "нешто између".

Однос индикатора НОД и димензија локуса контроле

Када размотримо резултате нашег истраживања у целости, увиђамо да нису утврђене значајне разлике између група самопроцене узрасног периода на димензијама локуса контроле. Такође, димензије НОД објашњавају мањи проценат варијансе на димензијама локуса контроле. Са друге стране, све три димензије локуса контроле су се нашле на дискриминативној функцији која разликује адолесцените од испитаника који себе процењују као одрасле или "негде између". Могуће је да изражена несамосталност и зависност адолесцената диференцира ову групу од испитаника који себе разврставају у "старије" узрасне категорије. У уводу смо споменули истраживања која су указала да зрелије године прати већи доживљај личне ефикасности, одн. већа заступљеност интерног локуса контроле, док је млађи узраст чешће окарактерисан израженијим екстерним локусом контроле (Lao, 1974; Ruckman & Malikiosi, 1975). Такође, већа аутономија у одлучивању и освајање независности у односу на екстерне утицаје (фигуре ауторитета, образовни систем) које доноси одрасло доба доприноси већем доживљају контроле појединца над властитим животом (Virmozelova Angelova, 2016). Социо-демографске карактеристике узорка нам указују управо да је група адолесцената у највећој мери зависна од родитеља, одн. да показују најмањи степен самосталности. У складу са таквим околностима можемо разумети зашто адолесценти доживљавају мањи степен контроле над догађајима у свом животу.

Предикторски модел сачињен од индикатора НОД се показао као статистички значајан, али објашњава мали проценат варијансе на димензијама локуса контроле: 18.8% на димензији Интерног локуса контроле, 22.9% на димензији Моћних других и 17.7% варијансе на димензији Вероватноће. Значајан допринос фактора Нестабилности НОД можемо уочити на све три димензије локуса контроле, у очекиваном смеру. Другим речима, процена актуелног

животног раздобља као нестабилног је праћена мањим доживљајем контроле над догађајима у животу појединца (израженије димензије Моћних других и Вероватноће, мање изражен Интерни локус контроле). Не изненађује нас налаз да склоност појединца да тренутни период протумачи као неизвестан, конфузан и стресан, прати мања вероватноћа да ће осећати контролу над догађајима у свом животу (Reifman et al., 2007). Изгледнија је могућност да ће околности доживети као насумичне или као последицу утицаја других људи. У складу са тиме опсервирамо и повезаност димензије Фокусираности на друге и димензија екстерног локуса контроле. Значење овог индикатора НОД не сугерише зависност од других, али указује на усмереност на односе са другима. Овакав однос варијабли може указивати да процена да су догађаји у животу непредвидиви и неизвесни чине појединца склоним да се окрене другима у настојању да оствари позицију веће стабилности, а тиме и већи доживљај контроле. Претходна истраживања су указала на значај подршке коју млада особа у оквиру блиских односа приликом транзиције у свет одраслих, одн. у адаптацији на развојне изазове као што су окончање школовања, започињање каријере или напуштање породичног дома (Murphy et al., 2010; Galambos et al., 2006; Macek et al., 2007). Другим речима, поред компоненте која указује на спремност појединца да се посвети другима, Фокусираност на друге можда обухвата и аспект сигурности повезан са постојањем стабилних блиских односа. Наведена размишљања би било пожељно проверити кроз инкорпорацију варијабли које се тичу ослањања на блиске односе као стратегије превладавања анксиозности у суочењу са растућим одговорностима надлазећег одраслог доба.

Адолесценти

На крају дискусије осврнућемо се на резултате који се тичу испитаника који су себе окарактерисали као адолесценте. Међу адолесцентима су најзаступљенији испитаници који немају партнера или потомство, који похађају средњу школу или факултет, и који су незапослени и материјално зависни од родитеља са којима живе. Овакве животне околности, поред самог узраста, могу допринети различитости самопроцене испитаника који себе сврставају међу адолесценте и "негде између" адолесцената и одраслих. Између група самопроцене узрасног периода адолесценције и НОД нисмо пронашли значајне разлике на индикаторима НОД, нити на димензијама аутономије, идентитета и локуса контроле. Стога, поред претпоставки о доприносу социо-демографских варијабли и узраста, увид у субјективне критеријуме према којима су испитаници сврстали себе у "најмлађу" узрасну категорију остаје ван опсега нашег истраживања. Било би саветно да будућа истраживања на ову тему обухвате већи број адолесцената како би се најпре елиминисала њихова недовољна заступљеност у нашем узорку као могући разлог одсуства разлика у поређењу са НОД испитаницима, а најпре на самим индикаторима НОД. Затим, пожељно је размотрити варијабле чија би инкорпорација помогла јаснијој диференцијацији испитаника који себе сврставају у адолесценцију од појединаца који себе смештају у НОД. Фокус нашег истраживања није била компарација ове две узрасне категорије, већ разматрање разлика у феноменологији испитаника који себе доживљавају као одрасле и као "негде између" адолесценције и одраслости, ради стицања увида у специфичности НОД међу омладином у Србији и провере идеје о "одлагању одрастања" и одлика међупростора који такво одлагање ствара, а који називамо надлазеће одрасло доба. У том смислу, карактеристике адолесценције нису биле од централног значаја за предмет нашег истраживања.

Ипак, споменућемо да су утврђене значајне разлике између адолесцената и одраслих на вредностима три индикатора НОД. Адолесценти су показали више вредности од одраслих на димензији Нестабилности, а ниже на димензијама Самосталности и Фокусираности на друге. Ове налазе можемо разумети као манифестацију турбулентности и својеврсне изазовности периода адолесценције, као и значајно веће зависности у поређењу са одраслим добом. Чини се да су адолесценти нарочито "алергични" на питање одговорности, па фактори који

региструју ову димензију функционисања показују ниже вредности за ове испитанике у односу на одрасле.

Резултати дискриминативне анализе указују да се на основу вредности функције 2 могу диференцирати испитаници који себе сврставају у период адолесценције од испитаника који себе смештају у одрасло доба и ”негде између” адолесценције и одраслог доба. Адолесценти на овој функцији постижу више вредности од одраслих и НОД испитаника, а највећи допринос дискриминативности показују димензије: Осећање неодређености (НОД), Преиспитивање (идентитет) и Самосталност (НОД) - негативне корелације; као и Нестабилност (НОД) и Моћни други (локус контроле) - позитивне корелације. У претходном пасусу смо се осврнули на могућа значења постигнућа адолесцената на варијаблима Нестабилности, Самосталности и Фокусираности на друге. Таквом објашњењу можемо придружити забележен допринос димензије Моћних других. Дакле, у односу на две ”старије” групе, адолесценти показују већу склоност да себе доживе као несамосталне и зависне од других, актуелно животно раздобље као нестабилно и изазовно, а показују и мању спремност да преузму одговорност - како за себе, тако и за друге.

Поред тога, чини се да фактори Осећања неодређености и Преиспитивања идентитета нису блиски искуствима адолесцената. Најдиректније објашњење за овакав налаз можемо потражити у разматрању садржаја тих фактора. Питање неодређености се тиче доживљаја појединца да је на неки начин одрастао и/или да постепено постаје одрастао. Појединци који себе процењују као адолесценте су одабрали ову категорију и поред две могућности које нису одрасло доба: ”негде између” адолесценције и одраслости, или ”нешто друго”. Дакле, можемо резимирати да могућност процене себе као иоле одрасле особе није блиска овим испитаницима. На сличан начин, димензија Преиспитивања обухвата тврдње које одсликавају превирања појединца по питању одлука и планова које је направио за своју будућности. Овај резултат можемо посматрати из два опречна угла: (1) можда идеализована слика будућности адолесцената још увек није ”запрљана” реалношћу и суочењем са питањем реализације жеља и њиховог превођења на језик конкретних планова; (2) можда још увек нема дефинисаних одлука и планова који би се преиспитивали.

Резиме дискусије

Први циљ нашег истраживања је у највећој мери остварен – потврдили смо постојање дистинктивног развојног периода између адолесценције и одраслог доба, који се може опсервирати путем Арнетових димензија, социо-демографских варијабли, као и појединих димензија идентитета и аутономије. Како бисмо на основу резултата нашег истраживања могли да опишемо период надолазећег одраслог доба? Млади људи који су се сврстали у овај период у одређеној мери су достигли материјалну самосталност, али не у потпуности. Већина њих и даље живи са родитељима, а мањи број НОД испитаника је остварио потпуну финансијску независност, уз одвајање од примарне породице и кохабитацију са партнером са којим је у стабилној вези. Такође, највећи број испитаника извештава да нема децу. У складу са тим, НОД испитаници су у односу на одрасле у мањој мери окренути другима, одн. мање су спремни да преузму одговорност и да се скрасе. Своје актуелно животно раздобље доживљавају као период нестабилности, конфузности и стреса. Самопроцену ових испитаника карактерише доживљај да више нису адолесценти, али да још увек нису достигли статус одрасле особе. Резултати нам указују да одрасло доба прате јасније дефинисане одреднице идентитета у односу на НОД. НОД испитаници показују мањи степен одређености и уверености у властите изборе и планове, у поређењу са одраслим испитаницима. Такође, НОД испитаници показују мањи степен аутономије у поређењу са одраслима, који показују већу решеност, одлучност и увереност у своје одлуке и поступке.

Уочавамо и извесна одступања у манифестацији индикатора НОД у поређењу са оригиналном Арнетовом поставком (Arnett, 2004). За разлику од омладине на Западу, наши

испитаници не доживљавају НОД као убудљив период испуњен бројним могућностима за експериментисање и експлорацију. У нашем друштву, оптимизам и ентузијазам повезани са доживљајем изобиља избора и прилика за истраживање присутнији су међу одраслим појединцима. Са друге стране, могуће је да је димензија Експериментисања и могућности у нашем истраживању рефлектовала аспекте искуства повезане са слободом коју пружају већи материјални ресурси и финансијска самосталност, а која у Србији није типична за НОД. Такође, нисмо поновили претпостављену структуру димензије Фокусираности на себе. У нашем истраживању се овај индикатор НОД раздвојио на две димензије које описују различите аспекте независности, самосталности и окренутости себи. Можемо резимирати да смо потврдили присуство димензија НОД у Србији, али и да њихова манифестација рефлектује социоекономске и културолошке специфичности нашег поднебља. Саветно је да будућа истраживања посвете пажњу начину на који испитаници у нашем друштву тумаче значење димензија НОД (најпре димензија Фокусираности на себе и Експериментисања и могућности), како би се ближе испитале специфичности овог развојног периода и фактори које обликују искуство младих људи који се налазе у њему. Таква сазнања би потенцијално расветлила дискретније аспекте искуства омладине у Србији, а тиме и факторе који су могли да допринесу начину на који су се индикатори НОД испољили у нашем истраживању.

Други циљ нашег истраживања је подразумевао расветљавање односа индикатора НОД и димензија идентитета, аутономије и локуса контроле. Препостављени односи између наведених димензија су делимично потврђени. Мада се предикторски модел састављен од индикатора НОД показао као статистички значајан за све димензије идентитета, аутономије и локуса контроле, проценат објашњене варијансе се у највећем броју случајева нашао између вредности од 15% и 25%. У оквиру самог предикторског модела, поједини индикатори НОД су испредњачили, а то су најпре димензије Нестабилности и Експериментисања и могућности. Димензија Нестабилности описује аспекте НОД који се тичу доживљаја конфузности, забринутости и неизвесности, а показала се као повезана са мањим доживљајем аутономије и контроле над животним догађајима, као и израженијим аспектима експлорације идентитета и мањим степеном опредељености (што указује на мању зрелост идентитета). Експериментисање и могућности смо у неколико наврата описали као димензију која у нашем узорку одступа од претпостављеног значења и у већој мери описује искуства одраслих испитаника. У складу са тим, ова димензија је показала повезаност са израженијом аутономијом и доживљајем контроле на животним догађајима, као са и јасније успостављеним опредељењима у домену идентитета. Преостали индикатори НОД су показали скромније доприносе варијанси на димензијама идентитета, аутономије и локуса контроле. Свеукупно, можемо констатовати да већу израженост појединих карактеристика НОД (Нестабилност, Неодређеност, Експлорација идентитета) заиста прати мање изражен доживљај аутономије, као и испољенији индикатори мање зрелог идентитета (мање изражена опредељеност, израженија експлорација) и израженије димензије екстерног локуса контроле. Резимираћемо да је претпостављени однос индикатора НОД и димензија идентитета, аутономије и локуса контроле у одређеној мери потврђен, али да је јачина утврђених веза у највећем броју случајева умерена.

На крају, потврдили смо претпоставку да се испитаници у различитим узрасним раздобљима могу диференцирати на основу димензија НОД, идентитета, аутономије и локуса контроле. Одрасле испитанике од млађих узрасних категорија разликује израженија усмереност на друге, већи степен аутономије и јаснија опредељеност у односу на циљеве и планове за будућност, као и мањи доживљај нестабилности и неодређености, али и мања израженост димензија експлорације и преиспитавања донесених одлука и успостављених одредница идентитета. Са друге стране, у поређењу за старијим узрасним групама, адолесценти показују мањи степен самосталности и израженије димензије екстерног локуса контроле.

Укратко, резултати нашег истраживања указују да, поред димензија које је дефинисао Џефри Арнет, НОД карактерише мањи степен аутономије и независности у поређењу са одраслим добом, као и мања заступљеност дуготрајних и децидних одређења у различитим животним доменима (посао, партнерски однос...). Засебно посматрано, постигнућа испитаника на димензијама локуса контроле се нису показала као дискриминативна за различите групе самопроцене узрасног периода, па можемо резимирати да на плану доживљаја контроле над животним догађајима нисмо регистровали резултате који би указали на специфичности развојног периода НОД. Пре даљег испитивања доживљаја испитаника у периоду НОД по питању личног идентитета и аутономије, важно је подробније испитати допринос социоекономских варијабли испољавању индикатора НОД, уз проверу претпоставке о њиховом модераторском утицају. Другима речима, могуће је да искуство младих људи у нашем друштву обликују веома практични фактори које је потребно лоцирати и разумети пре даљег разматрања апстрактнијих димензија које се тичу феноменологије различитих развојних периода. Уз разматрање културолошких фактора, такви подаци би пружили увид у то које карактеристике различитих развојних периода су зависне од средине и услова, а које су присутне независно од срединских околности.

Резимираћемо осврт на резултате и дискусију кратким описом надолазећег одраслог доба на основу података које смо добили у нашем истраживању. НОД у Србији можемо описати као раздобље делимичне, непотпуне независности у односу на родитеље. У домену финансијске самосталности и постојања стабилног запослења и партнерског односа, ови испитаници су "на пола пута" између зависности и аутономије. Самосталнији су од адолесцената, а мање независни и "стабилни" од одраслих. У поређењу са одраслима, НОД испитаници своје актуелно животно раздобље доживљавају као период стреса и брига, нестабилности, неизвесности и ограничења. НОД испитаници извештавају о доживљају неодређености, постепеном приближавању позицији одраслог која још увек није освојена. У односу на одрасле, ове испитаници су у мањој мери окренути другима и установљени у стабилним односима. Чини се да у нашем друштву доживљај изобиља могућности и прилика за истраживање и експериментисање у већој мери испољавају одрасли испитаници, а такво искуство може бити пратилац веће самосталности, (материјалне) аутономије и обилнијих ресурса. Период НОД карактерише и мањи степен одређености по питању одлука и планова за будућност, као и мање изражен доживљај сигурности и самопоздања који прати такву децидност и установљеност циљева. Такође, омладина у периоду НОД у мањој мери доживљава своје поступање као рефлексију најважнијих вредности и уверења, можда управо јер оне још увек нису дефинисане.

Ограничења и препоруке за будућа истраживања

Истраживање надолазећег одраслог доба у Србији је још увек у повоју. Једна од поука нашег истраживања јесте да нам је потребно подробније разумевање карактеристика и специфичности овог животног раздобља међу омладином у Србији. У највећој мери смо потврдили IDEA упитник као валидну меру индикатора НОД, али смо учили и одступања од оригиналне структуре скале која могу указивати на специфичан начин на који се димензије НОД испољавају у Србији. Ова опсервација се најпре односи на димензију Фокусираности на себе и њено рашчлањење на два фактора. Након анализе структуре издвојених фактора, као и њиховог односа са другим варијаблама у нашем истраживању, понудили смо објашњење да социоекономски фактори и културолошке специфичности наше средине чине мање изгледном манифестацију димензије Фокусираности на себе на начин на који је описао Џефри Арнет. Било би корисно испитати како младе особе у Србији доживљавају ову димензију, јер је могуће да описи базирани на искуству омладине у САД нису у потпуности примењиви на наше поднебље. Споменуте сугестије важе и за разматрање индикатора Експериментисања и могућности, с обзиром на то да смо у нашем истраживању

добили резултат да су испитаници који себе доживљавају као одрасле достигли више вредности на том фактору у односу на испитанике који себе сврставају у период НОД (одн. "негде између" адолесценције и одраслости). Другим речима, било би веома корисно проценити потенцијалну модераторску улогу социоекономских фактора у манифестацији димензија НОД, као и њихов допринос самопроцени испитаника по питању актуелне развојне фазе. Упоредо са тим, значајан увид би пружио и разматрање доприноса културолошких фактора (на ширем плану), као и родитељског утицаја, одн. васпитног стила (на ужем плану) манифестацији индикатора НОД на узорку младих у Србији. Укратко, будућа истраживања би могла да се усмере на питања (1) шта димензије НОД значе за младе особе у Србији, одн. које значење им приписују, као и (2) који фактори (за почетак социоекономски и културолошки) су од значаја за начин на који се индикатори НОД манифестују у нашем друштву.

Поред претходних разматрања, поука која може да се деривира за будућа истраживања НОД у Србији тиче се методолошких смерница. Најпре ћемо напоменути сугестију самог Арнета који је указао на ограничења ослањања на пригодан узорак, састављен махом од студената, при истраживању НОД (Arnett, 2000). Арнет је говорио о "заборављеној половини", одн. о младим особама које не настављају своје формално образовање након средње школе, због чега је овај део популације често недовољно заступљен или потпуно занемарен у узорцима истраживања која се баве НОД. Примећујемо да "заборављена половина" остаје заборављена и у нашем узорку – само 9.4% испитаника узраста 19-25 година је одговорило да се тренутно не школује (3.8% извештава да је завршило вишу школу, а 9.7% основне студије). На уму немамо само појединце који не планирају да наставе школовање након средње школе, већ и оне који, из различитих разлога, нису активни студенти на факултетима или вишим школама. То могу бити младе особе које су привремено паузирале своје школовање, које су се определиле да почну да раде, које се усавршавају на друге, неформалне начине... Искуства појединаца чији се развој одвија ван уобичајених редоследа (или барем оних који су најизгледнији за испитанике из пригодних узорака) била би драгоценост за увид у разноврсност феноменологије које животно раздобље између адолесценције и одраслог доба обухвата, у међуигри са другим развојним факторима и животним околностима.

Такође, у сврху ближег увида у разлике између група самопроцене узрасне категорије, будућа истраживања би поред индикатора НОД могла да инкорпорирају и мере одраслости. Укључивање ове варијабле би омогућило детаљније сагледавање разлика у субјективном искуству и самопроцени испитаника ове две узрасне категорије. Користан инструмент за овакво поређење јесте Скала обележја одраслог доба (Markings of Adulthood Scale - МоА; Sharon, 2015), базирана управо на налазима Арнетових истраживања о томе које критеријуме младе особе доживљавају као најзначајније мере одраслости (Arnett, 2001). Налик утврђивању индикатора НОД у нашем друштву, провера присуства димензија МоА скале би пружила увид у критеријуме које наша омладина сматра за кључне одреднице оствареног статуса одрасле особе. Увид у разлике у субјективном искуству испитаника по питању мера одраслости (уз индикаторе НОД) би био нарочито информативан за узрасни распон 19-28 година, уз разматрање фактора који доприносе одлуци испитаника да себе разврстају у НОД или у одрасло доба - шта је то што чини разлику у самопроцени испитаника истог узрасног периода.

Разлике које смо опсервирани одсликавају поређење "пресека стања" у процесу развоја идентитета, што се добрим делом може објаснити самим методом истраживања. Лонгитудална истраживања су користан метод посматрања процеса развоја идентитета, а нарочито значајне податке би пружила опсервација испитаника у "прелазним" фазама – нпр. завршетак школовања и почетак запослења; ступање у брак и заснивање породице. Налик кризама које је описао Ериксон (1959), посматрање разрешења значајних животних догађаја,

адаптације на нове изазове и околности, као и пратећих промена у искуству испитаника, пружио би увид у развојна достигнућа која доприносе доживљајима појединаца у домену идентитета, али и процени себе као одрасле особе насупрот ”некога између” адолесцента и одраслог. Поред тога, лонгитудално праћење димензија идентитета би могло да расветли процес експлорације чије флукуације и динамична природа нису регистроване у нашем истраживању (поређењем различитих група самопроцене узрасног периода).

На крају, укључивање већег броја испитаника који себе сврставају у период адолесценције би пружио користан увид у факторе који доприносе диференцијацији овог развојног раздобља од НОД, с обзиром на то да у нашем истраживању нисмо опсервирани значајне разлике између ових група, изузев на социо-демографским варијаблама. Први наредни корак у поређењу искустава ових двеју категорија самопроцене узрасног периода јесте обезбеђивање веће заступљености адолесцената у узорку и разматрање разлика између група уједначенијих величина. На основу тако ”уравнотеженог” узорка можемо размотрити да ли индикатори НОД и димензије идентитета, аутономије и локуса контроле региструју разлике у доживљајима адолесцената и НОД испитаника (и одраслих). Када се искључи недовољна заступљеност испитаника који себе процењују као адолесценте као могући узрок одсуства значајних разлика између категорија, онда можемо размотрити који фактори су најдискриминативнији за групе самопроцене узрасног периода.

Литература

1. Arnett, J. (2000). Emerging adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480. doi: 10.1037//0003-006X.55.5.469
2. Arnett, J. J. (2001). Conceptions of the transition to adulthood: Perspectives from adolescence through midlife. *Journal of Adult Development*, 8(2), 133-143. doi:10.1023/a:1026450103225
3. Arnett, J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties* (3-8). New York: Oxford University Press.
4. Arnett, J. J. (2007). Emerging Adulthood: What Is It, and What Is It Good For? *Child Development Perspectives*, 1(2), 68-73. doi:10.1111/j.1750-8606.2007.00016.x
5. Arnett, J., & Eisenberg, N. (2007). Introduction to the special section: Emerging adulthood around the world. *Child Development Perspectives*, 1(2), 66-67. doi:10.1111/j.1750-8606.2007.00015.x
6. Arnett, J. J., Žukauskienė, R., & Sugimura, K. (2014). The new life stage of emerging adulthood at ages 18-29 years: implications for mental health. *The Lancet Psychiatry*, 1(7), 569-576. doi:10.1016/s2215-0366(14)00080-7
7. Atak, H. & Çok, F. (2008). The Turkish version of inventory of the dimensions of emerging adulthood (The IDEA), *International Journal of Human and Social Sciences*, 2(3), 464-470.
8. Atak, H. & Taştan, N. (2012). Agency in the emerging adulthood period: An introductory study in Turkey. *European Journal of Social Sciences*, 32(1), 97-107.
9. Audet, É. C., Levine, S. L., Holding, A. C., Powers, T. A., & Koestner, R. (2021). Navigating the ups and downs: Peer and family autonomy support during personal goals and crises on identity development. *Self and Identity*, 21(3), 1-18. doi:10.1080/15298868.2021.1939
10. Ballash, N. G., Pemble, M. K., Usui, W. M., Buckley, A. F., & Woodruff-Borden, J. (2006). Family functioning, perceived control, and anxiety: A mediational model. *Journal of Anxiety Disorders*, 20(4), 486-497. doi:10.1016/j.janxdis.2005.05.002.
11. Baxter Magolda, M.B. & Taylor, K.B. (2014). Developing self-authorship in college to navigate emerging adulthood. In Arnett, J.J., *The Oxford handbook of emerging adulthood* (299-315). Oxford: Oxford University Press. doi:10.1093/oxfordhb/9780199795574.013.34
12. Berzonsky, M. D., & Adams, G. R. (1999). Reevaluating the identity status paradigm: Still useful after 35 years. *Developmental Review*, 19(4), 557-590. doi:10.1006/drev.1999.0495
13. Beyers, W., Vansteenkiste, M. & Brenning, K. (2012). Exploring the association between insecure attachment styles and adolescent autonomy in family decision making. *Journal of Youth and Adolescence*, 42(12), 1837-1846. doi:10.1007/s10964-012-9886-0
14. Bosma, H. A., & Kunnen, S. E. (2001). Determinants and mechanisms in ego identity development: A review and synthesis. *Developmental Review*, 21(1), 39-66. doi:10.1006/drev.2000.0514
15. Carlsson, J., Wängqvist, M., & Frisé, A. (2015). Identity development in the late twenties: A never ending story. *Developmental Psychology*, 51(3), 334-345. doi:10.1037/a0038745
16. Côte, J. E., & Levine, C. (1988). A critical examination of the ego identity status paradigm. *Developmental Review*, 8(2), 147-184. doi:10.1016/0273-2297(88)90002-0
17. Crocetti, E., Tagliabue, S., Sugimura, K., Nelson, L. J., Takahashi, A., Niwa, T., Sugiura, Y., & Jinno, M. (2015). Perceptions of emerging adulthood: A study with Italian and Japanese university students and young workers. *Emerging Adulthood*, 3(4), 229-243. doi:10.1177/2167696815569848
18. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum Press
19. Deci, E.L., & Ryan, R.M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268, doi:10.1207/S15327965PLI1104_01

20. Deci, E. and Ryan, R., (2013). The importance of autonomy for development and well-being. In Sokol, B., Grouzet, F. & Müller, In *Self-regulation and autonomy: Social and developmental dimensions of human conduct* (19-46). Cambridge: Cambridge University Press.
21. Douglass, C. (2007). From duty to desire: Emerging adulthood in Europe and its consequences. *Child Development Perspectives*, 1(2), 101-108. doi:10.1111/j.1750-8606.2007.00023.x
22. Erikson, E. (1959). *Identity and the life cycle: Selected papers*. New York: International Universities Press.
23. Erikson, E. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York: Norton.
24. Eriksson, P. L., Wängqvist, M., Carlsson, J., & Frisén, A. (2020). Identity development in early adulthood. *Developmental Psychology*, 56(10), 1968–1983. doi:10.1037/dev0001093
25. Facio, A., Resett, S., Micocci, F., & Mistrorigo, C. (2007). Emerging adulthood in Argentina: An age of diversity and possibilities. *Child Development Perspectives*, 1(2), 115-118. doi:10.1111/j.1750-8606.2007.00025.x
26. Fadjukoff, P., Pulkkinen, L., & Kokko, K. (2005). Identity processes in adulthood: Diverging domains. *Identity*, 5(1), 1–20. doi:10.1207/s1532706xid0501_1
27. Fierro Arias, D., & Moreno Hernández, A. (2007). Emerging adulthood in Mexican and Spanish youth. *Journal of Adolescent Research*, 22(5), 476–503. doi:10.1177/0743558407305774
28. Galambos, N. L., Barker, E. T., & Krahn, H. J. (2006). Depression, self-esteem, and anger in emerging adulthood: Seven-year trajectories. *Developmental Psychology*, 42(2), 350–365. doi:10.1037/0012-1649.42.2.350
29. Galambos, N., & Martínez, M. (2007). Poised for emerging adulthood in Latin America: A pleasure for the privileged. *Child Development Perspectives*, 1(2), 109-114. doi:10.1111/j.1750-8606.2007.00024.x
30. Geldhof, G.J., Fenn, M.L., Finders, J.K. (2017). A Self-Determination Perspective on Self-Regulation across the Life Span. In Wehmeyer, M., Shogren, K., Little, T., Lopez, S. (Eds.), *Development of Self-Determination Through the Life-Course* (221-237). Springer, Dordrecht. doi:10.1007/978-94-024-1042-6_17
31. Grolnick, W. S., & Ryan, R. M. (1989). Parent styles associated with children's self-regulation and competence in school. *Journal of Educational Psychology*, 81(2), 143–154. doi:10.1037/0022-0663.81.2.143
32. Hill, J. M., Lalji, M., van Rossum, G., van der Geest, V. R., & Blokland, A. A. J. (2015). Experiencing emerging adulthood in the Netherlands. *Journal of Youth Studies*, 18(8), 1035–1056. doi:10.1080/13676261.2015.1020934
33. Kins, E., Beyers, W., Soenens, B. and Vansteenkiste, M. (2009). Patterns of home leaving and subjective well-being in emerging adulthood: The role of motivational processes and parental autonomy support. *Developmental Psychology*, 45(5), 1416-1429. doi:10.1037/a0015580
34. Kroger, J. (2007). Identity Development during Adolescence. In Adams, G. & Berzonsky, M., *Blackwell Handbook Of Adolescence* (205-227). Malden, Mass.: Blackwell Publishing. doi:10.1002/9780470756607.ch10
35. Kroger, J., Martinussen, M., & Marcia, J. E. (2010). Identity status change during adolescence and young adulthood: A meta-analysis. *Journal of Adolescence*, 33(5), 683–698. doi:10.1016/j.adolescence.2009
36. Krstić, K., & Mrkobrada, A. (2021). Somewhere “In-Between”- Emerging Adulthood In Serbia. *Empirical Studies in Psychology*, May 13-16. 2021, Faculty of Philosophy Belgrade, Serbia, str. 61. http://empirijskaistrazivanja.org/wp-content/uploads/2021/05/KNJIGA-REZIMEA-2021_f.pdf
37. Kuang, J., Zhong, J., Yang, P., Bai, X., Liang, Y., Cheval, B., Herold, F., Gaoxia, W., Taylor, A., Zhang, J., Chen, C., Sun, J., Zou, L., & Arnett, J. J. (2023). Psychometric

- evaluation of the inventory of dimensions of emerging adulthood (IDEA) in China. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 23(1), 100331. doi:10.1016/j.ijchp.2022.100331
38. Kwon, K. A., Yoo, G., & Bingham, G. E. (2015). Helicopter Parenting in Emerging Adulthood: Support or Barrier for Korean College Students' Psychological Adjustment? *Journal of Child and Family Studies*, 25(1), 136–145. doi:10.1007/s10826-015-0195-6
 39. Lao, R. C. (1974). The developmental trend of the locus of control. *Proceedings of the Division of Personality and Society Psychology*, 1(1), 348–350. doi:10.1177/0146167274001001117
 40. Lefcourt, H. (1984). *Research with the locus of control construct: Extensions and Limitations*. Volume 3. New York: Academic Press, Inc.
 41. Lefcourt, H. M. (1991). Locus of control. In J. P. Robinson, P. R. Shaver, & L. S. Wrightman (Eds.), *Measures of personality and social psychology attitudes* (413-425). London: Academic Press Ltd. doi:10.1016/B978-0-12-590241-0.50013-7
 42. Levenson, H. (1981). Differentiating among internality, powerful others, and chance. In H. M. Lefcourt (Ed.), *Research with the locus of control construct* (Vol. 1, str. 15-63). New York: Academic Press.
 43. Lillevoll, K. R., Kroger, J., & Martinussen, M. (2013). Identity Status and Locus of Control: A Meta-Analysis. *Identity*, 13(3), 253–265. doi:10.1080/15283488.2013.799471
 44. Luyckx, K., Goossens, L., & Soenens, B. (2006). A developmental contextual perspective on identity construction in emerging adulthood: Change dynamics in commitment formation and commitment evaluation. *Developmental Psychology*, 42(2), 366-380. doi:10.1037/0012-1649.42.2.366
 45. Luyckx, K., Schwartz, S. J., Berzonsky, M. D., Soenens, B., Vansteenkiste, M., Smits, I., & Goossens, L. (2008a). Capturing ruminative exploration: Extending the four-dimensional model of identity formation in late adolescence. *Journal of Research in Personality*, 42(1), 58–82. doi:10.1016/j.jrp.2007.04.004
 46. Luyckx, K., Schwartz, S., Goossens, L., & Pollock, S. (2008b). Employment, sense of coherence, and identity formation. *Journal Of Adolescent Research*, 23(5), 566-591. doi:10.1177/0743558408322146
 47. Luyckx, K., Schwartz, S. J., Goossens, L., Beyers, W., & Missotten, L. (2011). Processes of Personal Identity Formation and Evaluation. In S.J. Schwartz, K. Luyckx & V.L. Vignoles (Eds.), *Handbook of Identity Theory and Research* (77-99). New York: Springer.
 48. Luyckx, K., Vansteenkiste, M., Goossens, L., & Duriez, B. (2009). Basic need satisfaction and identity formation: Bridging self-determination theory and process-oriented identity research. *Journal of Counseling Psychology*, 56(2), 276–288. doi:10.1037/a0015349
 49. Macek, P., Bejček, J., & Vaničková, J. (2007). Contemporary Czech emerging adults. *Journal of Adolescent Research*, 22(5), 444–475. doi:10.1177/0743558407305417
 50. Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(5), 551–558. doi:10.1037/h0023281
 51. Marcia, J. E. (1967). Ego identity status: relationship to change in self-esteem, “general maladjustment,” and authoritarianism. *Journal of Personality*, 35(1), 118–133. doi:10.1111/j.1467-6494.1967.tb01419.x
 52. Marcia, J. E. (1976). Identity six years after: A follow-up study. *Journal of Youth and Adolescence*, 5(2), 145–160. doi:10.1007/bf01537490
 53. Meeus, W. (2011). The study of adolescent identity formation 2000-2010: A review of longitudinal research. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 75–94. doi:10.1111/j.1532-7795.2010.00716.x
 54. Murphy, K. A., Blustein, D. L., Bohlig, A. J., & Platt, M. G. (2010). The College-to-Career Transition: An Exploration of Emerging Adulthood. *Journal of Counseling & Development*, 88(2), 174–181. doi:10.1002/j.1556-6678.2010.tb00006.x

55. Negru, O., Subțirică, A., & Oprea, A. (2011). The dynamics of aspirations in emerging adulthood. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 12, 205–210. doi:10.1016/j.sbspro.2011.02.028
56. Nelson, L. J., & Barry, C. M. (2005). Distinguishing Features of Emerging Adulthood. *Journal of Adolescent Research*, 20(2), 242–262. doi:10.1177/07435584042730
57. Nelson, L., & Chen, X. (2007). Emerging adulthood in China: The role of social and cultural factors. *Child Development Perspectives*, 1(2), 86-91. doi:10.1111/j.1750-8606.2007.00020.x
58. Niemiec, C. P., Lynch, M. F., Vansteenkiste, M., Bernstein, J., Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2006). The antecedents and consequences of autonomous self-regulation for college: A self-determination theory perspective on socialization. *Journal of Adolescence*, 29(5), 761–775. doi:10.1016/j.adolescence.2005.11.009
59. Niemiec, C. P., Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2009). The path taken: Consequences of attaining intrinsic and extrinsic aspirations in post-college life. *Journal of Research in Personality*, 43(3), 291–306. doi:10.1016/j.jrp.2008.09.001
60. Padilla-Walker, L. M., Nelson, L. J., & Carroll, J. S. (2011). Affording Emerging Adulthood: Parental Financial Assistance of their College-Aged Children. *Journal of Adult Development*, 19(1), 50–58. doi:10.1007/s10804-011-9134-y
61. Reifman, A., Arnett, J. J., & Colwell, M. J. (2007). Emerging adulthood: Theory, assessment, and application. *Journal of Youth Development*, 2(1), 30-48. doi:10.5195/jyd.2007.359
62. Republički zavod za statistiku (1980), *Statistički godišnjak 1980*. Preuzeto sa: <https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/publikacije/?d=2&r=>
63. Republički zavod za statistiku (2002), *Statistički godišnjak 2002*. Preuzeto sa: <https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/publikacije/?d=2&r=>
64. Republički zavod za statistiku (2021), *Statistički godišnjak 2021*. Preuzeto sa: <https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/publikacije/?d=2&r=>
65. Rotter, J. B. (1954). *Social learning and clinical psychology*. Englewood Cliffs, NJ, US: Prentice-Hall, Inc.
66. Rotter, J. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1-28. doi:10.1037/h0092976
67. Ryan, R. M., & Connell, J. P. (1989). Perceived locus of causality and internalization: Examining reasons for acting in two domains. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(5), 749–761. doi:10.1037//0022-3514.57.5.749
68. Ryan, R. M., Connell, J. P., & Deci, E. L. (1985). A motivational analysis of self-determination and self-regulation in education. In C. Ames & R. E. Ames (Eds.), *Research on motivation in education: The classroom milieu* (13–51). Waltham, MA: Academic Press
69. Ryan, R.M. & Deci, E.L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1). 68–78. doi:10.1037/0003-066x.55.1.68.
70. Ryan, R.M. & Deci, E.L. (2018). *Self-determination theory*. New York: The Guilford Press.
71. Ryan, R. M., Kuhl, J., & Deci, E. L. (1997). Nature and autonomy: An organizational view of social and neurobiological aspects of self-regulation in behavior and development. *Development and Psychopathology*, 9(4), 701–728. doi:10.1017/s0954579497001405
72. Ryckman, R. M., & Malikiosi, M. X. (1975). Relationship between locus of control and chronological age. *Psychological Reports*, 36(2), 655–658. doi:10.2466/pr0.1975.36.2.655
73. Seligman, M. (1972). Learned helplessness. *Annual review of medicine*, 23(1), 407-412. doi:10.1146/annurev.me.23.020172.002203
74. Schwartz, S., Luyckx, K., & Vignoles, V. (2011). *Handbook of identity theory and research* (1-27). New York: Springer

75. Sharon, T. (2015). Constructing adulthood, *Emerging Adulthood*, 4(3), 161–167. doi:10.1177/2167696815579826.
76. Shulman, S., & Connolly, J. (2013). The Challenge of Romantic Relationships in Emerging Adulthood. *Emerging Adulthood*, 1(1), 27–39. doi:10.1177/2167696812467330
77. Sirsch, U., Dreher, E., Mayr, E., & Willinger, U. (2009). What Does It Take to Be an Adult in Austria? *Journal of Adolescent Research*, 24(3), 275–292. doi:10.1177/0743558408331184
78. Smits, I., Soenens, B., Vansteenkiste, M., Luyckx, K., & Goossens, L. (2010). Why do adolescents gather information or stick to parental norms? Examining autonomous and controlled motives behind adolescents' identity style. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(11), 1343–1356. doi:10.1007/s10964-009-9469-x
79. Soenens, B., Berzonsky, M. D., Dunkel, C. S., Papini, D. R., & Vansteenkiste, M. (2011). Are all identity commitments created equally? The importance of motives for commitment for late adolescents' personal adjustment. *International Journal of Behavioral Development*, 35(4), 358–369. doi:10.1177/0165025411405954
80. Spokas, M., & Heimberg, R. G. (2008). Overprotective Parenting, Social Anxiety, and External Locus of Control: Cross-sectional and Longitudinal Relationships. *Cognitive Therapy and Research*, 33(6), 543–551. doi:10.1007/s10608-008-9227-5
81. Van Hoof, A. (1999). The identity status approach: In need of fundamental revision and qualitative change. *Developmental Review*, 19(4), 622–647. doi:10.1006/drev.1999.0499
82. Van Petegem, S., Beyers, W., Vansteenkiste, M. & Soenens, B. (2012). On the association between adolescent autonomy and psychosocial functioning: Examining decisional independence from a self-determination theory perspective. *Developmental Psychology*, 48(1), 76-88. doi:10.1037/a0025307
83. Virmozelova Angelova, N. (2016). Locus of control and its relationship with some social-demographic factors. *Psychological Thought*, 9(2), 248–258. doi:10.5964/psyc.v9i2.179.
84. Waterman, A. S. (1999). Identity, the identity statuses, and identity status development: A contemporary statement. *Developmental Review*, 19(4), 591–621. doi:10.1006/drev.1999.0493
85. Weinstein, N., Przybylski, A. K., & Ryan, R. M. (2012). The index of autonomous functioning: Development of a scale of human autonomy. *Journal of Research in Personality*, 46(4), 397–413. doi:10.1016/j.jrp.2012.03.007
86. Zimmer-Gembeck, M. & Collins, A. (2007). Autonomy development during adolescence. In Adams, G. and Berzonsky, M. *Blackwell handbook of adolescence* (205-227). Malden, Mass.: Blackwell Publishing

Прилози

Прилог 1. Инструкција за попуњавање онлајн упитника и упитник социоекономских индикатора

Здраво! На овом линку приступаш истраживању које испитује начин на који млади људи у Србији доживљавају животни период у коме се тренутно налазе. Једини услов за учешће у истраживању јесте да имаш између 16 и 35 година. Твоје учешће у истраживању је добровољно и можеш да одустанеш у било ком тренутку. Попуњавање упитника је анонимно, што значи да не тражимо личне податке, а потребно је око 20 минута да се попуни цео упитник.

Уколико си сагласан/на са наведеним условима учешћа у истраживању, кликом на дугме ”следеће/next” започињеш попуњавање упитника.

1. Пол

- а) мушко
- б) женско

2. Узраст:

Уписати бројем: _____

3. Место становања:

Уписати: _____

4. Статус везе:

- а. Нисам у вези
- б. Необавезујући однос или отворена веза
- в. У сталној сам вези, али живимо одвојено
- г. У сталној сам вези и живимо заједно
- д. У браку сам

5. Број деце

- а. Без деце
- б. Једно дете
- в. Двоје или више деце

6. Радни статус

- а. Радим пуно радно време
- б. Радим хонорарне или привремене послове
- в. Радим на плаћеној пракси
- г. Не радим

7. Степен образовања:

- а. Завршена основна школа
- б. Завршена трогодишња средња школа
- в. Завршена четворогодишња средња школа
- д. Завршена виша школа
- ђ. Завршен факултет
- е. Завршене мастер студије
- ж. Завршене докторске студије

8. Да ли се тренутно школујете или усавршавате?

- а. Не
- б. Да, идем у средњу школу
- в. Да, студирам на вишој школи
- г. Да, на основним студијама
- ђ. Да, на мастер студијама
- е. Да, на докторским студијама
- ж. Нешто друго

9. Статус становања

- а. Живим са родитељима
- б. Живим код рођака или пријатеља
- в. Живим сам/а у сопственом стану/кући (не плаћам закуп)
- г. Живим са партнером у нашем стану/кући (не плаћамо закуп)
- д. Живим сам/а у изнајмљеном стану/кући
- ђ. Живим у изнајмљеном стану/кући са партнером или пријатељима
- е. Живим у студентском/ученичком/неком другом дому
- ж. Нешто друго

10. Ако живите са родитељима: Који је главни разлог због ког живите са родитељима? Изаберите један од понуђених одговора који најбоље описује тај разлог:

- а. За сада ми одговара да живим са родитељима, не бих волео/ла да се одселим
- б. Родитељи сматрају да је боље да живимо заједно, а ја бих волео/ла да се одселим
- в. Волео/ла бих да се одселим, али родитељима је потребна помоћ и нега
- г. Волео/ла бих да се одселим, али значи ми помоћ коју добијам од родитеља (финансијска, око деце)
- д. Волео/ла бих да се одселим, али сада имам превише обавеза (око школовања, посла, и сл)
- ђ. Волео/ла бих да се одселим, али немам финансијских могућности за то
- е. Немам с ким да живим, а не бих волео/ла сам/а
- ж. Нешто друго

11. Какав је Ваш финансијски статус – у којој мери сте финансијски независни (од помоћи родитеља или родбине):

- а. Потпуно сам финансијски независан/на – самостално се издржавам
- б. Већину трошкова могу сам/а да финансирам
- в. Понекад ми је потребна финансијска помоћ родитеља/родбине
- г. Често ми је потребна финансијска помоћ родитеља/родбине
- д. Издржавају ме родитељи

12. У овом периоду живота, себе доживљавате као:

- а. Адолесцента
- б. Одраслу особу
- в. Нешто између
- г. Не знам

13. Молимо Вас да упоредите своју материјалну ситуацију са ситуацијом других породица које живе у Србији, на скали од 1 до 10, где оцена 5 одговара просечној породици:

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Прилог 2. Инвентар димензија надолазећег одраслог доба (Reifman et al., 2007; Macek et al., 2007) - преведена верзија

Молимо Вас да размислите о периоду Вашег живота који обухвата садашње време, неколико година пре и неколико година које следе. То би заправо био период од 5 година у коме се садашњи тренутак налази на средини. За сваку тврдњу означите колико добро описује овај период Вашег живота, на скали од 1 (уопште се не слажем) до 4 (потпуно се слажем).

Уопште се не слажем Делимично се не слажем Делимично се слажем Потпуно се слажем

1 2 3 4

Да ли је овај период Вашег живота:	1	2	3	4
1. Период разних могућности?	1	2	3	4
2. Период истраживања?	1	2	3	4
3. Период збуњености?	1	2	3	4
4. Период експериментисања?	1	2	3	4
5. Период личне слободе?	1	2	3	4
6. Период у коме се осећате ограничено/спутано?	1	2	3	4
7. Период преузимања одговорности за себе?	1	2	3	4
8. Стресан период?	1	2	3	4
9. Период нестабилности?	1	2	3	4
10. Период оптимизма?	1	2	3	4
11. Период великог притиска?	1	2	3	4
12. Период у коме проналазите себе?	1	2	3	4
13. Време да се скрасите?	1	2	3	4
14. Период преузимања одговорности за друге?	1	2	3	4
15. Период независности?	1	2	3	4
16. Период у коме имате много избора?	1	2	3	4
17. Период који је непредвидив?	1	2	3	4
18. Период у коме сте посвећени другима?	1	2	3	4
19. Период у коме сте сами себи довољни?	1	2	3	4
20. Период испуњен многим бригаама?	1	2	3	4
21. Време за испробавање нових ствари?	1	2	3	4
22. Период у коме сте усредсређени на себе?	1	2	3	4
23. Период одвајања од родитеља?	1	2	3	4
24. Период у коме дефинишете ко сте?	1	2	3	4
25. Период планирања будућности?	1	2	3	4
26. Период у коме трагате за смислом?	1	2	3	4
27. Период у коме доносите одлуке о томе која су Ваша уверења и вредности?	1	2	3	4

28. Период у коме учите да размишљате својом главом?	1	2	3	4
29. Период у коме се на неки начин осећате одраслим, а на неки начин још увек не?	1	2	3	4
30. Период у ком постепено постајете одрасли?	1	2	3	4
31. Период у коме нисте сигурни да ли сте потпуно одрасли?	1	2	3	4

Експлорација идентитета: 12, 23, 24, 25, 26, 27, 28

Експериментисање и могућности: 1, 2, 4, 16, 21

Нестабилност: 3, 6, 8, 9, 11, 17, 20

Фокусираност на друге: 13, 14, 18

Фокусираност на себе: 5, 7, 10, 15, 19, 22

Осећање неодређености: 29, 30, 31

Прилог 3. Скала димензија развоја идентитета (Luuskx et al., 2008a) - преведена верзија

Пред Вама је скала која испитује Ваше ставове о животним плановима које сте направили. Пажљиво прочитајте сваки исказ и одговорите заокруживањем једног броја који најбоље одговара ономе како се осећате.

Никако се не слажем	Делимично се не слажем	Нити се слажем, нити се не слажем	Делимично се слажем	У потпуности се слажем
1	2	3	4	5

1. Одабрао/ла сам правац који ћу пратити у свом животу.	1	2	3	4	5
2. Имам планове за то ћиме ћу се бавити у будућности.	1	2	3	4	5
3. Знам који ћу правац пратити у свом животу.	1	2	3	4	5
4. Имам слику о томе шта ћу радити у будућности.	1	2	3	4	5
5. Направио/ла сам избор чиме ћу се бавити у животу.	1	2	3	4	5
6. Активно размишљам о различитим правцима којима могу да кренем у свом животу.	1	2	3	4	5
7. Размишљам о различитим стварима које бих могао/ла да урадим у будућности.	1	2	3	4	5
8. Разматрам неколико различитих животних стилова који би могли да ми одговарају.	1	2	3	4	5
9. Размишљам о различитим циљевима којима бих могао/ла да тежим.	1	2	3	4	5
10. Размишљам о различитим животним стиловима који би могли да буду добри за мене.	1	2	3	4	5
11. Нисам сигуран/на шта заиста желим да остварим у животу.	1	2	3	4	5
12. Бринем се поводом тога шта желим да урадим са својом будућношћу.	1	2	3	4	5
13. Још увек трагам за правцем којим желим да кренем у свом животу.	1	2	3	4	5
14. Често се питам којим правцем мој живот треба да крене.	1	2	3	4	5
15. Тешко ми је да престанем да размишљам о томе који правац желим да пратим у свом животу.	1	2	3	4	5
16. Моји планови за будућност су у складу са мојим интересовањима и	1	2	3	4	5

вредностима.					
17. Моји планови за будућност ми дају самопоуздање.	1	2	3	4	5
18. Због мојих планова за будућност, осећам се сигурним/ом у себе.	1	2	3	4	5
19. Осећам да ће ми ”лежати” правац којим желим да пођем у животу.	1	2	3	4	5
20. Сигуран/на сам да су моји планови за будућност прави избор за мене.	1	2	3	4	5
21. Размишљам о плановима за будућност које сам већ направио/ла.	1	2	3	4	5
22. Разговарам са другим људима о својим плановима за будућност.	1	2	3	4	5
23. Размишљам да ли ми циљеви које сам већ поставио/ла за свој живот заиста одговарају.	1	2	3	4	5
24. Покушавам да сазнам шта други људи мисле о конкретном правцу којим сам одлучио/ла да кренем у свом животу.	1	2	3	4	5
25. Размишљам о томе да ли се моји планови за будућност поклапају са оним што заиста желим.	1	2	3	4	5

Успостављање одређења: 1-5

Експлорација у ширину: 6-10

Руминативна експлорација: 11-15

Идентификација са одређењима: 16-20

Експлорација у дубину: 21-25

Прилог 4. Индекс аутономног функционисања (Weinstein et al., 2012) - преведена верзија

Пред Вама је упитник који испитује Ваше склоности у домену доношења одлука, као и мотивацију у позадини Ваших поступака. Пажљиво прочитајте сваки исказ и одговорите заокруживањем једног броја који најбоље одговара ономе како се осећате.

Никако се не
слажем
1

Делимично се не
слажем
2

Нити се слажем,
нити се не слажем
3

Делимично се
слажем
4

У потпуности се
слажем
5

1. Моје одлуке рефлектују моје најважније вредности и осећања.	1	2	3	4	5
2. Снажно се идентификујем с стварима које радим.	1	2	3	4	5
3. Моји поступци су усклађени са тиме ко сам ја.	1	2	3	4	5
4. Цела моја личност стоји иза важних одлука које доносим.	1	2	3	4	5
5. На моје одлуке у великој мери утиче оно што желим и до чега ми је стало.	1	2	3	4	5
6. Радим ствари како бих избегао/ла да се осећам лоше поводом себе.	1	2	3	4	5
7. Многе ствари радим како бих избегао/ла осећање срама.	1	2	3	4	5
8. Покушавам да изманипулишем себе самог/саму како бих урадио/ла одређене ствари.	1	2	3	4	5
9. У неке ствари верујем само да бих се свидео/ла другима.	1	2	3	4	5
10. Често вршим притисак на себе самог/саму.	1	2	3	4	5

11. Често размишљам о томе зашто реагујем на начине на које реагујем.	1	2	3	4	5
12. Веома сам радознао/ла зашто на неке животне догађаје реагујем са страхом или анксиозношћу.	1	2	3	4	5
13. Заинтересован/на сам да разумем разлоге својих поступака.	1	2	3	4	5
14. Заинтересован/на сам да сазнам зашто се понашам на начин на који се понашам.	1	2	3	4	5
15. Волим да анализирам/истражујем своја осећања.	1	2	3	4	5

Управљање властитим понашањем: 1-5

Подложност контроли: 6-10

Заинтересованост за мотиве у позадини понашања и осећања: 11-15

Прилог 5. Скала интерног локуса контроле, моћних других и вероватноће (Levenson, 1981) - преведена верзија

Пред Вама је скала којом се испитују осећања контроле над животним догађајима. Пажљиво прочитајте сваки исказ и одговорите заокруживањем једног броја који најбоље одговара ономе како се осећате.

Никако се не
слажем

Делимично се не
слажем

Нити се слажем,
нити се не слажем

Делимично се
слажем

У потпуности се
слажем

1

2

3

4

5

1. Хоћу ли бити вођа зависи најпре од мојих способности	1	2	3	4	5
2. Мој живот је у великој мери под контролом случајних догађаја.	1	2	3	4	5
3. Оно што се догађа у мом животу у највећој мери одређују моћни људи.	1	2	3	4	5
4. Да ли ћу доживети саобраћајну несрећу у највећој мери зависи од тога какав сам возач.	1	2	3	4	5
5. Када нешто испланирам, сигуран/на сам да ћу то остварити.	1	2	3	4	5
6. Често се деси да нема шансе да заштитим своје личне интересе од случајних несрећних догађаја.	1	2	3	4	5
7. Када добијем оно што желим, то уобичајено значи да ми се посрећило.	1	2	3	4	5
8. Иако имам потребне вештине, нећу добити позицију вође осим ако се не видим особама на позицијама моћи.	1	2	3	4	5
9. Колико пријатеља имам зависи од тога колико сам добра особа.	1	2	3	4	5
10. Ако нешто треба да се деси – десиће се.	1	2	3	4	5
11. Мој живот је у највећој мери под контролом моћних особа.	1	2	3	4	5
12. Да ли ћу доживети саобраћајну несрећу је у највећој мери питање среће.	1	2	3	4	5
13. Људи као што сам ја тешко могу заштитити себе и свој интерес ако се не слажу са снажним и утицајним групама.	1	2	3	4	5
14. Није мудро да планирам превише унапред, јер је већина ствари у животу питање среће.	1	2	3	4	5

15. Да бих добио/ла оно што желим, морам да задовољим људе изнад себе.	1	2	3	4	5
16. Да ли ћу бити вођа зависи од тога да ли ћу имати довољно среће да будем на правом месту у правом тренутку.	1	2	3	4	5
17. Ако би значајни људи одлучили да им се не свиђам, вероватно не бих стекао/ла много пријатеља.	1	2	3	4	5
18. Шта ће се одвијати у мом животу највише зависи од мене.	1	2	3	4	5
19. Најчешће успевам да одбраним своје личне интересе.	1	2	3	4	5
20. Да ли ћу доживети саобраћајну несрећу у највећој мери зависи од другог возача.	1	2	3	4	5
21. Када добијем оно што желим, то је обично зато што сам напорно радио/ла за то.	1	2	3	4	5
22. Да би моји планови функционисали, они треба да се подударају са жељама људи који имају моћ нада мном.	1	2	3	4	5
23. Мој живот је одређен мојим поступцима.	1	2	3	4	5
24. Најпре је питање судбине да ли ћу имати мало или много пријатеља.	1	2	3	4	5

Интерни локус контроле: 1, 4, 5, 9, 18, 19, 21, 23

Моћни други: 3, 8, 11, 13, 15, 17, 20, 22

Вероватноћа: 2, 6, 7, 10, 12, 14, 16, 24

Прилог 6. Социо-демографске карактеристике узорка према категоријама самопроцене узрасног периода

	Адолесценти N = 37		НОД N = 135		Одрасли N = 178	
	n	%	n	%	n	%
Место становања						
Београд	30	78,9	117	86,7	132	74,2
Остали	7	18,4	18	13,3	46	25,8
Остварени степен образовања						
Основна школа	11	28,9	8	5,9	2	1,1
Средња школа	24	63,2	57	42,2	36	20,2
Виша школа	0	0,0	7	5,2	9	5,1
Основне студије	2	5,3	43	31,9	84	47,2
Постдипломске студије	1	2,6	20	14,8	47	26,4
Тренутно школовање						
Средња школа	14	36,8	9	6,7	3	1,7
Основне студије/виша школа	21	55,3	54	40,0	27	15,2
Мастер студије	2	5,3	16	11,9	19	10,7
Докторске студије	0	0,0	9	6,7	17	9,6
Друго	1	2,6	16	11,9	32	18,0
Не школујем се тренутно	0	0,0	31	23,0	80	44,9
Радни статус						
Пуно радно време	3	7,9	68	50,4	126	70,8
Хонорарни или привремени послови	8	21,1	15	11,1	23	12,9
Незапослен/а	27	71,1	52	38,5	29	16,3
Статус везе						
Нисам у вези	21	55,3	48	35,6	53	29,8
Необавезујућа/отворена веза	2	5,3	5	3,7	10	5,6

У сталној вези, живимо одвојено	12	31,6	50	37,0	27	15,2
У сталној вези, живимо заједно	3	7,9	28	20,7	46	25,8
У браку	0	0,0	4	3,0	42	23,6
Број деце						
Без деце	38	100,0	132	97,8	150	84,3
Једно дете	0	0,0	1	0,7	23	12,9
Двоје или више деце	0	0,0	2	1,5	5	2,8
Финансијска независност						
Потпуна независност	2	5,3	40	29,6	107	60,1
У највећој мери независан/независна	3	7,9	22	16,3	24	13,5
Повремено ми је потребна помоћ других	4	10,5	17	12,6	15	8,4
Често потребна помоћ других	6	15,8	9	6,7	7	3,9
Издобравају други (родитељи)	23	60,5	47	34,8	25	14,0
Околности становања						
Са родитељима/рођацима/пријатељима	26	68,4	66	48,9	49	27,5
Сам/а, у свом стану	2	5,3	20	14,8	16	9,0
Са партнером, у нашем стану	3	7,9	16	11,9	58	32,6
Сам/а, у изнајмљеном стану	3	7,9	8	5,9	18	10,1
Са партнером/пријатељима, у изнајмљеном стану	0	0,0	19	14,1	31	17,4
Нешто друго	4	10,5	6	4,4	6	3,4
Разлог становања са родитељима						
Одговара ми, не желим да се одселим	15	48,4	23	32,4	13	16,3
Желим да се одселим, али:						
родитељи то не дозвољавају	3	9,7	1	1,4	1	1,3
сам потребан/потребна родитељима	0	0,0	1	1,4	3	3,8
потребна ми је помоћ родитеља	0	0,0	9	12,7	1	1,3
имам превише обавеза	2	6,5	7	9,9	5	6,3
немам финансијских могућности за то	7	22,6	19	26,8	18	22,5
немам с ким, а не бих сам/а	0	0,0	0	0,0	2	2,5
Друго	4	12,9	11	15,5	37	46,3

Прилог 7. Просечне вредности и стандардне девијације узрасних група на оригиналним димензијама IDEА скале

	min	max	Адолесцент		НОД		Одрасли	
			М	SD	М	SD	М	SD
Експлорација идентитета	7	28	23.421	3.789	22.541	3.878	21.624	4.672
Експериментисање	5	20	16.684	3.256	15.571	3.249	15.427	3.226
Нестабилност	7	28	22.605	4.097	21.029	4.225	19.264	4.651
Фокусираност на себе	6	24	17.579	2.834	18.200	2.788	19.185	2.939
Неодређеност	3	12	9.763	2.072	10.304	1.561	7.910	2.677
Фокусираност на друге	3	12	6.263	2.127	7.022	2.139	8.753	2.188

Прилог 8. Просечне вредности и стандардне девијације узрасних група на оригиналним димензијама DIDS скале

	min	max	Адолесцент		НОД		Одрасли	
			М	SD	М	SD	М	SD
Успостављање опред.	5	25	18.368	4.704	18.244	4.759	20.444	3.822
Идентификација са опред.	5	25	18.711	4.139	18.326	4.497	20.051	3.412
Експлорација у ширину	5	25	20.474	3.659	19.222	3.642	18.073	3.893
Експлорација у дубину	5	25	17.184	3.601	17.689	3.395	17.646	3.349
Руминативна експлор.	5	25	16.368	5.273	16.244	5.136	13.719	5.044

Прилог 9. Просечне вредности и стандардне девијације узрасних група на оригиналним димензијама Индекса аутономног функционисања

	min	max	Адолесцент		НОД		Одрасли	
			М	SD	М	SD	М	SD
Управљање понашањем	5	25	19.842	2.736	19.585	3.527	20.477	2.882
Подложност контроли	5	25	15.289	4.832	14.822	4.116	13.506	4.049
Заинтересован. за мотиве	5	25	20.579	4.031	20.378	4.059	20.292	4.041

Прилог 10. Просечне вредности и стандардне девијације узрасних група на оригиналним димензијама IРС скале

	min	max	Адолесцент		НОД		Одрасли	
			М	SD	М	SD	М	SD
Интерни лок. контроле	8	40	29.237	3.545	28.704	3.991	29.477	4.348
Моћни други	8	40	20.316	6.506	19.215	5.948	19.365	6.779
Вероватноћа	8	40	22.868	5.537	21.889	5.524	22.079	6.023

Прилог 11. Коефицијенти корелације између димензија НОД, идентитета, аутономије и локуса контроле

	Идентитет			Аутономија			Локус контроле		
	Опредељеност	Експлорација	Преиспитивање	Управљање понашањем	Подложност контроли	Заин. за мотиве	Моћни други	Интерни л.к.	Вероватноћа
Експлорација идентитета	-.043	.492**	.377**	.077	.251**	.396**	.181**	.058	.134*
Нестабилност	-.362**	.418**	.385**	-.227**	.440**	.212**	.346**	-.252**	.328**
Фокусираност на друге	.166**	-.108*	.068	.112*	.038	.065	.232**	.075	.190**
Експериментисање и могућности	.337**	.219**	.004	.364**	-.142**	.129*	-.170**	.340**	-.100
Осећање неодређености	-.221**	.399**	.326**	-.108*	.269**	.233**	.217**	-.076	.204**
Самосталност	.293**	.015	-.012	.256**	-.054	.142**	-.070	.192**	-.097
Фокусираност на себе	.170**	.205**	.007	.234**	-.027	.191**	-.044	.257**	-.057
Опредељеност	1	-.327**	-.292**	.550**	-.294**	.018	-.149**	.550**	-.192**
Експлорација	-.327**	1	.696**	-.014	.461**	.450**	.333**	.012	.301**
Преиспитивање	-.292**	.696**	1	-.082	.544**	.423**	.428**	-.042	.373**
Управљање властитим понашањем	.234**	.550**	-.014	1	-.188**	.206**	-.115*	.597**	-.102
Подложност контроли	-.027	-.294**	.461**	-.188**	1	.322**	.557**	-.101	.465**
Заинтересованост за мотиве	.191**	.018	.450**	.206**	.322**	1	.166**	.108*	.154**
Моћни други	-.149**	.333**	.428**	-.115*	.557**	.166**	1	-.125*	.646**
Интерни локус контроле	.550**	.012	-.042	.597**	-.101	.108*	-.125*	1	-.190**
Вероватноћа	-.192**	.301**	.373**	-.102	.465**	.154**	.646**	-.190**	1

* $p < .05$, ** $p < .01$

Прилог 12. Коефицијенти корелације између димензија НОД

	Експ. идентитета	Нестабилност	Фокус. на друге	Експеримент. и могућности	Неодређеност	Самосталност	Фокус. на себе
Експлорација идентитета	1	.316**	-.022	.306**	.473**	.171**	.326**
Нестабилност	.316**	1	.020	-.115*	.351**	-.119*	-.152**
Фокусираност на друге	-.022	.020	1	-.101	-.150**	.255**	-.198**
Експериментисање и могућности	.306**	-.115*	-.101	1	.097	.282**	.461**
Осећање неодређености	.473**	.351**	-.150**	.097	1	-.022	.090
Самосталност	.171**	-.119*	.255**	.282**	-.022	1	.261**
Фокусираност на себе	.326**	-.152**	-.198**	.461**	.090	.261**	1

* $p < .05$, ** $p < .01$

Биографија аутора

Антоније Б. Јојић је рођен 17.04.1993.године у Београду, где је завршио основну школу и Трећу београдску гимназију. Основне студије психологије је завршио 2016. године на Факултету за медије и комуникације Универзитета Сингидунум са просечном оценом 9.22. Мастер студије из области клиничке психологије и психотерапије је завршио 2018. године на Факултету за медије и комуникације Универзитета Сингидунум са просечном оценом 9.86, одбранивши рад на тему ”Локус контроле и страх од смрти”. Од 2019. године је студент докторских студија психологије на Филозофском факултету Универзитета у Београду, под менторством проф. др Ксеније Крстић (просечна оцена током студија 9.5). Едукант је Друштва психоаналитичких психотерапеута Србије од децембра 2019. године. Запослен је као клинички психолог у Болници за психијатрију КБЦ ”Звездара” од марта 2022. године, након приправничког и волонтерског стажа у истој установи.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора: Антоније Б. Јојић

Број индекса: 4П19/7

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Надолазеће одрасло доба у Србији: улога идентитета, аутономије и локуса контроле

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора:

У Београду, _____

Антоније Б. Јојић

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Антоније Б. Јојић

Број индекса: 4П19/7

Студијски програм: Психологија

Наслов рада: Надолазеће одрасло доба у Србији: улога идентитета, аутономије и локуса контроле

Ментор: Проф. др Ксенија Крстић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора:

У Београду, _____

Антоније Б. Јојић

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Надолазеће одрасло доба у Србији: улога идентитета, аутономије и локуса контроле

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци. Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

Антоније Б. Јојић

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.